

Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace
Division of International Law
Washington

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

President of the Institute of International Law
President of the American Institute of International Law

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS JUXTA LEGEM NATURALEM LIBRI DUO

BY SAMUEL VON PUFENDORF

- VOL. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking and a List of Errata.
- VOL. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with a Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking, and an Index by Herbert F. Wright.

This volume with Vol. II constitutes No. 10 of "The Classics of International Law." A list of the numbers already published is given at the end of this volume.

PREFACE

The republication of the classic works connected with the history and development of international law was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906, at the suggestion of the undersigned, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law.

The present work, Pufendorf's *De Officio Hominis et Civis*, is edited with an introduction by the celebrated German publicist, Professor Walther Schücking, which has been translated into English by Professor Herbert F. Wright. An English translation of the text of Pufendorf's treatise has been made expressly for the series by the distinguished classicist, Professor Frank Gardner Moore; and, for the sake of convenience, there has been added an index prepared by Professor Wright.

The reasons for including Pufendorf's little treatise are sufficiently set forth by Professor Schücking in his Introduction. Moreover, the original text is difficult to procure and has not hitherto been translated into English. The photographic reproduction, made from a copy in the possession of the Harvard Law Library, places the work within the hands of any and all countries, and Professor Moore's faithful translation of the text makes its mastery an easy matter to the English-speaking world.

One reason for republishing the classics of International Law is the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study; the libraries in the United States have been searched with the result that few of the earlier works were to be found. Another reason is that some of the works selected for republication have never been translated into English. The American publicist is therefore at a disadvantage in consulting works of admitted authority, and when found they are, as it were, sealed books to all but trained Latinists. The specialist is thus forced to rely upon summary statements and references to them to be found in treatises on International Law, or is driven to examine them in European libraries, often a difficult task, while the general reader is practically barred from the stores of knowledge locked up in the earlier works on the Law of Nations. The same difficulty exists in Latin America, Japan, and in a less degree in many European countries.

Eminent publicists, European and American, who have

been consulted as to the usefulness of the plan to republish the Classics, have indorsed the project and have pledged their personal cooperation. The works to be included in the series have not only been approved but suggested by them, so that the undertaking is international in scope, in selection, and in execution.

The underlying principle of selection has been to reissue those works which can be said to have contributed either to the origin or to the growth of International Law and the term classic has been used in the broad rather than in the narrow sense, so that no work will be omitted which can be said to have contributed to the origin or growth of the Law of Nations. The masterpieces of Grotius will naturally be the central point in the series, but the works of his leading predecessors and successors will likewise be included. The text of each author will be reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. In the case of the early authors the photographed text will be accompanied by a revised text whenever that course shall seem desirable. An Introduction will be prefixed to each work, giving the necessary biographical details and stating the importance of the text and its place in International Law; tables of errata in the original will be added, and notes deemed necessary to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text will be supplied. Variations in successive editions of the text published in the author's lifetime will be noted, but little or nothing in the nature of historical commentary will be furnished.

Each work will be accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

It is hoped that the series will enable specialists as well as general readers to trace International Law from its faint and unconscious beginnings to its present ample proportions and to forecast with some degree of certainty its future development into that law which Mirabeau tells us will one day rule the world.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

WASHINGTON,
July 1, 1927.

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS
JUXTA LEGEM NATURALEM
LIBRI DUO

BY
SAMUEL VON PUFENDORF

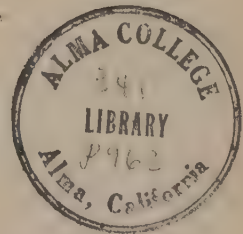
VOLUME ONE
THE PHOTOGRAPHIC REPRODUCTION
OF THE EDITION OF 1682

WITH AN INTRODUCTION BY
DR. WALTHER SCHÜCKING
Professor of Law in the Handels-Hochschule in Berlin
Member of the Reichstag
Member of the Institute of International Law
Member of the Permanent Court of Arbitration at The Hague

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

NEW YORK
OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMERICAN BRANCH: 35 WEST 32ND ST.
LONDON, TORONTO, MELBOURNE, AND BOMBAY

1927

18578

COPYRIGHT 1927
BY THE
CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
AT THE RUMFORD PRESS, CONCORD, N. H.

CONTENTS

VOLUME I

	PAGES
Introduction by Walther Schücking	11 <i>a</i> –30 <i>a</i>
Photographic Reproduction of the 1682 Edition of <i>De Officio</i> <i>Hominis et Civis juxta Legem Naturalem Libri Duo</i>	i–xxii, 1–166
Errata in the Edition of 1682	167

VOLUME II

Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking	9 <i>a</i> –27 <i>a</i>
Translation of the 1682 Edition of <i>De Officio Hominis et Civis</i> <i>juxta Legem Naturalem Libri Duo</i> by Frank Gardner Moore	i–xii, 1–146
Index by Herbert F. Wright	147

INTRODUCTION

BY WALTHER SCHÜCKING

EINLEITUNG

In der Geschichte des Völkerrechts haben zwei Richtungen miteinander durch Jahrhunderte gerungen und wenn es gelegentlich scheinen konnte, als läge die eine oder die andere besiegt und tot an dem Boden, so dauerte es nicht allzu lange, und sie gab wieder kräftige Zeichen des Lebens von sich.¹ Die eine während des 19. Jahrhunderts im Allgemeinen vorherrschende ist die *positivistische*.² Sie nimmt das durch Gewohnheit und Verträge geschaffene, also objektiv gegebene Recht, zum alleinigen Ausgangspunkt. Ihre Gefahren liegen darin, dass sie es oft versäumt, aus der Fülle des im internationalen Leben auftauchenden Rechtsstoffes leitende Principien herauszuarbeiten, mehr noch aber in dem Versagen des kritischen Urteils in bezug auf die gegebenen Rechtszustände und Einrichtungen.

Wenn neue Zeiten kommen, braucht die Welt neue Normen. Aufgabe der Wissenschaft ist es, der Rechtsentwicklung hier die Fackel voranzutragen. Aber woher nimmt der Gelehrte das Licht, um diese Fackel zu entzünden, wenn er sich nur mit dem Stoff des positiven Rechtes beschäftigt, das vielleicht schon längst nicht mehr das "richtige Recht" ist, dessen die Völker bedürfen? Namentlich in solchen Zeiten gewinnt die andere Richtung der Völkerrechtswissenschaft wieder erhöhte Bedeutung, die naturrechtliche. Sie sucht das Recht philosophisch zu entwickeln aus der Idee der Gerechtigkeit und den Bedürfnissen der Völker. Jahrhunderte lang hat sie für die von ihr entwickelten Rechtssätze unmittelbare Geltung in Anspruch genommen.³

Beide Richtungen des Völkerrechts gehen auf seinen Altmeister Hugo Grotius zurück. Nicht ohne Grund pflegt man ja Grotius auch als den Vater des Naturrechts zu bezeichnen, obgleich man nicht übersehen

¹ Vgl. A. Rivier, in Franz von Holtzendorffs *Handbuch des Völkerrechts*, Bd. 1 (Berlin, 1885), S. 393–523: "Literarhistorische Uebersicht der Systeme und Theorien des Völkerrechts seit Grotius". Dieselbe Arbeit bildet den vierten Teil in Holtzendorffs in französischer Sprache erschienener *Introduction du Droit des gens* (Hambourg, 1888–1889).

² Freilich gehörten die naturrechtlichen "Outsiders" nicht zu den schlechtesten Vertretern der Zunft. Es seien ihrer hier aus dem fraglichen Jahrhundert nur drei genannt. Der Edinburger Professor JAMES LORIMER sagt, in seinen *Institutes of the Law of Nations* (1883–1884, auch 1884 in französischer Uebersetzung von ERNEST NYS erschienen), Bd. 1, S. 19, z. B.: "The law of nations is the law of nature realised in the relations of separate political communities." J. K. BLUNTSCHLI gibt in seinem berühmten Werke, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt* (Nördlingen, 1868), keineswegs bloss positives Recht und der Franzose BONFILS handelt in seinem oft aufgelegten Lehrbuch unter Ziffer 40 von dem natürlichen Völkerrecht als geltendem Recht.

³ Vgl. jetzt vornehmlich das gehaltvolle Werk von ERICH CASSIRER, *Naturrecht und Völkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie* (1919).

darf, welche Rolle dieser Begriff schon bei den Kirchenvätern und den Theologen und Juristen des Mittelalters gespielt hat, wie denn die katholische Kirche auch heute noch das Verdienst in Anspruch nehmen kann, den Begriff des Naturrechts durch ein rein positivistisches und vielfach materialistisches Zeitalter bis auf die unmittelbare Gegenwart festgehalten zu haben.⁴ Die Grundlage der Naturrechtswissenschaft, die Hugo Grotius in den Prolegomena seines *De jure belli ac pacis* gibt, bildet auch die Grundlage seines Systems des Völkerrechts und in einer uns heute etwas naiv anmutenden Weise sucht er den *consensus gentium* statt aus der Staatenpraxis oft aus den Ansprüchen der Philosophen, Geschichtsschreiber, Dichter und Denker zu beweisen. Immerhin ist er der Vertreter einer dualistischen Anschauung, er verkennet nicht die Existenz eines zu seiner Zeit vorwiegend auf Gewohnheitsrecht beruhenden positiven Völkerrechts, für das er den Begriff des *jus gentium voluntarium* prägt. Was freilich das Wertverhältnis zwischen beiden Zweigen der von ihm geschaffenen Völkerrechtsdisciplin anbetrifft, so räumt er dem positiven Recht nur die Bedeutung eines die innere Richtigkeit des natürlichen Rechtes bekräftigenden Arguments ein.

Während der mit dem Wirklichkeitssinn seines Volkes ausgestattete Engländer Zouche (geb. 1590, gest. 1660⁵ von Grotius zwar den Dualismus zwischen einem natürlichen und einem positiven Völkerrecht übernimmt, aber dem letzteren ganz entschieden den Vorrang gibt, kennt schon Thomas Hobbes kein Völkerrecht mehr ausser dem Naturrecht. Das Naturrecht ist ihm "vel naturale hominum, quod solum obtinuit dici lex naturae, vel naturale civitatum, quod dici potest lex gentium, vulgo autem jus gentium appellatur: praecepta utriusque eadem sunt."⁶ Indem Hobbes das Völkerrecht schon völlig in dem Naturrecht aufgehen lässt, eröffnet er eine Entwicklungsreihe, deren Bannerträger dann Pufendorf geworden ist, der Autor dreier auch das Völkerrecht behandelnder Werke, deren eines uns nunmehr beschäftigen soll.

1. Der Autor und die Entstehung des Werkes

Das Werk des Samuel Pufendorf, *De officio hominis et civis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, ist zum ersten Male im Jahre 1673 zu Lund in Schweden erschienen. Der Verfasser war in gewissem Sinne noch ein

⁴ Vgl. darüber das Werk des deutschen Jesuitenpaters VICTOR CATHREIN, *Recht, Naturrecht und positives Recht* (2. Aufl., Freiburg, 1909).

⁵ ZOUCHE, *Juris et judicii fecialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio, quae pacem et bellum inter diversos principes aut populos spectant, ex praecipuis historico-iure-peritis exhibentur* (Oxford, 1650), neu herausgegeben mit englischer Uebersetzung in "Classics of International Law" (Washington, 1911).

⁶ HOBBS, *Elementa philosophica de cive* (Paris, 1642), "Imperium", c. xiv, § 4.

Repräsentant des internationalen Gelehrtentyps, wie ihn früher der Gemeingebrauch der lateinischen Sprache an den Universitäten einmal geschaffen hatte und wie wir ihn jetzt auf dem schwierigeren Wege der Mehrsprachigkeit des Einzelnen zum Besten der Wissenschaft des Völkerrechts wiederzuschaffen uns bemühen müssen. Denn wie der berühmte Italiener Albericus Gentilis seine Tage als Professor in Oxford beschloss, wie Franziscus Suarez bald in Italien, bald in Spanien lehrte, um nur diese beiden berühmtesten Vorgrotianer zu nennen, so gehörte auch Pufendorf zu den vom Schicksal hin und her Geschlagenen.

Geboren 1632 im Dorfe Flöhe bei Chemnitz in Sachsen und als junger Mann im Hause des schwedischen Gesandten in Kopenhagen als Hauslehrer tätig, hatte er mit 28 Jahren durch seine *Elementa jurisprudentiae universalis*, die 1660 im Haag erschienen waren, sich einen solchen Namen gemacht, dass 1661 in der philosophischen Fakultät der Universität Heidelberg für ihn ein Lehrstuhl des Natur- und Völkerrechts begründet worden war, den er aber nach 9 Jahren mit der Stellung eines *professor primarius* der Rechte an der vom Schwedenkönig Karl Gustav begründeten Universität in Lund vertauschte. Seit 1670 also nach Schweden übersiedelt, hat er gleichwohl seine Tage nicht als Professor in Lund beschlossen, sondern er übernahm bald wieder andere Aufgaben.

Er teilte nämlich mit seinem grossen Vorgänger Grotius die Vielseitigkeit des Geistes. Obgleich er, ein Pfarrerssohn, erst von der Theologie zur Rechtswissenschaft gekommen, beschränkte er sich deshalb nicht auf juristische Interessen, sondern war auch ein weit-sichtiger Politiker. Wir brauchen in dieser Hinsicht nur an seine berühmte Schrift erinnern, die er unter dem Titel, *Severinus de Monzambano: De statu Imperii Germanici ad Laelium fratrem, dominum Trezolani, liber unus*, 1664 verfasst hat. Unter der Maske eines veronesischen Edelmanns übt er hier nicht nur eine vernichtende Kritik an den staatsrechtlichen Zuständen des heiligen römischen Reiches deutscher Nation, sondern weist auch die Wege zu dessen Wiedergeburt, die er in der Aufrichtung einer Armee auf allgemeine Kosten, der Saekularisation der geistlichen Fürstentümer, der Abschaffung der Klöster und der Austreibung der Jesuiten erblickt. Sein Ruf als Politiker führte 1677 zu seiner Uebersiedelung als Staatshistoriograph nach Stockholm, von wo er 1686 vom Grossen Kurfürsten nach Berlin berufen wurde, um die Geschichte des aufsteigenden brandenburgischen Staates zu schreiben. Zur Charakterisierung seiner Persönlichkeit und seines Werkes auch auf rein rechtswissenschaftlichem Gebiete sind diese Daten nicht unwesentliche Dinge, denn wir sehen hier einen interes-

santen Gegensatz auch zu den hervorragendsten Rechtslehrern der jüngsten Vergangenheit, die oft die Grenzen ihres Heimatstaates nur vorübergehend verlassen haben, und vielfach die Beschäftigung mit den Problemen der Politik als wissenschaftlichen Sündenfall betrachten.

Der Schrift, *De officio hominis et civis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, vom Jahre 1673 war 1672 das grosse Werk, *De jure naturae et gentium libri octo*, vorangegangen, das 1674 in beträchtlich vermehrter Auflage erschienen ist. Beide Bücher haben einen grossen Erfolg gehabt und den Namen von Pufendorf dauernd mit der Völkerrechtswissenschaft verknüpft; zu ihrer Verbreitung haben namentlich auch die französischen Uebersetzungen von Barbeyrac (1674–1744, Mitglied der Berliner Akademie, Professor in Lausanne und Groningen) viel beigetragen.⁷

2. Die Vorrede des Werkes

Das Vorwort des Buches enthält wichtige Betrachtungen, die nicht einmal in Pufendorfs grossem Werke *De jure naturae et gentium* enthalten sind. Nachdem der Verfasser zunächst auf den technischen Zweck, aus dem er zum Besten der Studenten diesen Abriss herausgegeben, hingewiesen hat, unterscheidet er drei Wissenschaften: Das allen Menschen gemeinsame *Naturrecht*, allein aus der Vernunft geboren, das *bürgerliche Recht*, das nur in dem einzelnen Staat gilt und die *Moraltheologie*, deren Vorschriften Gott in der heiligen Schrift den Christen gegeben hat. Der grösste Unterschied zwischen dem Naturrecht und der Moralthologie besteht darin, dass das Naturrecht, einzig in diesem Leben wurzelnd, den Menschen auch nur für dieses Leben zu einem tauglichen Gliede der menschlichen Gesellschaft machen will, während die Moralthologie den Bürger des Himmelsstaates heranbildet, der sich hier auf Erden nur als Reisender oder Fremder betrachtet. Deshalb richten sich die Gebote des Naturrechts an das äussere Verhalten des Menschen, die der theologischen Moral an das Herz. Das Naturrecht hat es mit dem Menschen zu tun, so wie er einmal ist, seit dem

⁷ BARBEYRAC legt seiner im Vorwort von Berlin 1. März 1707 datierten Uebersetzung des Werkes *De officio hominis et civis* die 11. Auflage des Originals zu Grunde, die 1705 in Frankfurt a/M. von dem Giessener Professor IMMANUEL WEBER veranstaltet war. Die 5. Auflage dieser Uebersetzung ist im Vorwort noch vom Uebersetzer selbst vom 25. Aug. 1734 Groningen datiert. Eine weitere Auflage ist dann noch nach dem Tode des Uebersetzers 1756 in Amsterdam und Leipzig erschienen. Der volle Titel lautet: *Les devoirs de l'homme et du citoyen, tels qu'ils sont prescrits par la loi naturelle, traduits du latin du Baron de Pufendorf, par Jean Barbeyrac. Nouvelle édition.*

Aus späterer Zeit wäre vornehmlich noch eine ganz grosse Ausgabe in lateinischer Sprache zu nennen, die in 2 Bd. mit insgesamt 1043 Seiten 1769 in Leiden erschienen ist. Sie trägt den Titel: *S. Pufendorffii de officio hominis et civis secundum legem naturalem libri duo, cum observationibus Eo. Ottonis et Gottl. Gerh. Titii; cum supplementis et observationibus Gerschomi Carmichaelis, et annotationibus Gottl. Sam. Treneri.*

Sündenfall; ein animalisches Subjekt mit einer grossen Zahl schlechter Triebe. Ein Naturrecht für die Menschen im Stande der Unschuld hätte einen andern Inhalt haben können. Beistand für die Armen, Unterstützung der Unglücklichen, Fürsorge für Wittwen und Waisen, Verzeihung von Unbilden, Aufrechterhaltung des Friedens brauchte das Naturrecht nicht zu gebieten, wenn es nicht Not und Tod, Feindschaft und Unfriede seit dem Sündenfall gäbe.

3. Der Aufbau des Werkes

Die Untersuchung von Pufendorf über die Pflichten des Menschen und Bürgers zerfällt in zwei Bücher. Der Autor folgt einem System, wie es interessanterweise nach diesem Vorbilde noch dem Allgemeinen Landrecht, dem Gesetzbuch Friedrichs des Grossen, von 1794 zu Grunde gelegt ist. Das erste Buch beschäftigt sich mit den Pflichten des einzelnen Individuums, das zweite steigt von dem Einzelnen auf zu den grösseren Lebenskreisen und betrachtet die Pflichten, die sich aus der Zugehörigkeit zu diesen Gemeinschaftsverhältnissen ergeben von der Ehe angefangen über den Staat hinweg bis zur Staatengesellschaft. Unzweifelhaft ein geistreicher Gedanke für den Aufbau einer alle Lebensverhältnisse erschöpfenden Rechtsordnung. Durch das Ganze zieht sich als Grundgedanke das Ideal des sozialen Menschen, dessen Verhalten bestimmt ist durch die Tatsache, dass der Mensch nicht allein auf der Welt ist und dass sein Verhalten bedingt sein muss durch die Bedürfnisse des Gemeinschaftslebens.

a) BUCH I. In Kapiteln I und II spricht der Autor von den Handlungen der Menschen im Allgemeinen, ihren Principien und ihrer Zurechnung, von der Notwendigkeit diese Handlungen einer Regel zu unterwerfen, aus der das Gesetz entspringt, von der Gerechtigkeit und der Ungerechtigkeit einer Handlungsweise. Dabei unterscheidet der Autor göttliches und menschliches Gesetz, je nach dem unmittelbaren Urheber. Alles menschliche Gesetz gilt ihm gleichmässig als positiv, mag es ein natürliches Gesetz sein, das unweigerlich aus der vernünftigen und sozialen Natur des Menschen abgeleitet ist, so dass ohne seine Beachtung ein anständiges und friedliches Zusammenleben der Menschen unmöglich wäre, oder mag es sich nur als positives Recht in einem engeren Sinne des Wortes auf den Willen eines konkreten Gesetzgebers gründen (vgl. Kapitel II, § 16).

Das folgende Kapitel III handelt vom Naturrecht im Allgemeinen. Die Grundsätze, die man befolgen muss, um ein bequemes und nützliches Mitglied der menschlichen Gesellschaft zu sein, sind die *leges naturales*. Die *lex fundamentalis* des Naturrechts ist die Pflicht eines

jeden, soviel an ihm liegt daran zu arbeiten, dass das Wohl der menschlichen Gesellschaft im Allgemeinen gesichert und aufrechterhalten wird (§ 9). *Die universelle Soziabilität* ist die *Richtschnur*, alle andern Gesetze sind nur die Konsequenzen. Die Vernunft reicht aus, um sie in unserem Herzen zu entdecken.

Die Pflichten, die sich daraus ergeben, kann man einteilen in Pflichten des Menschen gegen Gott (Kapitel IV), gegen sich selbst (Kapitel V), und gegen andere Menschen (Kapitel VI). Die erste absolute Pflicht des einen gegen die andern ist die, niemandem Schaden zu tun und wo es doch geschehen sein sollte, den Schaden wieder gut zu machen. Die zweite Pflicht in den Beziehungen des Einzelnen zu den andern, von der Kapitel VII handelt, ist die Verpflichtung alle andern als von Natur gleichberechtigt anzusehen. Die dritte allgemeine Pflicht des Individuums gegen seine Mitmenschen ist die, soweit als möglich zum Nutzen der andern beizutragen. Davon handelt Kapitel VIII des Buches. Hier erhebt sich der Idealismus des Verfassers zu besonderer Höhe. Das Goethewort, "Was Du ererbt von Deinen Vätern hast, Erwirb es, um es zu besitzen", oder Art. 153, Abs. 3, der neuen deutschen Verfassung von Weimar: "Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst für das gemeine Beste sein," ist hier schon vorweggenommen.

Nach Klarlegung dieser *absoluten* Pflichten des Individuums gegen seinesgleichen wendet sich der Verfasser in den folgenden neun Kapitel (von Kapitel IX–XVII incl.) zu den *bedingten* Pflichten. Diese entspringen aus Versprechungen oder Vereinbarungen (Kapitel IX), aus dem blossen Gebrauch des Wortes (Kapitel X), des Schwures (Kapitel XI), des Erwerbs von Eigentum (Kapitel XII), des gutgläubigen Besitzes (Kapitel XIII), sie beziehen sich auf den Preis für eine Ware oder Tätigkeit (Kapitel XIV), auf Contrakte (Kapitel XV), auf die Beendigung der Verpflichtungen, in die man eingetreten ist (Kapitel XVI), und auf die Art der Auslegung von Verträgen und Gesetzen (Kapitel XVII). Alle diese Dinge werden jedoch wie gesagt nur behandelt vom Standpunkt des Individuums aus in seinem Verhältnis zu andern Individuen oder besser zur Gesellschaft, vom Staate oder gar der Staatengesellschaft hören wir nichts.

b) BUCH II. Im zweiten Buche des Werkes beschäftigt sich der Verfasser, wie oben gesagt, nicht mehr lediglich mit den Einzelindividuum, sondern mit den grösseren Lebenskreisen, in die der Einzelne gestellt ist. Im ersten Kapitel schickt er in offener Anlehnung an Hobbes eine Betrachtung über den *status naturalis* voraus, indem es nur eine Abhängigkeit von Gott gegeben hat und die Gesellschaft noch nicht

zum Staate konstituiert ist, es gibt keinen wahren Frieden, sondern in jedem Moment muss jeder zum Kampf gerüstet sein, streitende Parteien können sich wohl Schiedsrichter wählen, aber schliesslich ist doch in Ermangelung einer öffentlichen Gewalt jeder genötigt, sein Recht selbst zu verwirklichen. Der erste Ansatz zur Bildung einer bürgerlichen Gesellschaft ist die Ehe (Kapitel II).

Kapitel III handelt vom übrigen Familienrecht, soweit die wechselseitigen Beziehungen zwischen Eltern und Kindern in Frage kommen, Kap. IV von den wechselseitigen Verpflichtungen zwischen einem Herrn und seinen Dienern und Sklaven. Für denjenigen, der weiss, dass nach dem bayerischen Eherecht ⁸ bis zum Jahre 1900 dem Ehemann sogar gegenüber der Ehefrau "mässige Züchtigungen" erlaubt waren, hat es nichts Befremdendes, dass in diesem Werke von 1673 ein gleiches Recht dem Herrn gegenüber seinen Dienern eingeräumt ist. Ganz besonders interessant sind aber hier die Ausführungen über die Behandlung der Sklaven, weil sie in das Völkerrecht hineinspielen. Pufendorf ist noch weit entfernt von der Erkenntnis Rousseaus "Mensch sein, heisst frei sein." Die Sklaverei gilt seltsamerweise diesem naturrechtlichen Denker noch als ein selbstverständliches Institut, das er nicht anzutasten wagt. Und zwar geht er davon aus, dass nach Kriegerrecht Sklaven gemacht werden können,⁹ nur muss nach Beendigung des Kriegszustandes der Sklave geschont werden, d.h. man muss ihm geben, was er zum Leben gebraucht und darf ihn nicht ohne Grund misshandeln. Auch die gekauften Sklaven sollen mit Menschlichkeit behandelt werden.

Erst mit dem folgenden Kapitel V des zweiten Buches kommen wir auf den Boden des eigentlichen *Staatsrechtes*. Pufendorf untersucht die Fragen, warum die Menschen sich zu den grossen gesellschaftlichen Gruppen der Staaten zusammengeschlossen haben. Im Anschluss an Hobbes lehnt er die berühmte Lehre des Aristoteles vom Menschen als einem ζῷον πολιτικόν ab. Erleitet vielmehr die Staatsgründung daraus ab, dass der Mensch sich selbst und seinen eigenen Nutzen am meisten liebe. Ausserhalb gesellschaftlicher Verbindungen ist der Mensch ein *animal longe miserrimum*; in der staatlichen Verbindung findet er nach seiner eigenen Erkenntnis die beste Möglichkeit zur Befriedigung seiner Bedürfnisse und seiner Wünsche. Zum Beweise gibt Pufendorf in seiner Schilderung von dem Naturzustande des Menschen eine Paraphrase des berühmten Wortes seines grossen Vorgängers Hobbes, *homo homini lupus*. Von Natur meint er, ist kein Tier wilder und ungezähm-

⁸ Massgebend war in Bayern der *Codex Maximilaneus Bavaricus* von 1756.

⁹ Woran freilich auch HUGO GROTIVS noch festgehalten hatte. Vgl. liber III, cap. vii und xiv.

ter als der Mensch, keines geneigt zu mehr Lastern, die geeignet sind andere zu bedrohen. Denn ausser dem Triebe nach Hunger und Liebe beherrscht ihn eine unstillbare Begierde überflüssige Dinge zu erwerben und grausame Uebel andern zuzufügen. Im Naturzustande liebt der Mensch die Unabhängigkeit, um nur sein Eigeninteresse zu verwirklichen. Ein guter Staatsbürger aber ist der, der prompt den Befehlen seines Souveräns folgt, aus allen seinen Kräften für das Gemeinwohl arbeitet und dieses ohne Schwanken seinem Eigeninteresse vorzieht, der nichts als vorteilhaft für sich betrachtet, als das, was auch dem gemeinen Besten dient, und der sich bescheiden zeigt gegen seine Mitbürger. Der wahre Grund, warum die Familienväter sich zum Staate zusammengeschlossen haben, ist der, dass sie Schutz suchten gegen die Uebel, die den Menschen vom Menschen drohen. "Nisi judicia essent, unus alterum devoraret." Kein anderer Weg wie die Staatengründung würde den gleichen Erfolg haben. Weder das blosse Vorhandensein des Naturrechts noch die Furcht vor der Gottheit würde genügen, die Schlechtigkeit des Menschen im Zaum zu halten, denn "die Strafe Gottes marschiert leider mit langsamen Fusse."

Im folgenden Kapitel VI untersucht Pufendorf die innere Struktur der Staaten. Innerhalb einer *insignis multitudo hominum* wird ein *consensus* der sonst tausendfach auseinander laufenden Willen hergestellt, indem jeder seinen Willen dem einer einzigen Person oder einer bestimmten Versammlung unterordnet. Gleichzeitig stellt jeder seine Kräfte zur Verfügung, um den nunmehr massgebenden Willen auch durchzusetzen. Pufendorf bekennt sich hier also zur Lehre von der Entstehung des Staates durch Vertrag, die das ganze naturrechtliche Zeitalter beherrscht. Wenn sich Pufendorf auch in diesen gesamten Deduktionen in der Hauptsache auf den Bahnen von Hobbes bewegt, mit dem "die Theorie vom Sozialvertrag ihre wissenschaftliche Laufbahn begonnen hat" (Jellinek),¹⁰ so bildet er sie doch in höchst interessanter Weise fort, indem er zur Gründung des Staates nicht weniger als zwei Pacta und ein Dekretum fordert, während Hobbes, zum mindesten in seinem *Leviathan* (XVIII), neun Jahre nach dem Werke, *De cive*, gegen jedes Vertragsverhältnis zwischen Herrscher und Untertan protestiert.

Pufendorf ist insofern viel demokratischer als Hobbes, als er nach dem ersten Pactum über die Vereinigung der künftigen Staatsbürger miteinander und nach dem Dekretum über die Regierungsform einen zweiten Vertrag fordert, der einen durchaus zweiseitigen Charakter hat.

¹⁰ Vgl. hierzu die Ausführungen, die GEORG JELLINEK in seiner *Allgemeine Staatslehre* (Berlin, 1914) im siebenten Kapitel betreffend die Lehren von der Rechtfertigung des Staates über Hobbes und das Verhältnis zwischen seiner Lehre und der Pufendorfs macht.

Die Inhaber der neugeschaffenen Staatsgewalt müssen sich nämlich verpflichten, zu wachen über das öffentliche Wohl und die öffentliche Sicherheit, die Staatsbürger aber müssen ihnen Gehorsam versprechen. Erst dann ist ein regulärer Staat vorhanden. In diesem Zusammenhang übernimmt dann Pufendorf die Staatsdefinition des Hobbes¹¹ und spricht wie er vom Staat als einer "moralischen Person." Wird die Staatsgewalt durch eine Versammlung ausgeübt, so muss zweckmässigerweise die Mehrheit entscheiden. Die Staatsbürger sind *originarii* (Abkömmlinge der Staatsgründer) oder *adscititii* (Naturalisierte), beide wohl zu unterscheiden von den Fremden (*peregrini*).

Kapitel VII des zweiten Teiles bringt eine Untersuchung über die Bestandteile der obersten Gewalt. In einer uns heute etwas seltsam anmutenden Systematik teilt Pufendorf die Staatsgewalt auf in nicht weniger als sieben Bestandteile (*potestas legislativa, poenas sumendi, judiciaria, belli pacis ac foederum, creandi magistratus, indicendi tributa, constituendi doctores*). Dass das Recht des Staatsoberhauptes, öffentliche Lehrer einzusetzen, hier der *potestas legislativa* und der Gewalt über Krieg und Frieden gleichgestellt wird, muss man schon aus jener Ueberschätzung der eigenen Stellung des Autors als eines solchen *professor publicus ordinarius* erklären, wie sie traditionell diesem Berufe durch die Jahrhunderte eigentümlich gewesen ist. So primitiv und unvollkommen bei Pufendorf die Gliederung der Staatsgewalt ist, so folgt er doch Hobbes¹² in der richtigen Erkenntnis, dass diese Gewalt im letzten Grunde unteilbar ist.

Im logischen Anschluss an seine Lehre von der Staatsgewalt im Allgemeinen behandelt Pufendorf im folgenden Kapitel VIII die verschiedenen Regierungsformen. Im Anschluss an die bekannte Lehre des Aristoteles unterscheidet auch er drei Kategorien regulärer Regierungsformen: Monarchie, Aristokratie und Demokratie. Der Monarchie schreibt er eine Ueberlegenheit gegenüber den andern Möglichkeiten zu. Ohne Unterschied der Regierungsform können die Staaten krank und korrupt sein durch Fehler der Menschen oder Fehler des Staates, z. B. wenn die öffentlichen Einrichtungen nicht zugeschnitten sind auf den Geist der Bevölkerung. Schlecht funktionierende, kranke Staaten werden aus Monarchien, Aristokratien und Demokratien, wie schon Aristoteles lehrt, Tyrannis, Oligarchie und Ochlokratie. Irreguläre Staaten sind solche, in denen die Einheit des staatlichen Willens fehlt, der eigentlich das Charakteristikum des Staatswesens ausmacht. Als Beweis für deren Vorkommen wird auf das römische Reich verwiesen, in dem einst *senatus populusque Romanus* regierte. Aber der ehemalige

¹¹ HOBBS, *De cive*, cap. v, § 9.

¹² *De cive*, cap. vii, § 5.

Severinus de Monzambano versäumt auch nicht, darauf hinzuweisen, dass die Irregularität eines Staatswesens sich auch daraus ergeben kann, dass die Grossen des Reiches dem König nur noch als *inaequales foederati* untergeben sind. Am Schlusse dieses Kapitels unterscheidet Pufendorf zwei Kategorien von Staatenverbindungen, die wir nach den von ihm angegebenen Kriterien heute Personalunion und Staatenbund nennen würden.

Das folgende Kapitel IX handelt von den Kennzeichen der Staatsgewalt. Diese Gewalt ist, unabhängig von der Regierungsform, souverän; das *imperium* ist, wie Pufendorf sagt, nicht nur ein *summum*, sondern auch ein *ἀνυπεύθυνον*, d. h., „*nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes*,“ womit sich Pufendorf in einen merkwürdigen Gegensatz stellt zu dem gerade im 17. Jahrhundert auf den Höhepunkt gelangten Lehre vom Widerstandsrecht der Monarchomachen.¹³ Die souveräne Gewalt steht über allen Gesetzen, deren Kraft und Dauer ja von ihr selbst abhängen. Nur aus moralischen Gründen pflegt der *summus imperans* sich seinen eigenen Gesetzen zu fügen. Die souveräne Gewalt ist heilig und unverletzlich. Der Geist des Absolutismus tritt uns hier selbst bei einer sittlich so hochstehenden Persönlichkeit, wie Pufendorf es unzweifelhaft gewesen ist, in schauderhafter Offenheit entgegen. Die Staatsbürger müssen alle Launen und Härten ihres Fürsten ertragen. Die grausamsten Ungerechtigkeiten und das furchtbarste Unglück sollen sie auf sich nehmen, niemals dürfen sie zum Schwerte greifen, sondern immer sollen sie in einen noch so grausamen Souverän den Vater des Vaterlandes erblicken.

Pufendorf unterscheidet dann weiter die absolute Gewalt des Fürsten von der durch eine *lex fundamentalis* beschränkten. Auch der absolute Fürst darf aber seine Herrschaft wenigstens dann nicht veräussern, teilen oder übertragen, wenn es keine patrimoniale Gewalt ist, sondern wenn er die Krone einer freien Wahl durch das Volk verdankt. Denn im letzteren Falle hat er mehr die Stellung eines *usufructuarius*.¹⁴

Kapitel X handelt von der Art wie die Souveränität insbesondere im monarchischen Staate erworben wird. Obgleich Pufendorf den Satz vertritt, dass jede Staatsgewalt auf dem *consensus* der Staatsbürger beruht, gibt er die Möglichkeit zu, dass man sich der Staatsgewalt auch im Kriege durch Eroberung bemächtigen kann. Durch eine sehr

¹³ Pufendorf entfernt sich auch damit von Grotius. Grotius hat zwar das Widerstandsrecht auch grundsätzlich abgelehnt, es gleichzeitig aber für sieben Einzelfälle in so weitem und unsicherem Masse anerkannt, dass die Anwendung dieser Grundsätze für die Stabilität der Staatsgewalt eine viel geringere und viel unsicherere Garantie geben würde als die der Lehre mancher prinzipieller Verfechter des Widerstandsrechts; vgl. darüber die interessanten Ausführungen in dem trefflichen Werk meines verstorbenen Schülers KURT WOTZENDORFF, *Staatsrecht und Völkerrecht* (1916), S. 247 ff.

¹⁴ Vgl. GROTIUS, *De jure belli ac pacis*, liber I, cap. iii, § 11.

künstliche Konstruktion versucht er über diesen Widerspruch hinwegzukommen. Er spricht zunächst nur von dem Falle eines gerechten Krieges, ohne zu erwägen, dass häufig auch ungerechte Kriege zu Eroberungen geführt haben. Dann rechtfertigt er die Unterwerfung des Besiegten damit, dass der Sieger ja nicht einmal das Leben der Besiegten zu schonen brauche, fingiert dazu aber auch noch die Zustimmung der Besiegten, die dadurch, dass sie die Kriegsursache gesetzt, gleichsam im Voraus allen Bedingungen zugestimmt haben, die der Sieger ihnen auferlegen würde. Diese Erörterungen über die Erwerbsarten der Souveränität werden abgeschlossen durch die Lehre von der Wahl der Fürsten, dem Interregnum und der Vererbung der Krone.

In Kapitel XI erörtert der Autor die Pflichten des Souveräns. Wir freuen uns zu hören, dass, wenn, wie oben gesagt, der Inhaber der Staatsgewalt von allem menschlichen und staatsbürgerlichen Rechte befreit ist, ihm doch die Natur und der Zweck der staatsbürgerlichen Gemeinschaft wie die Aufgaben der Staatsgewalt gewisse Verpflichtungen auferlegen. Hier wird also ein wohldurchdachter Katechismus fürstlicher Pflichten aufgestellt, beinahe ein Menschenalter ehe der edle Fénelon als Erzieher der Enkel Ludwigs XIV. in seinem Werke *Les aventures de Télémaque* das Musterbild eines absoluten Herrschers entworfen hat. Die Richtschnur für den Herrscher muss der Gedanke sein: "Salus populi suprema lex esto". Um die Bürger zu guten Sitten zu erziehen, soll der öffentliche Unterricht gepflegt werden, die reine Lehre Christi soll im Staate blühen und in öffentlichen Schulen sollen Lehren vorgetragen werden, die mit den Staatszielen im Einklang stehen. Auch sonst erhalten wir eine Fülle weiser Lehren über den Geist der Gesetze, die der Souverän schaffen soll, ihre Ausführung, die Bestrafung ihrer Verletzung, die Verhütung von Unrecht der Bürger gegen einander, die Auswahl der Beamten, das Mass der Besteuerung, die Aufrechterhaltung und Vermehrung des allgemeinen Wohlstandes und die Verhütung von Parteiungen. Am Schluss des Kapitels erstrecken sich die fraglichen Lehren über die Pflichten des Fürsten auch auf die *internationalen* Verhältnisse. Die Tapferkeit der Staatsbürger und ihre Ausbildung in den Waffen muss gepflegt werden. Alles, was zur Abwehr von Gewalt gehört, Festungen, Waffen, Soldaten und vorzüglich Geld muss rechtzeitig in Bereitschaft gehalten werden. Selbst bei gerechter Kriegsursache darf niemand gereizt werden, damit es zum Kriege nur kommt, wenn die Gelegenheit absolut günstig und die Lage des Staates dazu geeignet ist. Schon im Frieden müssen die Nachbarn peinlich überwacht und kluge Freundschaften und Bündnisverträge abgeschlossen werden.

Das folgende Kapitel XII behandelt speziell die Staatsgesetze. Diese *leges civiles* sichern den *leges naturales* erst die Wirksamkeit, indem sie ausgestattet sind mit Strafsanktionen und indem sie dem Träger des natürlichen Rechtes den Schutz der Behörden sichern. Gleichzeitig konkretisieren sie den Inhalt des natürlichen Rechtes. Den Staatsgesetzen muss man gehorchen, solange sie nicht offensichtlich dem *ius divinum* widerstreiten. Das gilt auch von Spezialbefehlen des Herrschers. Bei letzteren ist freilich wohl zu unterscheiden, ob es sich um die Ausführung einer Handlung des Herrschers oder um eine Handlung auf eigene Verantwortung handelt. Auch ein ungerechter Krieg, den der Herrscher erklärt hat, muss vom Staatsbürger ausgeführt werden, denn hier liegt die Verantwortung und in diesem Falle die Sünde nur bei dem Staatsoberhaupt, aber niemals darf der Staatsbürger selbst eine Handlung ausführen, die natürlichem und göttlichem Recht widerstreitet, mag sie ihm auch anbefohlen sein, wie z. B. als Richter einen Unschuldigen zum Tode verurteilen. Denn den Richter kann niemand von seiner Verantwortung befreien.

Wir beschränken uns in bezug auf Kapitel XIII auf die Erwähnung, dass es die naturrechtlichen Grundsätze für das Strafrecht enthält und übergehen auch das Kapitel XIV, das sich mit der Achtung des Einzelnen im Staate dem *valor personalis* und dem Recht der Staatsgewalt darüber zu disponieren, beschäftigt. Pufendorf spricht in diesem Zusammenhang zwar auch von den Fragen der Eminenz und Praecedenz unter den Fürsten und Völkern, aber obgleich diese Fragen zu seiner Zeit in der Praxis des Staatenlebens noch eine ungeheuerere Rolle spielten,¹⁵ hält er sich dabei nicht auf, sondern begnügt sich mit der Feststellung, dass ein Recht zur Praecedenz nur erworben werden kann durch Vertrag oder Einräumung.

Das folgende Kapitel XV handelt von den Rechten der Staatsgewalt in bezug auf die Güter der Bürger,¹⁶ und erst mit Kapitel XVI kommen wir auf den Boden des *Völkerrechts*.¹⁷ Dem Vorbild des Grotius folgend überschreibt Pufendorf die Erörterung dieses Kapitels: "De bello et pace", er stellt also die Betrachtung über den Krieg voran, in merkwürdigem Widerspruch zu dem ersten Satz seiner Deduktionen, dass nach dem Naturrecht der Friede der normale Zustand ist, ja dass dieser Zustand die Menschen von den Tieren unterscheidet. Aber zuweilen hält er den Krieg nicht nur für erlaubt, sondern für notwendig,

¹⁵ Vgl. STIEVEN, *Europäisches Hofceremoniell* (Leipzig, 1715).

¹⁶ Vgl. GROTIUS, *De jure belli ac pacis*, lib. I, cap. i, § 6; lib. II, cap. xiv, § 7; lib. III, cap. i, § 15; cap. xix, § 7.

¹⁷ Zu den gesamten Ausführungen dieses Kapitels vgl. die ausführlichere Darstellung in PUFENDORFS Werk, *De jure naturae et gentium libri octo* daselbst lib. VIII, cap. vi und vii, ferner GROTIUS, a. a. O., lib. I, cap. ii, § 3; lib. II und lib. III, *passim*.

wenn andern Falles Leben und Vermögen nicht bewahrt und legitime Rechte nicht durchgesetzt werden können. Er sieht also im Anschluss an Grotius im Krieg nur ein Mittel zur Rechtsverfolgung und erhebt sich hoch über Machiavelli, dem der Krieg als ein erlaubtes Mittel zur Verfolgung staatlicher Interessen gilt. Der erlaubte Krieg kann auch ein Offensivkrieg sein, wenn er geführt wird zur Durchsetzung von Schadensersatzansprüchen und zur Erlangung unentbehrlicher Sicherheiten, welch letztere Formel freilich von einer gefährlichen Dehnbarkeit ist. Wie schon Homer in der Ilias von den Helden Griechenlands erzählt, dass sie vor Antritt ihres Rachefeldzuges wegen des Raubes der Helena eine Gesandtschaft nach Troja schicken, Sühne zu fordern, so verlangt auch Pufendorf bei einem Staatenkonflikt zunächst den Versuch eines friedlichen Ausgleichs, namentlich bei zweifelhafter Rechts- oder Sachlage oder gar gegnerischem Besitzstand. Friedliche Verhandlungen, Schiedsgericht oder das Loos erscheinen ihm als geeignete Mittel.¹⁸

Schrecken und offene Gewalt sind die Mittel des Krieges, von Betrug und List darf man Gebrauch machen und den Feind mit falschen Gerüchten und Erzählungen täuschen, aber Versprechungen und Verträge sind zu halten. Und die Humanität fordert, dass dem Feind nicht mehr Uebel zugefügt werden, als die Verteidigung, die Durchsetzung des Rechtes und die Sicherheit für die Zukunft fordert.¹⁹ Pufendorf unterscheidet dann je nach dem Vorliegen einer feierlichen Kriegserklärung den *bellum solemne* und den *bellum minus solemne*,²⁰ und handelt von dem Recht, in den Krieg einzutreten, das grundsätzlich nur dem Staatshaupte zusteht, was aber nicht ausschliesst, dass jeder Gouvernör einer Provinz oder Kommandant einer Festung Recht und Pflicht der Verteidigung hat.

Weiter wird sozusagen die Frage des völkerrechtlichen Deliktes und der völkerrechtlichen Haftung untersucht, indem Pufendorf die Frage aufwirft, ob das Oberhaupt eines Staates oder ein ganzer Staat mit Krieg verfolgt werden können wegen Handlungen, die nicht von ihnen ausgehen. Die Beantwortung dieser Frage wird verständigerweise davon abhängig gemacht, ob gegenüber dem Staate irgendeine Zurechnung stattfinden kann, z. B. wenn er die Beleidigung fremder Staatsangehöriger durch seine Staatsbürger geduldet hat. Die Macht der Staatsgewalt, ein Unrecht gegen einen andern Staat zu verhindern, wird präsumiert, solange das Gegenteil nicht bewiesen ist. Eine Pflicht, fremde Staatsangehörige zur Bestrafung auszuliefern, wird in

¹⁸ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxiii und xxiv.

¹⁹ Vgl. zu dieser Frage GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. xi-xvi.

²⁰ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. iii.

diesem Zusammenhang nur anerkannt, soweit besondere Verträge vorliegen.²¹ Im Zusammenhang mit der Frage der Haftung der Staaten wird weiter das Recht der Repressalien besprochen, die wegen Schulden des Staates oder des von ihm verübten Unrechts gegen das Vermögen wie die Person seiner Bürger im Auslande ergriffen werden können.²²

Der folgende Abschnitt dieses Kapitels handelt von Koalitionskrieg. Er hat zur Voraussetzung, dass der andere Staat, an dessen Seite man tritt, aus gerechtem Grunde zu den Waffen greift, aber auch, dass ein guter Grund vorliegt, ihn zu unterstützen. Letztere Erwägung fällt natürlich fort, wenn es sich um das Vorhandensein eines Allianzvertrages handelt. Aber auch dann ist zu prüfen, ob die Alliierten nicht vielleicht einen ungerechten oder unklugen Krieg beginnen, und auch wenn diese Frage zu verneinen ist, müssen die Interessen des Verbündeten zurückstehen hinter den etwaigen Bedürfnissen des eigenen Volkes. Auch ohne Bundesverhältnis kann man seinen Freunden zu Hülfe kommen, ja Pufendorf erkennt an, dass schon die *communis cognatio* genügende Veranlassung sein kann, dem ungerechterweise Ueberfallenen auf seine Bitte zu Hülfe zu kommen,²³ denn er hat ein starkes Empfinden für die internationale Solidarität.

Der Gebrauch von Gift und die Anstiftung der fremden Bürger und Soldaten zur Ermordung ihrer eigenen Herren gelten bei den Kultivierteren Völkern als unehrenhafte Kriegsmittel.²⁴ Weiter wird kurz das Beuterecht behandelt. Von der grundsätzlichen Unantastbarkeit des Privateigentums im Kriege weiss Pufendorf noch nichts. Mobile Sachen gelten als erworben, wenn sie vor der Verfolgung des Feindes in Sicherheit gebracht sind; immobile, wenn der Erwerber den Feind, der sie wieder in Besitz nehmen will, verjagen kann.²⁵ Aber das Recht, sie zurückzunehmen erlischt erst, wenn der frühere Eigentümer durch den Friedensvertrag auf alle seine Rechte verzichtet hat. Die Beute gehört grundsätzlich dem Staate, nicht dem Soldaten;²⁶ bewegliche Sachen, namentlich solche von geringerem Werte werden aber nach weitverbreitetem Brauche den Soldaten überlassen. Zurückgewonnenes unbewegliches Eigentum fällt an die alten Herren zurück,²⁷ bewegliche Beutestücke, die zurückgewonnen werden, verbleiben meistens den Soldaten, die sie erobert haben.

Wie schon in anderem Zusammenhang von Pufendorf gesagt ist, gibt

²¹ Das entsprach der Praxis jener Zeit, vgl. über diese Frage aber auch GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxi, § 4.

²² Siehe dazu GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. ii.

²³ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxv.

²⁴ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. iv, § 18.

²⁵ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. vi, §§ 2 ff.

²⁶ GROTIUS, a. a. O., § 8.

²⁷ GROTIUS, lib. III, cap. ix und xvi.

der Sieg auch das Recht auf die Herrschaft, sowohl über die Einzelnen wie über die ganzen Völker. Aber damit die Staatsgewalt legitim werde und die Gewissen der Untertanen binde, müssen die Besiegten den Siegern Treue versprechen und die Sieger ihre Gesinnung gegen die Besiegten ändern, als ob ein abgezwungenes Versprechen der Treue einen wirklichen *consensus civium* ersetzen könne, auf dem doch die ganze Staatstheorie von Pufendorf aufgebaut ist! Am Schlusse dieses dem Krieg gewidmeten Kapitels handelt Pufendorf von Waffenstillstands-²⁸ und Friedensverträgen.²⁹ Ein Waffenstillstand kann auf eine vollständige Niederlegung der Waffen, nicht nur auf zeitweilige Einstellung von deren Gebrauch hinauslaufen, dann ist es gleichsam ein Friede auf Zeit, während der wirkliche Friede immer auf ewige Dauer gerichtet ist. Ein sogenannter stillschweigender Waffenstillstand ist kein Rechtsbegriff. Friedensverträge müssen getreulich gehalten werden.

Auch das Kapitel XVII des Werkes hat einen völkerrechtlichen Inhalt. Der Autor handelt hier von Allianzen und Staatsverträgen.³⁰ Er teilt sie in die zwei Gruppen derer, die sich auf schon vorhandene naturrechtliche Verpflichtungen beziehen und solcher, die die vorhandenen Verpflichtungen vermehren oder doch näher präzisieren. Zu den ersteren zählt er alle solche Verbindlichkeiten, die schon aus der Menschlichkeit folgen wie Freundschafts-, Hospitalitäts-, und Handelsverträge. Die zweite Kategorie unterscheidet er wieder nach *foedera aequalia* und *inaequalia*. Zu den letzteren zählt er unter anderen diejenigen, die durch ihren Inhalt eine Ungleichheit schaffen zwischen den vertragsschliessenden Staaten. Sie können eine Beeinträchtigung der Souveränität in sich schliessen, z. B., wenn ein Staat dem andern zusagt, von bestimmten Rechten seiner Regierungsgewalt nicht Gebrauch zu machen, ohne die Erlaubnis des durch solchen Vertrag zum Superior gewordenen Staates. Danach hätte schon Pufendorf die Burenrepublik Transvaal wegen des Abkommens vom 3. August 1883, nach welchem Transvaal seine internationalen Verträge in London vorlegen musste, mit Recht nicht mehr als einen souveränen Staat angesehen.

Andererseits betont er mit Recht, dass lästige Bedingungen, die nicht eine dauernde Unterwerfung in sich schliessen, sondern durch eine einmalige Leistung erfüllt werden können, wie sie z. B. in Friedensverträgen dem Besiegten auferlegt werden, dessen Souveränität nicht mindern. Unter Umständen kann es sich aber auch um Verpflichtun-

²⁸ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. xxi, § 1-14.

²⁹ A. a. O., cap. xx.

³⁰ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xv.

gen dauernder Natur handeln, die dennoch mit der Souveränität eines Staates wohl vereinbar sind, so wenn ihm z. B. einseitig die Vertragspflicht auferlegt ist, in gewissen Gegenden keine Festungen anzulegen. Als die häufigsten Staatenverträge bezeichnet Pufendorf Bündnis- und Handelsverträge, als die engsten und innigsten die, die auf eine Konfederation mehrerer Staaten auf die Dauer hinauslaufen, durch die also eine Art Staatenbund begründet wird. Endlich unterscheidet Pufendorf noch die *foedera realia* und die *foedera personalia*.³¹ Letztere laufen ab mit dem Tode der Fürsten, von denen sie geschlossen sind, während die ersteren den Staat selbst verpflichten. Wohl zu unterscheiden von den *foedera*, wenn auch mit ihnen im Zusammenhang stehend, sind bloss *sponsiones* der Minister, die ohne Mandat des Souveräns eingegangen werden und durch die dieser erst verpflichtet wird, wenn er sie ratifiziert hat.

Das Werk des Pufendorf schliesst ab mit dem Kapitel XVIII, "De officiis civium". Hier werden scharf unterschieden die allgemeinen Bürgerpflichten von solchen Verpflichtungen, die auf einem besondern Dienstverhältnis beruhen. Die ersteren richten sich gegen die Lenker des Staates, den Staat in seiner Gesamtheit und die einzelnen Mitbürger. Entsprechend dem mehr oder minder patriarchalischen Geiste des absolutistischen Zeitalters wird hier eine naturrechtliche Verpflichtung des Staatsbürgers gegen den Staatslenker konstruiert, sich in Ruhe der bestehenden Verfassung anzupassen und nicht nach Neuerungen zu streben, sein Staatshaupt zu "bewundern und zu verehren" und über seine Aktionen nicht nur wohlwollend und respektvoll zu sprechen, sondern auch zu denken. Daneben freilich existieren wie gesagt auch staatsbürgerliche Verpflichtungen gegen den Staat als Gesamtheit und die Staatsgenossen. Jeder Staatsbürger soll bestrebt sein, seinem Staate Ehre zu machen und mit den Staatsgenossen in Frieden zu leben. Für die besonderen Pflichten solcher Staatsbürger, die als Funktionäre zum Staate in engeren Beziehungen stehen, ist der moralische Satz vorausgeschickt, dass niemand ein Amt anstreben, geschweige denn antreten soll, für dessen Ausführung er sich selbst ungeeignet halten muss. Im übrigen wird dann von Pufendorf eine besondere Berufsethik aufgestellt für die Minister, die Würdenträger der Religion, die Gelehrten und Professoren, die Verwaltungsbehörden und Richter, die Offiziere, die Soldaten, die Botschafter und Gesandten, und die Intendanten und Steuereinnnehmer. Die allgemeinen Bürgerpflichten enden mit der Auswanderung, der Aberkennung der Bürgerrechte und der Notwendigkeit sich der Herrschaft eines Siegers zu unterwerfen.

³¹ Ebendort, cap. xvi, § 7 und 8.

4. Die Bedeutung des Werkes

Der Wert des Pufendorfschen Werkes, *De officio hominis et civis*, liegt nicht in der Art, wie der Autor einzelne völkerrechtliche Fragen behandelt. Handeln doch von den 18 Kapiteln des Werkes überhaupt nur zwei (XVI und XVII) von völkerrechtlichen Dingen, also nur ein kleines Stück des Ganzen. Was in diesen knappen Erörterungen geboten ist, lässt sich durchweg auf Grotius zurückführen. Trotz seiner demokratischen Auffassung vom Staate, die den Staat nicht nur auf *einen* Vertrag gründet, sondern wie oben dargelegt wurde, einen zweiten Vertrag mit dem Herrscher fordert, einen Vertrag zweiseitigen Charakters, der dessen Rechte und Pflichten bestimmt, wagt er nicht diese Lehre von dem Selbstbestimmungsrecht der Nation auf die völkerrechtlichen Beziehungen anzuwenden. Hier anerkennt er nach wie vor das Recht der Eroberung und folgert den stillschweigenden *consensus* der gewaltsam unterworfenen Staatsbürger zu der neuen Herrschaft aus der von ihnen gesetzten Kriegsursache, mit der sie auch die Konsequenzen des Krieges im Voraus auf sich genommen hätten, als wenn nicht auch der Kriegswille lediglich von einem eroberungslüsternen Angreifer ausgehen und der Besiegte an dem Kriege ganz unschuldig sein könnte. Ein interessanter Beweis dafür, wie doch auch die Naturrechtler, die angeblich das Recht nur aus der Vernunft ableiten, geneigt waren, in praktischen Fragen ihre Anschauungen vom Recht der Praxis ihrer Zeit anzupassen! Pufendorfs Ergebnisse auf völkerrechtlichem Gebiete stellen also, soweit sie in diesem Werke enthalten sind, keine sichtbaren Errungenschaften dar.

Trotzdem wird man die Bedeutung seines Werkes nicht unterschätzen dürfen. In der Tiefe seines sittlichen Denkens stellt er, wie schon der Titel seines Buches sagt, das ganze Rechtssystem unter das Zeichen des *Pflichtbegriffes*. Und dieser Pflichtbegriff wird abgeleitet aus dem abstrakten Ideal der Soziabilität. Sein Grundgedanke ist der soziale Mensch. Aus dieser Forderung wird in grandioser Weise das ganze System des privaten und öffentlichen Rechts abgeleitet. Der Gedanke, „Du bist nicht allein da auf der Welt,“ gibt die Richtschnur für alle rechtlichen Beziehungen; er gilt für die Menschen wie für die Staaten. Diese tiefsittliche Weltanschauung steht turmhoch über jener auf die Hegelsche Vergottung des einzelnen Staates zurückgehende Lehre: „Das soziale Ideal ist der siegreiche Krieg“. Denn abgesehen davon, dass Einsichtige schon vor dem Weltkrieg wussten, dass der moderne Krieg in unserm Zeitalter der Weltwirtschaft den Sieger beinahe ebenso schwächt wie den Besiegten, kann das regulative Princip

für die Staatenbeziehungen eben doch nur im gleichzeitigen Wohlergehen aller gefunden werden. Diesen Gedanken hatte schon Pufendorf richtig herausgefunden. Wenn aber das weltwirtschaftliche Leben der Gegenwart die Staaten in ungeahnter Weise aus ihrem bisherigen Einzeldasein herausgerissen und einander angenähert hat, so wird der Ausgangspunkt aller rechtlichen Beziehungen, der den Boden für das Lehrsystem des Samuel Pufendorf lieferte: "Du bist nicht allein auf der Welt," in erhöhtem Masse heute für die völkerrechtlichen Beziehungen der Staaten massgebend sein müssen.

Eine Epoche, die vor die Aufgabe der "Sozialisierung des Völkerrechts" gestellt ist,³² wird in Pufendorf also einen Führer und Bahnbrecher zu sehen haben. Und wenn wir es heute als einen methodischen Fehler betrachten müssen, dass Pufendorf nach dem Vorbilde von Hobbes das Völkerrecht ganz in dem Naturrechte verschwinden liess, so ist doch vielleicht die Vorstellung von der verpflichtenden Kraft des Naturrechts in einem Zeitalter, in dem das Völkerrecht als jüngster Zweig am Baume der Rechtsentwicklung in der Praxis noch ein sehr zartes Pflänzlein war, dieser Disciplin in hohem Masse zu gute gekommen. Die Durchsetzung des Völkerrechtsgedankens war dadurch wesentlich erleichtert und darauf ist es damals wohl zunächst angekommen. Wir wissen heute besser als Pufendorf als Juristen zwischen einem philosophischen Rechte, das rein vernunftgemäss entwickelt, das richtige Recht sein sollte und zwischen dem wirklich geltenden positiven Rechte, das ein materielles Unrecht sein kann, zu unterscheiden,³³ wir wissen aber auch, dass es immer wieder gilt, auf vernunftgemäßem Wege unter grossen leitenden Gesichtspunkten das geltende Recht fortzubilden, und dass unsere Zeit, die den Raum überwunden und damit das Antlitz der Erde völlig umgestaltet hat, der Lösung dieser Aufgabe dringender bedarf, als irgendeine andere. Bei der notwendigen völligen Ueberwindung des hinter uns liegenden Zeitalters, eines mehr oder weniger historischen Denkens wird uns also auch der Naturrechtler Pufendorf eine Hülfe sein. Wer aber als Autor mehr als 250 Jahre nach dem Erscheinen seines Werkes noch Beachtung verdient, der zählt mit Recht zu den "Klassikern" des Völkerrechts.

WALTHER SCHÜCKING.

10 Juni 1925.

³² Vgl. das darüber bei SCHÜCKING-WEHBERG, *Die Satzung des Völkerbundes* (2. Auflage, Berlin, 1924), S. 152, Gesagte.

³³ Vgl. dazu die Antworten, die unter dem Titel, "Jus naturae et gentium", eine Umfrage zum Gedächtnis des Hugo Grotius, als Sonderabdruck aus Bd. 34 der *Zeitschr. für internationales Recht* herausgegeben von Professor Dr. TH. NIEMEYER 1925 in Kiel erschienen sind.

Samuelis Pufendorffii,
DE OFFICIO
HOMINIS & CIVIS,
Juxta
LEGEM
NATURALEM
LIBRI DUO.

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Joan. Hayes*, Celeberrimæ Academix
Typographi. 1682.
Impensis *Joan. Creed*, Bibliopolæ, Cantab.

*ILLUSTRISSIMO ATQ̃ CEL-
SISSIMO HEROI*

DOMINO
GUSTAVO
OTTONI
STEENBOCK,

COMITI IN BOGESUND
LIBERO BARONI IN
CHRONEBECH ET
ÖHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIÆ ARCHITHA-
LASSO, ET ACADEMIÆ GO-
THORUM CAROLINÆ
CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

ILLUSTRISIME

Atque

CELSISSIME COMES,

Domine Gratosissime,

*Aut levis in diversa animum
meum distrahebat dubitatio,
num satis ex decore foret,
tantillum opus tam illustris si-
bi Nominis auspicia adscitum
ire. Nam ex una parte ru-
borem incutiebat libelli tenuitas, qui nullius
ingenii aut splendoris capax erat; quippe pri-
ma duntaxat rudimenta moralis philosophia,
ex diffusiore nostro opere fere excerpta com-
plectens. Qui uti fortasse aliquem præbere us-
um potest primum eam ad disciplinam gradum
molientibus: ita si & fastigii Tui, & meæ
obligationis heic habenda erat ratio, ad neu-
tram satis adparebat attemperatus. Ex altera
parte devotissimum* ILLUSTRISSIMÆ

TUÆ

TUÆ EXCELLENTIÆ animum stimu-
 labant privata non minus quam publica Tua
 merita, ut ingrati notam sibi vehementer per-
 timescendam duceret, si qualemcunque occasio-
 nem negligeret saltem contestandi, quantopere
 Eidem foret devinctus. Neque de illis jam me-
 ritis loquor, queis per res domi forisque egre-
 gie gestas patriam Tibi maximopere obstrictam
 reddidisti, simulque Nomen Tuum immortalati
 gloriæ dudum dedicasti. Ista pro dignitate
 recensere, historiæ labor est, quæ dum circa
 gloriosissima Nationis Tuæ facinora, & fel-
 cissime per tot regiones circumlata arma desu-
 dat, magnam Te semper tantarum rerum par-
 tem deprehendit; Eundemque, ubi à bellis
 cessatum est, primum amplissima provinciæ gu-
 bernandæ, post totius regni tutorio moderamini
 admotum non minus pacis artibus efflorescen-
 tem admiratur. Ista potius hoc loco attinge-
 re fas fuerit, quæ in recentem hanc Acade-
 miam, in qua in vitante Optimo Maximo
 REGE fortunarum sedem figere mihi datum
 fuit, ab **ILLUSTRISSIMA TUÆ EX-
 CELLENTIÆ** profecta sunt. Quæ Te sa-
 pientissimum juxta ac benignissimum defen-
 sorem, ac summum moderatorem nunquam pro
 meritis satis deprædicare potest, dum suis com-
 modis ac ornamentis inter tantam publicorum
 negotiorum molem citra tadium velificantem
 quotidie deprehendit. Enimvero quæ peculiari-
 ter **ILLUSTRISSIMA TUÆ EXCEL-
 LENTIÆ** in me contulit, qua cum venera-
 tione à me æstimanda sunt? Aliis summa vo-

torum est, id fastigii Viris innotescere, & probari. Ast mihi ita effusa Tua gratia al-
lubuit, ut eandem & in commodis meis pro-
movendis, & in assultibus malevolorum abs
me averruncandis non semel benignissimam
expertus sim. Quibus ut aliquid reponatur,
cum longe supra mensuram fortune meae sit;
necessarium tamen utique fuerit, saltem sub-
misso animi cultu, & ingenua tot beneficiorum
professione defungi; postquam id quoque summo-
rum Virorum benignitas habet, ut grati contesta-
tione animi libenter sibi satisfieri patiatur.
Et quia generosis mortalium solenne est, eti-
am tenui sibi exhibito cultui interpretatione
pietatis dignationem ultro addere; id quoque
**ILLUSTRISSIMAE TUAE EXCEL-
LENTIAE** bonitas sperare me jubet, ut in
magnitudinem Tuam deliquisse non videar, si
tam exiguo opusculo utar in occasionem publi-
ce exprimendi erga Eandem devotissimi mei a-
nimi. Nam splendidius aliquod, & quod æ-
rum ferre queat opus, abs me expectare lon-
gum fuerit; praesertim cum immane quantum
refrigerentur ingenia, si deprehendant, dum
vulgo sese laborant cripere, livorem & in-
scitiam impune in se dentem exercere, otii
rationem non reddi. Novo tamen vigore ef-
floreſcet animus, & oborta tedia ejiciet, si
huncce cultum ab **ILLUSTRISSIMA TUA
EXCELLENTIA** placida fronte admissum
intellexero; simulque in posterum de gratia,
& patrocinio Tuo securum me esse jusseris.
Ita **DEUS Q. M. ILLUSTRISSIMAM
TUAM**

*TUAM EXCELLENTIAM, in Patria,
Splendidissima Tua Familia, ac nostra novel-
la reip. decus ac emolumentum plurimos per
annos florentem vigentemque conservet!*

ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ

devotissimus

SAMUEL PUFENDORF.

Londini Scanorum
X. Kal. Febr. A.
M.DC.LXXIII.

LECTO.

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

I receptus plerisque eruditissimos legis propemodum vim induisset, supervacuum videri poterat circa rationem hujus scripti aliquid præfari; cum res ipsa satis loquatur, me nihil aliud egisse, quam ut tironibus præcipua juris naturalis capita brevi, & ut arbitror perspicuo compendio exponerem: ne si citra cognitionem velut elementarem in diffusa ejus disciplinæ spatia sese immiserint, copia & difficultate rerum ab initio protelentur. Simul & illud publico expedire visum, ejusmodi doctrina morali studiosæ juventutis animos imbui, cujus usus manifestus in vita civili spectaretur. Et licet alias semper inglorium judicaverim, aliorum diffusiora scripta, & multo magis propria, in compendium redigere: tamen cum superiorum autoritas accederet, à cordatis vitio mihi versum
iri

iri non arbitror, quod isthoc laboris unice
juventutis utilitati dare voluerim; cujus
merito tantus esse favor debet, ut in ejus-
dem gratiam suscepta opera, etiam ingenii
& splendoris non capax, nemine indigna
sit judicanda. Cæterum quinejushmodi prin-
cipia ad universam juris disciplinam magis
idonea sint, quam cujusvis juris civilis ele-
menta, nemo cui sanum sinciput abnuet.
Atque hæc in præsens sufficere poterant,
ni quidam monuissent, non abs re fore,
quædam præmittere, quæ ad indolem juris
naturalis in universum intelligendam, ejus-
demque limites accuratius designandos fa-
cerent. Quod eo libentius suscepi, quia hoc
modo prætextus adimitur hominibus inpor-
tune curiosis febriculosam suam censuram ex-
tendendi ad hancce disciplinam, quæ sæpe vel-
ut interjecta ab ipsorum provincia disjungitur.
Manifestum igitur est, ex tribus velut fontibus
homines cognitionem officii sui, & quid in
hac vita sibi tanquam honestum sit agendum
tanquam turpe omittendum, haurire; ex lu-
mine rationis, ex legibus civilibus, & ex
peculiari revelatione divini Numinis. Ex
primo fluunt officia hominis communissima,
præcipue quæ ipsum cum aliis hominibus
sociabilem reddunt: ex altero officia homi-
nis, quatenus peculiari & definitæ civitati
subjectus degit; ex tertio officia hominis
Christiani. Inde & tres separatæ disciplinæ
proveniunt, quarum prima est juris natu-
ralis, omnibus gentibus communis: altera
juris

juris civilis singularum civitatum, quæ tam multiplex est, aut esse potest, quot numero sunt civitates, in quas genus humanum discessit. Tertia Theologia moralis habetur, illi parti Theologiæ contradistincta, quibus credenda exponuntur. Singulæ harum disciplinarum modum sua dogmata probandi adhibent, suo principio respondentem. In jure naturali aliquid faciendum asseritur, quia per rectam rationem idem ad socialitatem inter homines necessarium colligitur. Præceptorum juris civilis ultima ratio est, quia legislator ita constituit. Theologus moralis in eo ultimo adquiescit, quia DEUS in Scripturis Sacris ita jussit. Quemadmodum autem disciplina juris civilis jus naturale tanquam generalem magis disciplinam præsupponit: ita si quid jure civili continetur, de quo jus naturale silet, non ideo hoc illi repugnare censendum est. Simili modo si in Theologia morali aliqua tradantur, ex revelatione divina profluentia, ad quæ ratio nostra jam non pertingit, quæque adeo & jus naturale ignorat: imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam istarum disciplinarum somniare. Vice versa, si quæ in disciplina juris naturalis præsupponantur ex eo, quod per rationem investigari potest, illa propterea iis, quæ Sacræ Literæ super eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur, sed tantum abstrahendo concipiuntur. Sic v.g. in disciplina
ciplina

ciplina juris naturalis , abstrahendo ab illa cognitione , quæ ex Sacra Scriptura hauritur, formatur conditio primi hominis, utcunque in mundum projecti, quatenus sola ratiocinatio assequi potest. Ista opponere iis, quæ super eadem conditione divinæ literæ tradunt, hic vero est succus nigræ lolliginis, hæc est ærugo mera. Enimvero uti juri quidem civili, & naturali facile inter se conveniet : ita inter idem jus naturale & Theologiam moralem fines regere, ac quibus potissimum partibus illa differant definire, paulò operosius videtur. Qua super re paucis sententiam meam exponam, non quidem pro autoritate Papali, ac si ab omni errore privilegio aliquo mihi cautum foret , neque qui ex somniis divinitus immissis, aut irrationabili aliquo instinctu singularis cujusdam illuminationis fiducia animetur ; sed tanquam talis, cui spartam sibi commissam pro modulo ingenii exornare cordi sit. Ita tamen ut , quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora suggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare sum paratus : ita flocci faciam Midæ æmulos censores, rerum ad se nihil spectantium arbitria proterve involantes, totamque ardelionum nationem, cujus characterem lepidissime *Phædrus* repræsentat : *Trepide*, inquit, *concursums*, *occupata in otio*, *Gratis anhelans*, *multa agendo nihil agens*, *Sibi molesta*, & aliis *odiosissima*. Primum igitur discrimen , quo
iltæ

istæ disciplinæ invicem separantur, resultat ex diverso fonte, unde sua dogmata utraque derivat; de quo jam jam tetigimus. Ex quo consequitur; si aliqua sint, quæ divinis literis agere aut omittere jubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relicta perspicere nequit, illa extra jus naturale esse, & ad Theologiam moralem proprie spectare. Præterea in Theologia lex consideratur, prout innexam habet divinam promissionem, & quandam rationem fœderis inter DEUM & homines. Abs qua consideratione jus naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari DEI revelatione proficiscatur, quam sola ratio invenire nequit. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis disciplinæ juris naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur, adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis sociabilem exigere debeat. Ast Theologia moralis hominem Christianum informat, cui propositum esse debet non hanc solum vitam honeste transire; sed qui fructum pietatis post hancce vitam maxime expectat, quique adeo *πρότερον* suum in cœlis habet, heic autem viatoris duntaxat aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus hominis non solum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, sui que destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleverit persuasio de animæ à corpore separatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male
male

male sit futurum : ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & juris naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hancce vitam sese non extendit; quæ ipsa multis in partibus prave ad forum divinum adplicantur, circa quod Theologiæ maxime curæ est. Ex quo & illud fluit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur, ad ea autem, quæ intra pectus latitant, nec aliquem effectum, aut signum foras produnt, non penetret, adeoque nec circa eadem sit sollicitum; jus quoque naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones versetur. Ast Theologiæ morali non sufficit exteriores hominis mores utcunque ad decus composuisse; sed in eo maxime laborat, ut animus, ejusque motus interni ad placitum Numinis fingantur: & illas ipsas actiones improbat, quæ extrinsecus quidem recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur, quare in divinis libris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quæ pœnis fori humani sunt sancitæ, aut circa quas ibidem jus dicitur; quam de illis, quæ, uti *Seneca* loquitur, sunt extra publicas tabulas. Uti manifeste adparet iis, qui præcepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inspexerit. Et cum & illæ ipsæ virtutes Christianæ animos

mos hominum ad socialitatem quam maxime disponant, Theologia quoque moralis honestatem vitæ civilis efficacissime promoveat. Uti & vice versa, si aliquem videas, qui turbulentum, & importunum vitæ civilis membrum se gerat; tuto judices licet, religionem Christianam intra labra tantum ipsi hæere, cor nondum penetrasse. Atque ex hisce non solum genuini limites, qui jus naturale, prout à nobis illud traditur, à Theologia morali separant, manifeste puto adparent: sed etiam quod jus naturale nequaquam dogmatibus veræ Theologiæ repugnet; sed tantum à quibusdam ejus dogmatibus, quæ per solam rationem investigari nequeunt, abstrahat. Unde & illud patet, necessarium esse, ut in disciplina juris naturalis homo nunc consideretur, prout ipsius natura est corrupta, adeoque prout est animal multis pravis cupidinibus scatens. Nam etsi nemo tam stupidus sit, quin in seipso inordinatos ac in devia tendentes affectus deprehendat: tamen nisi divinæ literæ prælucere, nemini jam constare posset, istam affectuum rebellionem per culpam primi hominis provenisse. Et consequenter cum jus naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit, incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præsertim cum & pleraque præcepta ipsius Decalogi, prout verbis negativis concepta sunt, naturam hominis corruptam manifeste præsupponant.

nant. Sic v. g. primum præceptum utique præsupponere videtur hominem ad idololatriam & πολυθεότητα credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui subinde velut familiari ejus revelatione fruebatur: non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid sibi fingere, quod loco veri DEI, aut cum eo colere vellet, aut credere in eo Numen inesse, quod ipse finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, ne deos alienos coleret; sed sufficebat eidem simplex & affirmativum præceptum, diliges, honorabis, & coles Deum, quem universi hujus, & tuum quoque creatorem nosti. Idem circa secundum præceptum obtinet. Nam quare negativo præcepto vetaretur Deum blasphemare, qui liquido ipsius majestatem & beneficia intelligebat, & quem nullæ pravæ cupidines agitabant, cujusque animus statu sibi à Deo assignato placide adquiescebat? Quomodo hunc tanta infania subire poterat? Quin hic affirmativo tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de tertio, ut & quarto præcepto; quæ cum affirmativa sint, neque necessario corruptam naturam præsupponant, in utroque statu locum invenire possunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum spectantia, res æque est manifestissima.

stissima. 'Homini enim, qualis initio à Deo conditus erat, sufficiebat simpliciter injunxisse, ut proximum suum diligeret; ad quod & natura proclivis erat. At quomodo eidem poterat præcipi, ne occideret, quando nondum mors cadebat in hominem, quæ per peccatum in mundum introivit? Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus est, ubi pro dilectione tanta odia inter homines grassantur, ut etiam magna eorum seges detur, qui ex mera invidia, aut libidine alterius fortunam invadendi alios non innocentes solum, sed & amicos, & de ipsis benemeritos subversum ire non dubitent; & quidem ut horridum & inconsultum turbulenti animi impetum sub conscientiæ vocabulo, si diis placet, venditare non erubescant. Sic quid opus erat expresse adulteria vetare inter eos conjuges, qui tam ardenti & sincero amore sese amplecterentur? Aut quid furta vetare intererat, cum nulla adhuc avaritia, nulla penuria foret, & nemo quid sibi proprium putaret, quo alteri prodesse posset? Aut quid necessum erat falsa testimonia interdicere, cum nondum existerent, qui exinde famam sibi atque gloriam aucuparentur, si alterum fœda atque inficeta calumnia adspargere possent? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud Taciti: *Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant:*

C

& ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. Atque hæc ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amovendam eam dubitationem; num igitur lex diversa fuerit in statu naturæ integræ, an vero eadem? Ubi paucis responderi potest; summa legis capita in utroque statu esse eadem: sed multa præcepta particularia propter diversitatem conditionis humanæ variare; seu potius, eandem summam legis per diversa, (non tamen contraria) præcepta sese explicare, prout diverso sese modo habuit homo, cui illa lex observanda. Summam legis Salvator noster ad duo capita redegit: dilige DEUM, & dilige proximum. Ad hæc capita referri potest universa lex naturalis, tam in integro, quam in corrupto statu hominum; (nisi quod in statu integro nullum aut modicum videatur discrimen fuisse inter jus naturale, & Theologiam moralem.) Nam & socialitas, quam nos pro fundamento juri naturali substravimus, commode in dilectionem proximi resolvi potest. Sed quando ad præcepta particularia descenditur, sane discrimen non leve emergit tam circa præcepta affirmativa quam negativa. Et quidem affirmativa præcepta quod attinet, eorum non pauca jam in isthoc statu dantur, quibus in primævo statu locus non fuisse videtur: idque partim quia illa præsupponunt tale institutum, quod an in felicissimam hominum conditio-

nem cadat, non constat; partim quia sine miseria & morte, quæ ab illo statu exulabat, non intelliguntur. v. g. Jam inter præcepta legis naturalis est, ne quis alterum in emtione aut venditione decipiat, ne falsa ulna, mensura, aut pondere utatur, ut pecuniam creditam convento tempore restituat. Ast illud nondum ad liquidum est perductum, an si peccati expers genus humanum perstitisset, ejusmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis usus pecuniæ tunc futurus fuerit. Sic si tales civitates, quales nunc sunt, in statu innocentiae locum non habuerunt; locus quoque ibidem non fuit præceptis, quæ id genus civitatum, iisque contentum imperium præsupponunt. Jam quoque jure naturali jubemur succurrere egenis, subvenire iniqua calamitate oppressis, curam habere viduarum, orphanorumque. Atqui hæc frustra præcipiuntur iis, qui miseriæ, egestati, mortique non sunt obnoxii. Ad condonandas injurias, pacemque conciliandam pronos esse nos jam jubet lex naturalis. Quæ frustranea est inter eos, qui in leges socialitatis non peccant. Atque id ipsum manifeste quoque perspicitur in præceptis negativis, ad jus jam naturale (non positivum) spectantibus. Et si enim quodvis præceptum affirmativum virtualiter contineat interdictum omnis oppositi; (v. g. qui jubetur diligere proximum, eo ipso vetatur inferre
illi

illi omnia, quæ dilectioni repugnant :) tamen ut expressis præceptis illa sanciantur, superfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod Solon parricidarum pœnam lege publica sancire noluit, quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est, quod *Franc. Lopez, de Gomara hist. Gen. Ind. Occident.* cap. 207. refert de populis Nicaraguæ, apud illos nullam fuisse statutam pœnam in eum, qui regulum, (Cacique ipsi vocant) occidisset; quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur isthæc tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicujus informationi commissi duo pueri, sed dispari plane indole. Unus modestus est, verecundusque, & magno literarum amore flagrans. Alter dissolutus, petulans, fœdas potius libidines, quam libros amat. Summa officii utrique eadem, literas addiscere. Sed peculiariora præcepta disparia. Priori enim sufficit injunxisse, quæ studia, quo tempore, quæ ratione tractare debeat. Alteri præter hæc acerrima sub comminatione vetandum, ne circumcursitet, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergræcetur, ne scorta confectetur. Eadem si quis prioris indolis puero operose declamare instituat, hic *ὑποκρίν* ipsum

ipsum jubebit, & cuivis potius quam sibi ista canere, qui talium nulla cupidine tangatur. Ex quo manifestum arbitror esse, longe aliam fore juris naturalis faciem, si quis statum hominis integrum velit præsupponere. Simulque cum tam liquido limites hujus disciplinæ, quibus à Theologia morali sejungitur, designati sint; non deteriore hancce disciplinam conditione futuram, quam jurisprudentiam civilem, medicinam, scientiam naturalem, aut mathesin; in quas si aliquis *ἀνὴρ* irrumpere audeat, sine populi suffragiis censuram sibi vindicans, non dubitant ipsi occinere, quod quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria nescio quid differere aggredienti: quæso, aiebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt, te irrideant, loqui orsum de rebus, quas non didicisti. Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditosque obtretractores satius fuerit invidiæ suæ excruciantos commendare; siquidem utique constat, æterna positumque lege est, ut Æthiops cutem non mutet.

E L E N.

ELENCHUS CAPITUM LIBRI PRIMI.

CAPUT I.

D E actione humana.	p. 1.
Cap. 2. De Norma actionum humanarum, seu de lege in genere.	12.
Cap. 3. De lege naturali.	18.
Cap. 4. De officio hominis erga Deum, seu de religione naturali.	24.
Cap. 5. De officio hominis erga seipsum.	31.
Cap. 6. De officio quorumlibet erga quoslibet; & primo, de non ledendis aliis.	42.
Cap. 7. De agnoscenda naturali hominum æ- qualitate.	47.
Cap. 8. De promiscuis officiis humanitatis.	50.
Cap. 9. De officio pacifcentium in genere.	53.
Cap. 10. De officio Sermocinantium.	62.
Cap. 11. De officio jurantium.	66.
Cap. 12. De officio circa acquirendum rerum Dominium.	69.
Cap. 13. De officiis, quæ ex Dominio rerum per se resultant.	76.
Cap. 14. De pretio.	78.
Cap. 15. De contractibus, qui pretia rerum præ- supponunt, & fluentibus inde officiis.	82.
Cap. 16. Quibus modis solvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.	91.
Cap. 17. De interpretatione.	93.

LIBRI

LIBRI SECUNDI.

CAPUT I.

D <i>E statu hominum naturali.</i>	98.
Cap.2. <i>De officiis conjugalibus.</i>	104.
Cap.3. <i>De officiis parentum & liberorum.</i>	108.
Cap.4. <i>De officiis Dominorum & servorum.</i>	112.
Cap.5. <i>De Causa impulsiva constituendæ civi- tatis.</i>	115.
Cap.6. <i>De interna civitatum structura.</i>	118.
Cap.7. <i>De partibus summi imperii.</i>	123.
Cap.8. <i>De formis rerumpubl.</i>	126.
Cap.9. <i>De affectionibus Imperii civilis.</i>	130.
Cap.10. <i>De modis acquirendi Imperium, inpri- mis monarchicum.</i>	132.
Cap.11. <i>De Officio summorum Imperantium.</i>	135.
Cap.12. <i>De legibus civilibus in specie.</i>	140.
Cap.13. <i>De Jure vitæ ac necis.</i>	143.
Cap.14. <i>De existimatione.</i>	148.
Cap.15. <i>De potestate summi Imperii in bona ci- vitate contenta</i>	152.
Cap.16. <i>De bello & pace.</i>	154.
Cap.17. <i>De fœderibus.</i>	159.
Cap.18. <i>De officiis civium.</i>	161.

Samuelis

(1)

Samuelis Pufendorfi,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Actione Humana.

§. 1. **O**fficium nobis heic vocatur actio hominis pro ratione obligationis ad præscriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, necessarium est præmittere tum de natura actionis humanæ, tum de legibus in universum.

§. 2. Per *humanam actionem* intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis procedentem; sed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit, nempe qui velut prælucente *intellectu*, ac decernente *voluntate* suscipitur.

§. 3. Datum quippe est homini, ut non solum varias res, quæ in hoc universo occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & harum occasione novas sibi notiones formare: sed ut etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exsequendum sese movere, idemque ad certam normam, certumque finem conformare, & quid inde proventurum sit colligere. Quin & quæ peracta jam sunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates sese perpetuo, aut

B

modo

modo uniformi movent : verum aliqua istarum intrinseco hominis impulsu excitantur, excitataeque temperantur, & diriguntur. Denique nec in omnia objecta promiscue homo fertur, sed quaedam adpetit, quaedam averfatur. Saepe quoque licet objectum agendi adsit, motum suspendit ; & pluribus objectis praesentibus unum eligit, caetera respuit.

S. 4. Circa facultatem ergo comprehendendi & judicandi res, quae *intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum est : cuilibet homini matura aetate & mente integra tantum superesse naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditatione possit recte comprehendere saltem generalia illa praecepta & principia, quae ad vitam hancce honeste & tranquille exigendam faciunt ; simulque judicare, ista utique indoli humanae congruere. Hoc enim nisi saltem intra sphaeram fori humani admittatur, quibusvis suis delictis homines ignorantiam invincibilem obtinere possent : cum nemo in foro humano argui possit violasse regulam, quam capere supra ipsius vires est.

S. 5. Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum est, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut sententiae suae certas & indubias rationes norit reddere, solet vocari *conscientia recta*. Sed ubi quis veram quidem sententiam circa agenda vel omittenda fovet, quam tamen ipse per rationes demonstrare nequeat, sed eandem ex vitae civilis tenore, ex assuetudine, aut superiorum auctoritate hauserit ; neque tamen ipsi suppetat ratio, quae contrarium magis persuadeat, solet vocari *conscientia probabilis*. Qua maxima pars mortalium regitur : quippe cum paucis rerum cognoscere causas concessum sit.

S. 6. Solet tamen quibusdam non raro evenire, circa casus potissimum singulares ; ut ex utraque parte sese offerant rationes ; nec illi ita polleant iudicio, ut, utrae praeponderent, liquido discernere queant. Id quod vocari solet *conscientia dubia*. De qua haec est regula : quamdiu in ancipiti haeret iudicium, bonum quid sit, an malum, actio erit suspendenda. Nam nondum discussa

cussa dubitatione ad agendum sese determinare, propositum peccandi, aut saltem neglectum legis involvit.

§. 7. Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falsum apprehendit; & tunc in *errore* versari dicitur. Qui error *vincibilis* solet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam vitæ communis ratio fert, istum evitare non poterat. Qualis error tamen saltem inter eos, quæ rationis lumen excolere, & vitam ad honestatem componere cordi est, non circa communia vivendi præcepta, sed duntaxat circa singularia negotia incidere suevit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana sunt: & qui leges positivas fert, id ante omnia agere solet & debet, ut illæ subiectis innotescant. Unde citra supinam negligentiam heic error non nascitur. Sed in singularibus negotiis facile est, ut error invito & præter culpam obrepit circa objectum, aliàsque actionis circumstantias.

§. 8. Ubi vero simpliciter cognitio abest, vocatur *ignorantia*. Quæ duplici modo consideratur; uno, prout ad actionem aliquid confert; altero, prout invito, aut non citra culpam oborta fuit. Priori respectu ignorantia solet dividi in *efficacem* & *concomitantem*. Illa est, quæ si abfuisset, præsens actio non fuisset suscepta. Hæc est, quæ licet abfuisset, nihilominus actio suscepta fuisset. Posteriori respectu ignorantia est *voluntaria*, vel *involuntaria*. Illa est, quam quis vel ultro affectavit, rejectis veri cognoscendi mediis, aut debita diligentia non adhibita obrepere sibi passus est. Hæc est, quando quis ignorat, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* est. Vel enim quis in præsens quidem ignorantiam exuere non potuit, ut tamen in culpa sit, quare in tali statu verteretur. Vel non solum in præsens ignorantiam vincere nequit, sed & in culpa non est, quare ad talem conditionem sit devolutus.

§. 9. Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *voluntas* vocatur; per quam velut intrinseco impulsu ad agendum sese homo movet, & eligit, quod sibi maxime arridet, aversatur, quod sibi non convenire videtur. Habet igitur homo a voluntate, tum quod *sponste* agat, i. e. ut per non intrinsecam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suæ ipse autor sit: tum ut *libere* agat, i. e. ut uno objecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus objectis propositis unum eligere, cætera respuere. Porro cum actionum humanarum quædam propter se suscipiantur, quædam quatenus ad aliud consequendum inserviunt, i. e. quædam rationem *finis*, quædam *mediorum* habeant: circa finem quidem ita voluntas versatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem consequendum efficaciter sese moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remissius; eoque obtento adquiescat, placideque fruatur. Mediâ autem primo probantur, tum quæ maxime idonea fuerint visa eliguntur, ac demum usui adplicantur.

§. 10. Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum suarum autor habetur, quia ipse voluntario eas suscepit: ita circa voluntatem id cum primis observandum, ejus spontaneitatem utique asserendam esse saltem circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Ubi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquatur, ibi non ipse homo, sed qui eidem necessitatem adfert, autor habetur actionis; ad quam homo invitus membra viresq; suas accommodat.

§. 11. Porro quanquam voluntas bonum in genere semper adpetat, & malum in genere aversetur: magna tamen inter singulos homines tum adpetituum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, sed invicem mixta, bona malis, mala bonis. Et quia diversa objecta diversas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quædam æstimationem illam, quam

CAPUT I.

5

quam homo de se ipso habet, quædam sensus ejus exteriores, quædam amorem sui, quo seipsum conferre studet. Ex quo est, quod illa quidem homo adprehendat tanquam *decora*, ista tanquam *jucunda*, hæc tanquam *utilia*. Et prout quodque horum validum motum homini impressit, ita eundem quoque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedit in plerisque hominibus ad certa quædam peculiaris inclinatio, aut à certis averfatio. Hinc fit, ut circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas solide discernendas aliis major, aliis minor est perspicacia. Inde mirum non est, unum in id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

§. 12. Sed nec semper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in æquilibrio posita deprehenditur, sic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulsu ejusdem intrinseco post mature perpensa omnia proveniat: sed frequentissime per extrinseca velut momenta versus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim prætereamus communem illam mortalium in prava proclivitate, cujus originem atque indolem alterius fori est excutere; primo voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii dispositio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur. Quæ non in singulis tantum hominibus, sed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur coeli nos ambientis, solique genius, humorum in corporibus temperatura ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, similibusque causis proveniens; item conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Ubi notandum, præterquam quod homo abhibita cura temperamentum suum non parum retundere & alterare possit; quantacumque etiam vis eidem tribuatur, non tamen eousque illa valere judicanda est, ut hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat, quousque hæc in foro humano exercetur; ubi pravæ cupidines, intra actum exterio-

rem subsistentes, non attenduntur. Adeoque si vel maxime natura recurrat, furcâ licet expulsa; id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones vitiosas producat. Et quæ in superanda ejusmodi inclinatione occurrit difficultas, illam splendor laudis pensat, quæ heic victorem manet. Quod si autem ejusmodi stimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere potest; via tamen est, ut citra peccatum velut depleri queant.

§ 13. Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinât frequens ejusdem generis actionum repetitio, ex qua enata proclivitas *consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua suscipiatur, sic ut objecto præsentem in id velut trahi animus videatur, aut idem absens vehementissime desideret. De qua id observandum; uti nulla videtur esse aduetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere possit homo: ita nulla quoque animum eousque detorquere valet, ut non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo sit. Et quia penes hominem fuit ejusmodi assuetudinem contrahere: inde utit hæc actiones faciliat, tamen neque inde bonarum actionum prætio aliquid decedit, neque pravarum malicia redditur levior. Quin uti bona assuetudo hominis laudem, ita prava ejusdem turpitudinem intendit.

§ 14. Plurimum quoque interest, an placida tranquillitas animo consistat; an vero idem peculiaribus motibus, quos *affectus* vocant, concutiat. Circa quos illud tenendum; quantumcunque vehementes isti sint; tamen debito rationis usu hominem iisdem superiorem esse posse, ipsorumque impetum saltem intra ul' imum actum sistere. Cum autem affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent, vel ad acquirendum aliquod gratum, vel declinandum molestum: naturæ humanæ congruens est, ut hos, quam illos, plus favoris aut veniæ mortales inter comitetur, eoque magis, quo infestius & intolerabilius fuit malum, quod eos excitavit. Longe quippe tolerabilius

bilis habetur carere bono, ad naturæ conservationem non adeo necessario, quam excipere malum, ad naturæ destructionem tendens.

§. 15. Denique uti dantur certi *morbi*, qui usum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens est, homines sibi ultro arcessere morbi quoddam genus brevi transiens, usum rationis non parum perturbans. Quo innuimus *ebrietatem*, ex certis potulentorum generibus, ac quibusdam fumis proveniente; quæ violento motu sanguinem ac spiritus impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem lætitiā homines proclives reddit; sic ut multi velut extra se per ebrietatem rapti videantur, & diversum plane genus induisse, quam quo sobrii conspiciebantur. Hæc tamen uti non semper omnem usum rationis sequestrat; ita quatenus ultro arcessita est, odium potius quam favorem actionibus per eandem susceptis conciliare apta est.

§. 16. Porro actiones humanæ uti *voluntariæ* solent vocari, quatenus à voluntate profiscuntur & diriguntur: ita si quæ reluctante voluntate scienter suscipiuntur, *invita* adpellantur, pressius sumpto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *ignorantiam* patrantur. Invitum autem nobis hoc loco idem notat, quod *coactum*; quando nempe quis ab extrinseco principio validiore adigitur membra sua adplicare, ita ut aversionem & dissesum suum signis ac præcipue renitentia corporis significet. Minus autem proprie invita & illa dicuntur, quando incumbente graviore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & suscipitur, abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *mixtas* vocant. Hæ cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas pro præsentī statu eas utique eligat tanquam minus malum. Cum invitis autem aliquatenus quoad effectum conveniunt, quod vel plane non, vel non ita graviter, uti spontanæ, soleant agenti imputari.

§. 17. Cæterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiscuntur & diriguntur, hæc est præcipua affectio, quod illæ homini possint *imputari*, seu quod homo pro earum autore recte possit haberi, ac ad reddendam de iisdem rationem adstringi; quodque in ipsum redundant effectus, qui ex istis proveniunt. Nulla enim propior ratio est, quare alicui actio quæpiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est, seu quia penes ipsum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus habetur; quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant penes ipsum est. Seu quod eodem recidit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra nemo pro autore ejus actionis haberi potest, quæ penes ipsum neque in se neque in sua causa fuit.

§. 18. Ex hisce præmissis aliquot particulares formabimus propositiones, unde constet, quid cuique imputari, seu cujus actionis, eventusque autor quisque possit haberi. I. Actiones ab alio patratae, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari. Nihil quippe est frequentius inter homines, quam ut uni commissum sit alterius actiones dirigere. Heic igitur si actio aliqua ab altero sit patrata, circa quam iste omisit, quod penes se erat; actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam patravit, sed etiam isti, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habet tamen ea res fere suum modum finemque sic ut illud *possibile* cum aliquo velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quamcunque subjectionem unius sub altero subjecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diversa tendere possit; nec vitæ humanæ indoles ferat, ut quis uni perpetuo velut affixus omnes istius motus observare queat,

queat. Igitur si quis omnia fecit, quæ directionis sibi adjunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero paratum fuit, patranti soli imputabitur. Sic postquam in animalia homines dominium exercent, quæ per illa in alterius detrimentum facta sunt, domino imputabuntur, siquidem is ex debita custodia & circumspeditione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtingunt, imputari isti possent, qui eorum causam & occasionem, cum posset & deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promoveri aut suspendere sit penes homines, quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quanti eorundem opera vel neglectus ad id momenti attulit. Aliquando etiam præter ordinem imputantur alicui eventus tales, qui alias supra humanam directionem sunt, quatenus intuitu certi hominis istos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hosce & similes casus sufficit, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

§. 19. II. Quæcunque in quolibet homine sunt vel non sunt, quæ penes ipsum non fuit, ut adessent vel non adessent, non possunt ipsi imputari, nisi quatenus per industriam naturalem defectum non supplèvit, aut natives vires non adjuvit. Sic cum perspicaciam ingenii, viresque corporis nemo sibi præstare possit, nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, nisi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed urbano atque aulico horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde absurdæ sunt judicandæ exprobrationes ejusmodi qualitaturn, quarum causa penes nos non fuit; v. g. brevis staturæ, formæ parum felicitis, & similia.

§. 20. III. Quæ per ignorantiam invincibilem patrantur, imputari non possunt. Quia neque dirigere actionem possumus, ubi intellectus lumen non præluet; & præsupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare, neque quo minus posset, in culpa fuisse. Quin & in vita communi *ad posse* moraliter accipitur pro illa facultate, solertia & circumspeditione, quæ

quæ vulgo sufficere judicatur, & quæ probabilibus rationibus subnixæ sunt.

S. 21. IV. Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique injunctum ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium alicui injungit, efficere solet & debet, ut in notitiam subjecti illæ perveniant. Et ad subjecti captum leges ac regulæ officii attemperari solent & debent, circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Unde qui est causa ignorantia, respondere etiam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

S. 22. V. Cui occasio agendi citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit. Videtur autem occasio quatuor hæc complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi non possimus ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adsit opportunum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque item aliis, qui ad actionem concurrunt, sit opportunum; ut denique naturales agendi vires suppetant. Citra isthæc enim cum actio fieri nequeat, etiam absurdum fuerit, si alicui imputeretur, ad quod agendum occasio defuit. Sic medicus segnitia non potest argui, si nemo ægrotet. Sic liberali esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum defodisse argui nequit, cui rite ambientis statio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur. Sic non possumus simul sorbere & flare.

S. 23. VI. Non potest quoque alicui imputari, quod non præstiterit ea, quæ vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi aut effici possunt. Inde vulgo impossibile nullam esse obligationem dicitur. Addendum tamen, modo quis sua culpa vires præstandi non detriverit, aut perdiderit. Hic enim eodem modo tractari potest, atque si vires adhuc obtineret; cum alias facilis esset via quamvis obligationem paulo laboriosiore eludendi, ultro corruptis præstandi viribus.

S. 24. VII. Imputari quoque non possunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut de-

defugere supra ipsius vires positum intelligitur. Cogi autem dicimur duplici modo; uno, quando alius valentior per violentiam nostra membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: altero, si potentior grave aliquod malum cominus intenter, (idque statim repræsentandi facultatem habeat,) nisi ultro nos ad aliquid faciendum moveamus, aut a faciendo abstineamus. Tunc enim, nisi expresse obligemur, id quod alteri est inferendum nostro malo redimere, is qui eam nobis necessitatem adfert, pro autore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum istud imputari poterit, quam gladio aut securi cædes.

§. 25. VIII. Eorum, qui rationis usu destituuntur, actiones non imputantur. Quia quid agatur liquido dignoscere, & ad normam comparare nequeunt. Et hac spectant actiones infantum, antequam usus rationis paulo distinctius sese incipiat exserere. Quod enim illi propter quasdam actiones increpantur aut verberantur, id non ideo fit, quasi in foro humano poenam proprie dictam meriti sint, sed per modum nudæ emendationis, & disciplinæ, ne per talia molestiam aliis faceant, aut ne pravam adsuethudinem contrahant. Sic & furiosorum, mente motorum & delirorum actiones pro humanis non habentur, quibus quidem circa suam culpam iste morbus provenit.

§. 26. IX. Denique imputari non possunt, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immoratus, eorum imagines animo alte impressit: etsi & hæc rarissime in foro humano attendantur. Alias enim phantasia in somno est veluti cymba sine rectore fluitans, sic ut penes hominem non sit præstare, qualia visa isthæc effingat.

§. 27. Circa imputationem autem actionum alterius paulo distinctius observandum, quod aliquando quidem contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit, plane non imputetur, sed alteri, qui hoc tantum velut instrumento usus est. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo
quid

quid vel omittendo concurrat, illa simul imputetur. Id quod fit triplici potissimum modo; vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Ad primam classem pertinent, qui alterum auctoritate sua ad quid permoverunt; qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defensionem præstant; qui cum opera ferre injuriam patienti possent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam classem referuntur, qui consilium speciale dant; qui laudant & assentantur ante patratum facinus: qui exemplo suo ad peccandum accendunt, & similes.

CAPUT II.

*De Norma Actionum Humanarum, seu de
Lege in genere.*

S. 1. **Q**uia actiones humanæ à voluntate dependent, voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diversorum in diversa fere tendere solent; igitur ad ordinem & decorem in genere humano constituendum necessarium fuit normam aliquam existere, ad quam istæ componerentur. Alias enim si in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diversitate quisque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniret, non poterat non maxima confusio in genere humano existere.

S. 2. Norma illa vocatur *Lex*, quæ est decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat.

S. 3. Hæc

§. 3. Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evol-
vendum est, quid sit obligatio; unde ea oriatur; quis
obligationem recipere; & quis eandem alteri injun-
gere queat. Vulgo igitur *obligatio* dicitur vinculum
juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præ-
standæ. Scilicet injicitur per eam quasi frænum ali-
quod nostræ libertati, ut quamquam de facto voluntas
in diversum tendere queat; intrinseco tamen per ean-
dem velut sensu imbutam se deprehendat, ut, ni præ-
scriptæ normæ conformis sit actio edita, non recte se
egisse cogatur agnoscere. Adeoque si quid mali eo
nomine homini eveniat, non immerito id sibi accidere
judicet; cum normam prout par erat sequenti istud
evitasse licuerit.

§. 4. Quod autem homo aptus sit ad recipiendam
obligationem, duplex causa est: una quidem, quia is
voluntatem habet, quæ sese in diversas partes flectere,
adeoque & ad normam componere potest: altera, quia
homo à potestate superioris non est immunis. Nam
ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem
agendi modum sunt alligatæ; ibi libera actio frustra
expectatur: isti que incassum præscribitur aliqua nor-
ma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese
componere potest. Si quis autem non agnoscat supe-
riorem, eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem
jure queat injicere. Et si maxime is in agendo certam
rationem observet, & à quibusdam actionibus constan-
ter abstineat; id tamen non obligatione aliqua, sed
ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur
ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorem
habet, & normam præscriptam potest cognoscere, &
voluntatem habet in diversa flexilem; quæ tamen ubi
norma per superiorem fuerit præscripta, sentiat se ab
ipsa non recte discedere. Quali natura hominem præ-
ditum adparet.

§. 5. Introducitur obligatio in animum hominis pro-
prie à superiore, i. e. tali, cui non solum vires sunt
malum aliquod repræsentandi contranitentibus; sed &
cui *jussæ* sunt causæ, quare postulare queat, ex suo ar-
bitrio

bitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit significavit, necessum est in animo hominis oriri metum reverentia temperatum: illum quidem ex potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad istius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare novit, quare mihi invito obligationem velit impingere, præter solas vires, is terrere quidem me potest, ut effugiendo majori malo ipsi tantisper parere satius ducam. Sed eo metu remoto nihil amplius obstat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus jussa impune à me possunt negligi, ni potentior aliquis hujus auctoritatem proculcatam adfertum eat. Rationes autem, quare quis recte postulare queat, ut ab altero sibi obtemperetur, sunt, si ab isto in hunc insignia quædam bona sint profecta, si constiterit, istum & bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse, simulque si actu iste hujus directionem sibi vindicet; & denique si quis utro alteri sese subjecerit; & in ipsius directionem consenserit.

§. 6. Cæterum ut lex vim suam in animis eorum, quibus fertur, exferere possit, requiritur *cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis*. Nemo enim obedientiam præstare valebit, si neque cui parere debeat, neque ad quod teneatur noverit. Et legislatoris quidem cognitio est facilissima. Legum quippe naturalium eundem esse auctorem, qui universi, ex lumine rationis constat. Nec civis ignorare potest, quis in ipsum imperium obtineat. Leges porro naturales quomodo innotescant, paulo post exponetur. Civiles autem leges per *promulgationem* publice & perspicue factam in subditorum notitiam perveniunt. In qua de duobus constare debet; tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem summum in civitate est imperium; tum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, si vel ipse legem
sua

us voce promulget, vel autographo consignet; vel si in fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi; si istæ leges in usum judiciorum deducantur; si nihil contineant, quod summo imperio deroget. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit quanta fieri potest perspicuitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad jus secundum leges dicendum publice sunt constituti.

S. 7. Cujuslibet legis perfectæ duæ partes sunt: una, per quam definitur quid sit faciendum, quidvè omitendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui præceptum intermittit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii humani, in verita tendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum: ita absurdum est dicere, *pœnas dabis*, ni causa, quæ poenam mereatur, præcesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quid superior à nobis fieri velit vel non velit, & quæ poena violatoribus legis sit constituta. Vis autem obliganda, i. e. intrinsecam necessitatem adferendi & vis cogendi, seu per poenas ad observationem legum adigendi proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque exsecutio est commissa.

S. 8. Illud quod per leges alicui injungitur, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatem aliquam afferre sive illi ipsi, sive aliis. Nam uti sub comminatione poenæ aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum, absurdum & crudele fuerit: ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem constringere, si nulla in quenquam utilitas inde proveniat.

S. 9. Quanquam autem regulariter lex omnes legislatoris subditos complectatur, in quos materia legis quadrat, & quos legislator ab initio exemptos non voluit: interdum tamen contingit, ut ab obligatione legis

legis aliquis peculiariter solvatur. Id quod *dispensare* vocant. Uti tamen dispensare ille tantum potest, cui legem ferendi & abrogandi potestas competit: ita cavendum, ne promiscua, & citra gravissimas causas facta dispensatione autoritas legum convellatur, & invidiæ atque indignationis inter subiectos ansa præbeatur.

§. 10. A dispensatione tamen multum differt *æquitas*, quæ est correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione ostenditur, calum aliquem peculiarem sub lege universali non comprehendi, eo quod aliàs absurdum quid inde foret secuturum. Nam quia ob infinitam varietatem omnes casus neque prævideri, neque exprimi possunt; ideo iudices, quorum est generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, debent à lege excipere ejusmodi casus, quos excepturus fuerat ipse legislator, si præfens adesset, aut tales casus prævidisset.

§. 11. Porro à relatione & congruentia ad normam moralem actiones humanæ certas sortiuntur qualitates & denominationes. Et illæ quidem actiones, de quibus in neutram partem quid disponit lex, vocantur *licitæ* sive *permissæ*. Etsi quandoque in vita civili, ubi non omnia ad vivum possunt rescari, illa etiam licita dicantur, in quæ poena fori humani non est constituta, etsi in se honestati naturali repugnent. Quæ porro actiones cum lege congruunt, *bonæ*, quæ discrepant, *malæ* vocantur. Sed ut aliqua actio bona sit, necessarium est, ut ex omni parte cum lege congruat; ut mala sit, sufficit, si in una duntaxat parte deficiat.

§. 12. Justitia autem quandoque est attributum actionum, quandoque personarum. Quando *justitia personæ* tribuitur, solet vulgo definiri, quod sit constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. Justus quippe vir dicitur, qui iusta faciendo delectatur, qui justitiæ studet, seu in omni re conatur facere id, quod justum est. Injustus contra, qui negligit cuique suum

suum tribuere, vel id non debito suo, sed præsente commodo mensurandum existimat. Sic ut justus hominis non paucæ possint esse actiones injustæ, & vice versa. Justus quippe justa facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus autem justa facit propter poenam legi adjunctam, injusta per animi malitiam.

§. 13. Quando vero *justitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliud est, quam recta adplicatio earundem ad personam. Et justa actio, quæ ex proæresi, seu à sciente & volente adplicatur ad personam, cui illa debetur. Sic ut justitia actionum à bonitate in hoc potissimum differat, quod hæc simpliciter notet convenientiam cum lege; justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam justitia virtus adversus alium dicitur.

§. 14. Justitiæ divisionem non omnes eodem modo instituunt. Receptissima est divisio in *universalem* & *particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentata in foro actione exigere non poterat. Hæc autem est, quando alicui potissimum exhibentur, quæ ille suo jure postulare poterat; & hæc iterum solet dividi in *distributivam* & *commutativam*. Illa nititur pacto inter societatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Hæc autem nititur contractu bilatere potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

§. 15. Cognito quid justitia sit, facile etiam quid *injustitia* sit colligitur. Ubi observandum, quod actio injusta, quæ destinato ex consilio suscipitur, & per quam violatur, quod alteri perfecto jure debebatur, aut quod tali jure undecunque partum is possidebat, proprie *injuria* vocetur. Quæ triplici modo fit, vel si alicui denegetur, quod suo jure postulare poterat, (non si quid duntaxat ex humanitate aut simili virtute debebatur;) vel si auferatur, quod suo jure, adversus auferentem valente, tenebat; vel si malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi potestatem

non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur destinatum consilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ ubi abfuerit, læsio alterius *infortunium* aut *culpa* vocatur, gravior aut levior, prout gravis aut levis fuerit socordia & negligentia, ex qua quis in alterum velut incurrit.

§. 16. Lex respectu auctoris dividitur in *divinam* & *humanam*; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata est. Sed si lex consideretur, prout necessariam & universalem congruentiam cum hominibus, vel minus, habet, dividitur in *naturalem* & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali ac sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat. Unde & illa per rationis homini congenitæ lumen, & ex consideratione humanæ naturæ in universum investigari & cognosci potest. Hæc est, quæ ex communi conditione humanæ naturæ haud quidquam fluit, sed abs solo legislatoris placito proficiscitur: etsi nec ipsa sua ratione, ac usu, quem certis hominibus, aut peculiari societati generat, carere debeat. Est autem *lex divina* alia *naturalis*, alia *positiva*. *Humana* autem omnis, presse accepta, *positiva* est.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

§. 1. **Q**uænam legis naturalis sit indoles, quæ necessitas, & quibus eadem præceptis in isthac mortalium conditione constet, planissime perspicitur, si quis naturam & ingenium hominis penitus perscrutatus fuerit. Sicut enim ad accuratam legum civilium cognitionem plurimum facit, statum civitatis, moresque & studia civium probe intellexisse: ita perspecto communi mortalium ingenio, statuque facile patebit, quibus legibus eorundem incolumitas contineatur.

§. 2. Id

§. 2. Id igitur homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui inest, ut seipso nihil habeat carius, seipsum studeat omnibus modis conservare; ut quæ bona sibi videntur acquirere, mala repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter tantus est, ut reliqui omnes eidem cedant. Et quicumque hominis salutem impugnatum sit, cum non potest non iste averfari eousque, ut etiam depulso malo intentato plerumque odium, & cupiditas vindictæ adhuc remaneat.

§. 3. At in eo præ brutis homo deteriore jam conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta à nativitate imbecillitas prosequatur; sic ut miraculi sit instar futurum, si quis ad maturam ætatem pervenerit, nisi aliorum hominum auxilium accedat. Cum nunc inter tot inventa humanæ necessitatis adminicula plurimum annorum sollicita informatio requiratur, ut proprio quis Marte victum & amicum sibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam ætatem provectum, cui nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio ingenio velut ultero pullulavit, eundemq; ab omni aliorum hominum ope atq; confortio in solitudine destitutum. Sane vix miserabilius animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesq; vel- lere, aut sponte natos fructus legere, sic in fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco graminève corpus utcunq; tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum aut alterius animantis occursum exhorrescere, deniq; fame, frigore, aut perferam bestiam demum perire. Contra quidquid jam commoditatum vitam humanam comitatur, id omne ex mutua hominum ope redundavit. Sic ut post Deum O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo major utilitas homini provenire queat, quam ex ipso homine.

§. 4. Isthoc tamen tam utile invicem animal non paucis laborat vitiis, & non minore nocendi facultate

prædicitur est; quæ conjunctionem cum ipso reddunt satis incipitem, magnamque requirunt cautionem, ne pro bono malum quis ab illo sortiatur. Jam primum major fere ad nocendum proclivitas in homine, quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam bruta fere cibi desiderio & Veneris efferantur, quorum utrique tamen facili negotio ipsa satisfacere possunt. Et eo desiderio sopito non temere in iras aut ad lædendum alios concitantur, nisi quis irritaverit. Ast homo animal est nullo non tempore in libidinem paratum, cujus stimulis longe frequentius vellicatur, quam conservandæ speciei necessarium videbatur. Eiusdem quoque venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult; & sæpe plura adpetit, quam natura digerere valet. Vestibus ne indigerent bruta natura prospexit. Ast homo non ad necessitatem tantum, sed & ad ostentationem vestiri gaudet. Multi præterea affectus atque cupidines, brutis ignoti, in mortalium genere deprehenduntur. Superflua habendi libido, avaritia, gloriæ & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio. Indicio est, quod pleraque bella, quibus genus mortalium colliditur, ob causas gerantur brutis ignotas. Atque ista omnia stimulare homines possunt & solent, ut sibi mutuo nocere velint. Accedit in multis eximia quædam petulantia, & aliis insultandi libido; quibus cæteri, etiam modesto ingenio præditi, studio se ac suam libertatem conservandi, ac tuendi non possunt non offendi, ac ad resistendum accingi. Quandoque etiam homines ad mutuas læsiones incitat inopia, & quod præsens rerum copia cupiditatibus aut indigentia eorum non sufficiat.

§. 5. Sed & maxima vis inest hominibus ad noxas mutuo inferendas. Nam etsi neque dentibus, neque unguibus aut cornibus sint formidabiles, ut multa brutorum: tamen habilitas manus in efficacissimum nocendi instrumentum evalescere potest; & solertia ingenii astu & per insidias grassandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum sit,

fit, hominem homini gravissimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

§. 6. Denique & in genere humano considerata est insignis illa ingeniorum varietas, qualis in singulis brutorum speciebus non cernitur; quippe quæ consimiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. At inter homines quot capita tot sensus, & suum cuique pulchrum. Nec simplici aut uniformi cupidine omnes agitantur, sed multiplici & varie inter se mixto. Imo unus & idem homo sæpe sibi dissimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conspicitur. Per quæ ne mutuo collidantur homines, sollicita temperatura & moderatione opus est.

§. 7. Sic igitur homo jam est animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine auxilio sui similitudinem servari impotens, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam pronum non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut sit salvus, necessum esse ut sit sociabilis, i. e. ut cum sui similibus jungatur, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti probabilem causam accipiant eum lædendi, sed potius ejusdem commoda servare & promovere velint.

§. 8. Hujus ergo socialitatis leges, seu quæ docent, quomodo quis sese debeat gerere, ut commodum societatis humanæ membrum existat, vocantur *leges naturales*.

§. 9. His positis adparet, *fundamentalem legem naturalem* esse hanc: Cuilibet homini quantum in se colendam & servandam esse socialitatem. Ex quo consequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit: omnia, quæ ad istam socialitatem necessario & in universum faciunt, jure naturali præcepta; quæ eandem turbant aut abrumunt, vetita intelligi. Reliqua autem præcepta sunt

tantum velut subsumptiones sub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat.

§. 10. Isthæc porro præcepta etsi manifestam habeant utilitatem: tamen ut eadem vim legis obtineant, necessum est præsupponi, Deum esse, & sua providentia omnia regere; eundemque mortalium generi injunxisse, ut ista rationis dictamina tanquam leges, ab ipso vi congeniti luminis, promulgatas, observent. Alias enim possent ea quidem fortasse observari intuitu utilitatis, sicut quæ à medicis regendæ valetudini præscribuntur, non autem tanquam leges; quippe quæ necessario ponunt superiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu susceperit.

§. 11. Esse autem Deum legis naturalis auctorem, ex ratione naturali ita demonstratur, si præcise præsentī mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo, an primæva conditio diversa ab hac fuerit, & unde ista mutatio provenerit. Cum natura hominis ita sit constituta, ut citra sociabilem vitam humanum genus incolume esse nequeat, hominisque animus notionum huc inservientium capax deprehendatur; & vero pateat, non solum genus humanum, uti aliæ creaturæ, originem suam Deo debere, sed & eundem istud utcumque jam constitutum providentiæ suæ moderamine complecti: inde consequitur, Deum velle, ut homo iis viribus, quas sibi præ brutis peculiares inesse sentit, ad naturæ suæ incolumitatem utatur, utque adeo à brutorum ex lege vita, humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam servata lege naturali obtineri nequeat; intelligitur quoque à Deo obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expressè ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda media fini necessaria. Sed & socialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam esse, indicio

indicio est, quod in nullo præterea animante sensus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo convincuntur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impender.

S. 12. Quod vulgo dicitur, isthanc legem naturæ notam esse, id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum jam nascentium inhæreant actuales & distinctæ propositiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis investigari possit, partim quod saltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, ut statim assensum inveniant, & ita animis inolecant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utut forte homo impius ad sopiendas conscientiæ vellicationes eorundem sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inscripta dicitur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis disciplina eorundem sensu imbuatur; & vero recordari non possumus id tempus, quando primum eadem hauserimus, non aliter de ea cognitione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus jam adfuisset. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

S. 13. *Divisio officiorum*, quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur institui *secundum obiecta*, erga quæ ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes dispescuntur; quarum prima tradit, quomodo ex solo rectæ rationis dictamine quis sese debeat gerere adversus *Deum*; altera quomodo adversus *seipsum*; tertia quomodo adversus *alios homines*. Quanquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines spectant, ex socialitate, quam fundamenti loco substravimus, deriventur: tamen etiam indirecte officia hominis erga Deum tanquam Creatorem inde deduci possunt, quatenus ultimum firmamentum officis

erga alios homines à religione & metu Numinis accedit; sic ut sociabilis quoque non esset homo, ni religione foret imbutus. Et quia sola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quousque illa intersit promovendæ tranquillitati & socialitati hujus vitæ. Nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro absoluto suo lubitu homo circa seipsum disponere potest, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum societatis humanæ esse queat.

CAPUT. IV.

*De Officio Hominis erga Deum, seu de
Religione Naturali.*

§. 1. **O**fficium hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione investigari potest, *duabus* partibus absolvitur: tum ut de Deo recte sentiamus, tum ut actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde religio naturalis constat propositionibus tum *theoreticis*, tum *præcticis*.

§. 2. Inter ea, quæ de Deo cuivis homini sentienda sunt, primum omnium est, ut certo persuasus sit *Deum existere*, i. e. revera dari summum aliquod & primum Ens, abs quo hoc universum dependeat. Id quod sapientes ex subordinatione causarum, quæ demum in primo aliquo fitti volunt, ex motu, & ex contemplatione machinæ hujus universi, & similibus argumentis liquidissimo demonstrarunt. Quæ si quis neget abs se capi posse, non ideo atheismi sui excusationem invenit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertione sua proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri hætenus creditum

creditum sit, ostendendum ipsi præterea fuerit, generi humano per atheismum melius consuli, quam retento sano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui isthanc convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maxime est detestanda, & gravissimis poenis coercenda.

§. 3. Alterum est, *Deum esse universi hujus conditorem.* Cum enim ex ratione manifestum sit, isthæc omnia non extitisse à seipsis, oportet ut eadem summam aliquam causam habeant. Quæ ipsa est id, quod Deum adpellamus. Ex quo consequitur, falli eos, qui subinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum causam crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conspicitur, illa ipsa utique autorem sui, i. e. Deum arguit: tantum abest, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere possit. Sin autem per *Naturam* intelligatur summa rerum omnium causa, ex profano quodam fastidio defugitur plana & recepta Dei adpellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quæ in sensus incurrunt, & præcipue *sidera*. Nam hæc omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquod, sed ab alio ortum. Nec minus indigne de Deo sentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiscunque illa deum sit, partem mundi, notat. Pars autem rei quomodo ejusdem causa, i. e. prius aliquid esse potuit? Quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & invisibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro plano vocabulo obscurum & figuratum nomen substituitur. Ex hoc ipso quoque adparet, *mundum non esse æternum.* Id enim abhorret à natura ejus, quod causam habet. Et qui mundum æternum asserit, aliquam ejus causam negat, & sic ipsum Deum negat.

§. 4. Tertium est, *Deum tum in universum mundum, tum in genus humanum regimen exercere.* Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc universo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem
 moralem

moralem perinde est, utrum quis neget, Deum existere, an ab eodem humana curari; cum utrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, utut in se sit præstantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

§. 5. Quantum est, nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam imperfectionem involvat. Cum enim ille omnium rerum causa sit & origo, absurdum foret, creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem animo concipere, quæ abs Deo abesset. Imo cum istius perfectio infinitis modis exsuperet captum tantillæ creaturæ, eandem terminis potius negativis quam positivis exprimere par erit. Inde Deo haudquaquam sunt tribuenda, quæ *finitum aut determinatum* quid notant; quia finito majus semper attribui potest. Et omnis determinatio ac figura terminos ac circumscriptionem involvit. Quin nec dicendus est distincte & plene comprehendere aut concipi nostra imaginatione, vel quacunque facultate animæ nostræ; quia quicquid animo distincte & plene concipere valemus, id finitum est. Neque vero ideo, quia Deum infinitum dicimus, ejus conceptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie non notet aliquid in ipsa re, sed impotentiam in animo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitudinem ejus essentiæ. Inde nec recte dicitur; quod *partes* habeat, aut sit *totum* aliquid; quia hæc attributa finitorum sunt. Neque quod *in loco* aliquo contineatur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis. Neque quod *moveatur*, aut *quiescat*; utrumque enim supponit esse in loco. Sic nec Deo proprie attribui possunt, quæ *dolorem* aliquem aut *passionem* notant; (*proprie* dico. Nam ubi talia Deo attributa leguntur, id sit *ἀνδραπαίδως*, pro effectu, non affectu:) ut est ira, poenitentia, misericordia. Item, quæ *egestatem* & *absentiam* alicujus boni notant: ut est adpetitus, spes, concupiscentia, amor cupidinis. Nam hæc involvunt indigentiam, adeoque & imperfectionem: cum intelligi non possit, ut quis adpetat, speret,

speret, cupiatvé, nisi quibus indiget, caretvé. Sic & quando Deo tribuitur *intellectus, voluntas, scientia, & actus sensuum*, visio, auditio: illa longe sublimiori modo sunt capiendâ, quam quo nobis insunt. Nam voluntas est adpétitus rationalis: adpétitus autem præsupponit absentiam & indigentiam rei congruentis. Et intellectio ac sensus in hominibus involvit passionem per objecta in organa corporis, & potentias animæ impressam. Quod est indicium potentiæ ab alio dependentis, & consequenter non perfectissimæ. Denique & illud à perfectione divina abhorret, si dicantur *plures uno Dii*. Nam præterquam quod admiranda mundi harmonia unum duntaxat ejus moderatorem arguit, etiam finitus tunc foret Deus, si plures essent paris potestatis ab ipso non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quæ cum ita sint, maxime rationi congruum est, circa attributa Dei utcunque exprimenda uti nominibus vel *negativis*, ut infinitus, incomprehensibilis, immensus, æternus, i. e. principio & fine carens: vel *superlativis*, ut optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus, &c. vel *indefinitis*, ut bonus, justus, creator, rex, dominus, &c. eo sensu ut non tam velimus, quid sit, distincte dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicunque expressione profiteri; quod est signum animi humilis, & animi honorantis quantum potest.

§. 6 Propositiones *præctica* religionis naturalis versantur partim *circa internum*, partim *circa externum cultum Dei*. Internus cultus Dei consistit in ejus honore. Honor autem est opinio alienæ potentiæ conjunctæ cum bonitate. Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiæ & bonitatis Dei quantam potest animo venerationem adversus ipsum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat *amare*, tanquam omnis boni autorem & datorem; in eum *sperare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat; ejus voluntatē *adquiescere*, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat,

no-

nobisque der, quæ maxime expediunt; eum *timere*, tanquam potentissimum, & cuius offensa maximum sit malum conciliare apta; ei denique in omnibus humillime *obsequi* tanquam creatori, domino ac rectori optimo maximo.

§. 7. *Externus Dei cultus* in hisce potissimum consistit, ut homo Deo *gratias* agat pro tot bonis ab eo acceptis. Ut ipsius voluntatem per actiones suas, quantum fieri potest, exprimat, seu ei *obtemperet*. Ut ejus magnitudinem *admiretur* & *celebret*. Ut *preces* ad ipsum *fundat* pro obtinendis bonis & averruncandis malis; preces enim sunt signa spei, spes vero bonitatis & potentiae divinae agnitio est. Ut si res tulerit per solum Deum *juret* & juramentum religiosissime observet. hoc enim postulat omniscientia & potentia Dei. Ut de Deo *considerate loquatur*: id enim est signum timoris; timor autem potentiae confessio est. Ex quo consequitur, non esse utendum Dei nomine temere & frustra; utrumque enim inconsideratum. Non esse jurandum, ubi non est opus; est enim frustra. Non esse curiose & petulanter disputandum circa naturam & gubernationem Dei: ex hoc enim nihil aliud sequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum nostrae rationis. Item ut quicquid Deo præstandum est, in suo genere sit eximium, & honorem exprimere aptum. Item, ut homo Deum non solum secreto, sed & palam & publice in conspectu hominum colat. Occultare enim aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret. Contra publicus cultus non solum de nostra devotione testatur, sed & alios exemplo incitat. Denique ut summo conatu *leges naturales* observet. Nam uti imperium Dei parvi pendere superat omnes contumelias; ita è contrario omnibus sacrificiis est acceptior obedientia.

§. 8-Enimvero id certum est, effectum hujus religionis naturalis, præcise & pro præsentī hominum conditione consideratae, intra sphaeram hujus vitae terminari: ad æternam autem salutem nanciscendam nequaquam valere. Ratio quippe humana sibi relicta jam ignorat, pravitatem, quæ in facultatibus & in-

cli-

clinationibus hominis cernitur per culpam humanam provenisse, Deique offensam & æternum exitium mereri: eoque & necessitas Salvatoris, ejusque officium & meritum, nec non promissa Dei humano generi facta, & quæ alia inde dependent, eandem latent: per quæ sola salutem æternam hominibus provenire, ex divinis literis constat.

S. 9 Operæ pretium porro fuerit paulo distinctius expendisse usum, quem in vita humana religio gignit; ut constet, *eam revera esse ultimum & firmissimum humanæ societatis vinculum.* Nam in libertate naturali, si metum divini Numinis removeas, ubi quis propriis viribus sisus fuerit, quælibet imbecillioribus pro libitu inferet, ac honestatem, pudorem, fidem inter inania vocabula reputabit, nec ad recte faciendum aliter, quam sensu propriæ imbecillitatis adigetur. Porro, religione remota, civitatum firmitas intrinseca semper in incerto foret, ac ad cives in officio continendos haudquidquam sufficeret metus temporalis poenæ, fides superioribus data, ejusque servandæ gloria, & gratitudo, quod ope summi imperii à miseriis status naturalis defendantur. Tunc enim revera locum haberet; qui mori scit, cogi nescit: quippe cum Deum non metuentibus nihil magis quam mors metui possit. Huic contemnendæ qui sufficeret, in imperantes quævis tentare posset. Ut autem id vellet, vix causa defutura foret; puta ut declinaret incommoda, quæ sibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut ut ipse potiretur commodis, quæ imperij possessorem comitantur. Præsertim cum facile judicare possit, jure se id facere, vel quod, qui in præsens rerum potitur, prave temp. videatur gerere, vel quod ipse longe melius imperaturum sese speret. Occasio autem ad talia tentanda facile offerri posset, rege vitam suam non satis caute circumsepiente, (& quis tali rerum statu custodes ipsos custodiet?) vel multis conspiciantibus, vel bello externo ingruente adscitis in partes hostibus. Præterea cives ad injurias mutuo inferendas futuri essent pronissimi. Cum enim in foro civili pro-

pronunciatur secundum acta & probata, omnia scelera & flagitia, ex quibus lucrum provenire aptum est, si occulte patrari & sine arbitris possent, pro dexteritate ingenii, in qua placere sibi quis posset, haberentur. Nemo quoque opera misericordiae aut amicitiae foret exerciturus, nisi gloriae aut emolumenti explorata spe. Ex quo & illud consequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis poenis divinis, solidam fiduciam collocare posset, singuli perpetuo metu & suspicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut læderentur. Sed & tam imperantes quam subjecti parum proclives futuri essent ad præclara & gloriosa opera patranda. Nam imperantes, nullo conscientiae vinculo constricti, omnia munia, ipsamque justitiam venalia essent habituri, & in omnibus privarum commodum quæsituri cum oppressione civium: à quorum rebellionem uti sibi semper metuerent; ita suam salutem unice in eo positam intelligerent, ut istos quam maxime enerves redderent. Cives contra, oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspecturi forent occasiones rebellandi; nec minus tamen ipsi inter se diffisuri, seque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, obortu vel levi querela, se invicem essent suspectaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim sine religione nulla quoque futura foret conscientia, non facile esset occulta ejusmodi scelera deprehendere; quippe quæ plerumque per inquietudinem conscientiae, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adpareret, quantopere intersit generis humani, atheismo omnes vias, ne invalescat, præcludere; simulque quanta vecordia eos agitet, qui ad opinionem prudentiae politicae conciliandam facere autument, si in impietatem proclives videantur.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga seipsum.

§. 1. **Q**uanquam hominem amor sui penitus infixus subigat, sollicitam sui curam agere, suaeque commoda omnibus modis procurare, sic ut hoc intuitu aliquam obligationem comminisci supervacuum videatur; alio tamen respectu homo utrique certa quædam circa seipsum observare tenetur. Cum enim non sibi soli sit natus homo, sed ideo tam eximiis dotibus à Creatore sit ornatus, ut & ipsius gloriam celebret, & idoneum societatis humanæ membrum existat: inde ita sese componere homo tenetur, ut ne dona Creatoris incultu perire patiatur, & ad societatem humanam aliquid pro virili conferat. Sic etsi sua cuique ruditas maximo sit probro & damno: recte tamen à magistro vapulat discipulus, si, quarum capax erat, artes addiscere negligat.

§. 2. Porro cum homo constet duabus partibus, *anima* & *corpore*, quarum illa rectoris, hoc ministri aut instrumenti vicem subit, sic ut animi imperio, corporis servitio magis utamur: utriusque quidem cura, sed illius tamen præcipue agenda. Et *animus* quidem ante omnia ad commode tolerandam vitam socialem est formandus, officiique & honesti sensu & amore imbuendus. Tum pro cuiusque capacitate & fortuna aliquid addiscendum ne quis inutile terræ pondus sit, sibi inutilis, aliis molestus. Sed & tempestive eligendum honestum vitæ genus, prout impulsus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, imperantium civilium iussa, occasio, aut necessitas fert.

§. 3. Cum autem animus futuris *corporis* sustineatur, inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus erunt firmandæ & conservandæ, nec intemperantia cibi potusque, intempestivo ac non necessario labore, aliavè
ratione

ratione affligendæ. Quo nomine vitandæ ingluvies, ebrietas, immodica venus, & similia. Cum etiam inordinati & vehementes affectus non solum ad perturbandam societatem stimulos moveant, sed & ipsi homini plurimum noceant: inde danda opera, ut quis affectus suos quantum fieri potest compescat. Et quia multa pericula repelli possunt, ubi animose iis obviam eatur, mollieties animi ejiciendæ, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

S. 4. Quia autem nemo sibi ipse vitam dedit, sed illa pro Dei beneficio est habendæ: adparet quoque homini nequidquam competere potestatem in propriam vitam hætenus, ut eandem pro lubitu possit abrumperæ; sed expectandum utique esse, quoad quis evocetur ab eo, qui nos in hacce statione collocavit. Equidem id utique recte fieri posse videtur, cum homo possit & debeat sua opera aliis inservire & vero certum genus laborum, aut eorum intensio vires hominis ita atterat, ut senium vitæque terminus maturius ingruat, quam si quis molliter ætatem exegisset; ut quis eligat probabilem occasionem brevioris vitæ, quo talenti sui usum aliis eo largius dispenfer. Sed & cum sæpe multorum vita servari nequeat, nisi pro iis alii probabili sese vitæ periculo exponant; per imperantem legitimum posse civi sub comminatione gravissimarum pænarum injungi, ne ejusmodi periculum fuga declinet. Imo & ultro tale periculum subire licebit, modo graviores causæ non retrahant, & spes sit isthoc in aliorum salutem cessurum; & hi digni sint, qui tam care redimantur. Nam id stolidum fuerit, alteri perituro frustra sese comitem addere, aut egregium virum pro nauci homine mortem optetere. De cætero tamen per legem naturæ haud quidquam præcipi videtur, ut quivis cujusvis alterius vitam suæ vitæ præferat; sed cæteris paribus sibi quisque proximus esse permittitur. Ast vero, qui vel radio molestiarum, quæ vitam humanam communiter comitantur, vel indignatione malorum quæ humanæ ipsos societati erubescendos non erant reddi-
tura,

tura, vel metu dolorum, quæ fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis vitam ultro abrum-punt & projiciunt, utique in legem naturalem peccare sunt censendi.

§. 5. Cæterum quia sæpenumero conservatio sui, quam & tenerrimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de socialitate collidi videtur, dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum conjicitur, sic ut aut nobis sit pereundum, vel grave incommodum subeundum, aut alter cum læsione propulsandus: igitur quali cum *moderamine defensio nostri contra alios homines sit temperanda jam tradendum*. Instituitur igitur defensio nostri vel *sine læsione ejus*, abs quo malum nobis imminebat, dum efficimus, ut ei anceps aut formidolosa nostri invasio videatur; vel *cum istius læsione* aut perniciæ. Prior modus quin sit licitus, omnique peccato vacet, dubium non habet.

§. 6. Enimvero circa posteriorem modum scrupulus moveri potest; quod parem jacturam videatur facere genus humanum occiso invasore, quam si ipse peream; & quod utique perdendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringor. Et quod majores turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter invasori præbeam. Verum ista hoc defensionis genus haut-quidquam faciunt illicitum. Nam ut adversus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipse se talem erga me præbeat, qui ejusmodi officia à me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad salutem mortalium spectat, ideo ejusdem talis est facienda interpretatio, quæ singulorum salutem non pessumdet. Inde ubi alter exitio meo imminet, nulla est lex, quæ meam me salutem prodere jubeat, ut alterius malitia impune grassari queat. Et qui ex tali occasione læditur aut occiditur, habet quod suæ pravitati imputet, quæ mihi isthanc necessitatem imposuit. Alias quippe omnia bona, quæ natura aut

industria nobis peperit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata praeda improbis expositi forent probi, si quidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, exitio generi humano sit futurum.

§. 7. Non tamen semper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare; sed *tutiora prius remedia tentanda*; puta ut aditum invasori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invasorem moneam à furore desistere. Sicut & hoc prudentis est, *levis injuriæ patientia*, si commode fieri possit, desungi, & de suo jure aliquid remittere potius, quam intempestiva violentiæ oppositione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum ubi hoc aut simili modo salus mea in tuto locari nequeat, pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

§. 8. Sed ut liquido judicari possit, an quis intra *limites inculpatae defensionis* substituerit, despiciendum prius est; utrum quis *in naturali libertate*, nulli mortalium subiectus, an vero *imperio civili* obnoxius degat. Priori statu, ubi alter injuriam inferre portent nec poenitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum colendam redire velit, hunc vel cum cæde repellere potero. Idque non solum si vitam meam impetat, sed & si vulnerare, aut lædere duntaxat, aut etiam res, salvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis injuriis ad majores non sit transiturus; & qui sese hostem profitetur, nullo amplius jure munitur, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc insociabilis esset hominum vita, si contra eum, qui modicas injurias continuare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro statu non solum in præsens intentatum periculum repellere, sed & hoc depulso invasorem eo usque persequi possum, quoad ab illo in futurum
fatis

fatis mihi cautum sit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, injuria intentata, ultro poenitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso, fide accepta, redire debeo. Nam firmum est signum animi emendati, sponte poenitere, & veniam petere. Ast qui tunc demum poenitentiam præ se fert, quando resistendi vires deficiunt, ejus nudo promisso fidere parum tutum videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ne deinceps nobis existat formidabilis.

S. 9. Qui autem imperio civili subiecti degunt, tunc demum violentam sui defensionem licite adhibent, quando tempus ac locus non fert auxilium magistratus implorari ad repellendam eam injuriam, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem ut periculum tantummodo depellatur: vindicta autem & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur.

S. 10. Licet autem defensionem suscipere tam adversus eum, qui dolo malo, quam qui *per errorem* exitium mihi intentat; puta, si quis insania agitante me invaserit, aut quia me alium, qui cum inimicitia ipsi intercedunt, crediderit. Nam sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, aut occidendum, neque in me sit obligatio ad mortem frustra subeundam.

S. 11. Circa *tempus*, intra quod defensio recte fieri potest, ita habendum est. Qui in naturali libertate utrinque degunt, etsi possint ac debeant præsumere, alios adversus se officia legis naturalis observaturos: tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita securi esse debent, quin sibi mature innoxia munimenta circumponant; puta, aditum præstruendo hostilia molientibus, arma virosque comparando, socios adjungendo, aliorum conatus vigilanter observando, & quæ sunt similia. Verum ista suspicio, orta ex communi hominum malitia, non sufficit, ut sub ob-

rentu defensionis meæ alterum ultro armis opprimere possim, ne quidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; præsertim ubi eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. Quin & si quis præter facultatem nocendi etiam voluntatem ostendat, non quidem adversus me, sed alium, non ideo statim meo nomine eum invadere ultro possim; nisi ad auxilium alteri, qui injuste à potentiore invaditur, ex fœdere tenear. Quod eo promptius facere expedit, si probabile sit, istum altero oppresso in me quoque transiturum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum. Ast ubi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit, statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla spes sit fore, ut amicæ admonitus hostilem animum exuat, aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Unde heic pro aggressore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit; defensionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

§. 12. Ast in civitatibus hautquidquam tam laxum spatium ad sui defensionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, civem sese comparare, ad vim ipsi inferendam, aut atroces minas spargere; nequaquam occupare istum licebit; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. Verum ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum ad repellendam vim vel extrema invasori licebit intendere; non quidem ea intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus vita citra ejusmodi cædem è præsentis periculo nequit eripi. *Initium* autem temporis illius, quo quis in sui defensionem

fionem alium impune potest occidere, inde sumitur; quando aggressor voluntatem impetendi vitam meam præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum locum extiterit, ex quo reipsa nocere possit, computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego prævenire, quam præveniri malim. Et si propter perturbationem animi, quàm tantum periculum excitat, modicus excessus in foro humano non curetur. *Perdurat autem spatium inculpatae tutelæ*, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisq; sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam ultio injuriæ & cautio in futurum ad imperii civilis curam & potestatem spectat.

§. 13. Quanquam autem dictum sit, non recte ad cædem provolari, ubi commodiore via periculum depelli potest: tamen propter *perturbationem animi*, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad vivum refecari solent; cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumspicere, sicut ei qui tranquillo animo rem considerat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ultro descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad *fugam* obligor; nisi forte in propinquo sit tale suffugium, id quod me citra periculum possim recipere: neque semper cessum ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut facile est. Uti autem aliquis favore defensionis non excluditur, quod ultro in publicum ad sua negotia obeunda prodiit, cum si domi mansisset, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur qui ab altero in *duellum* provocatus, ubi compa-ruerit, ita premitur, ut mi illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum subire ventent, ejus quoque ad excusandam cædem nulla habetur ratio.

§. 14. Quod pro defensione vitæ, idem & pro *defensione membrorum* conceditur, sic ut & ille innocens habeatur, qui violentum invasorem occidit, cui fortasse intentio fuit membro eum duntaxat mutilandi, aut grave vulnus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi læsione maxime abhorremus; & mutilatio membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris quam ipsa vita æstimatur. Quin in antecessum non constat, an non ex mutilatione ac vulnere mors sit secutura: ac talis patientia communem hominum constantiam superat, ad quam leges regulariter non solent obligare, in gratiam præsertim hominis malitiosi.

§. 15. Sed & quod pro vita, id & pro *pudicitia* licere judicatur: quippe cum nulla major contumelia honestæ foeminæ inferri queat, quam si quis invitæ eripere aggrediatur, cujus integritate ejus sexus decus maxime æstimatur; & efficiat, ut hosti ex suo sanguine prolem fuscitare cogatur.

§. 16. *Defensio autem rerum* inter eos quidem, qui in naturali libertate vivunt, etiam *ad eadem usque* invasoris procedere potest; modo res non sit ejusmodi, ut contemni mereatur. Nam citra res utique vitæ nostra servari nequit; & æque hostilem animum declarat, qui res, quam qui vitam per injuriam impetit. Verum in civitatibus, ubi erepta subsidio magistratus recuperari possunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu, ubi qui res nostras ereptum venit, in judicium adduci non potest. Quo intuitu licitum est occidere prædones, & fures nocturnos.

§. 17. Atque hæc de defensione ab iis facta, qui ultro ab aliis per injuriam invaduntur. Qui autem prior alterum læsit, tunc demum recte se defendere, eaque defensione istum denuo lædere potest, postquam poenitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non lædendo in posterum obtulit, & læsus eandem per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam facere pertendit.

§. 18. De-

§. 18. Denique & tanti habetur conservatio sui, ut si ea obtineri aliter nequeat, in plurimis casibus ab obligatione communium legum eximere censeatur. Quo nomine *necessitas* lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad sui conservationem homo rapiatur, non facile præsumitur talem isti obligationem impositam, cui propria salus cedere debeat. Quanquam enim non Deus solum, sed &, ubi materiæ gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors sit potius oppetenda, quam latum unguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum præsumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promoveri voluerint, regulariter quoque ob oculos censentur habuisse conditionem naturæ humanæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges inprimis positivæ, & quævis instituta humana judicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum observationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directe lex possit violari, & peccatum admitti: sed ex benevolâ legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

§. 19. Quanquam alias homini non sit jus in sua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdatvè; licebit tamen *abscindere membrum insanabili vitio correptum*, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum usus membrorum impediatur.

§. 20. Si *in naufragio plures in scapham* insulerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure

scapha pertineat : videntur sorte ducendi, qui propiciantur : & si quis sortis periculum subire detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, extra sortem præcipitari poterit.

§. 21. Si *duo in præsens vitæ periculum* incidant, in quo utrique sit pereundum, uni quid facere licet, ex quo alteri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipse salvus sit. v. g. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsum mecum aquis efferre valeam : potero talem à me violenter amoliri, ne cum ipso simul suffocer, etsi is per exiguum tempus à me utcumque sustentari potuerit. Sic in naufragio, ubi ego tabulam occupavi duorum non capacem, si quis adnatans eidem quoque se velit injicere, me simul secum perditurus, potero eum quavis violentia à tabula repellere. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel porta post se clausa, vel ponte dejecto alterum in periculo vitæ destituere potest, si uterque simul servari nequeat.

§. 22. Ex necessitate potest alteri *periculum mortis aut magnæ læsionis intentari indirecte*, ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat pro nostra conservatione talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa ipsi possit inferri; ut tamen mallems quavis potius alia ratione necessitate nostra defungi, & ipsam læsionem quantum in nobis temperemus. Sic si robustior mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locivè angustia non admiserit, licebit illum prosternere, & per eum jacentem fugam persequi, etsi probabiliter ex eo impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro ipso periculum subire debeam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat, puta si infans sit, aut claudus; saltem excusationem merebitur, qui super eundem saltum molitur potius, quam

quam moras nectendo corpus hosti præbet. At vero si quis petulanter vel inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere noluerit, etiam directe impelli ac prosterni potest. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

§. 23. Si quis præter propriam culpam *in extrema inopia victus aut vestium* adversus frigus necessariorum verferetur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ultro sibi illas concederent, impetrare potuit; citra crimen furti aut rapinæ vi vel clanculum illas subducere poterit, præsertim si intentionem habuerit earum æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate constituto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quamquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquaquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus asseri queant, quam quæ ex obligatione perfecta debentur. Necessum tamen est, ut egenus omnes prius vias tentet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; nevé dominus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sit devolvendus. Et ut restitutio fiat, præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quid condonare.

§. 24. Denique videtur & necessitas, circa res nostras versans, veniam indulgere *res alienas perdendi*; ita tamen ut citra nostram culpam id periculum rei nostræ extiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosorem perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemus, si quidem ista alias peritura non fuerat, aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quam æquitatem fere *leges nauticæ* sequuntur: Sic & orto incendio, eoque ædibus meis imminente licet vicini ædes diruere, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini damnum sarciant.

CAP.

CAPUT VI

*De Officio quorumlibet erga quoslibet,
& primo, de non lædendis aliis.*

§. 1. **S**equuntur officia, quæ homini *adversus alios homines* sunt exercenda. Eorum aliqua *proveniunt ex communi obligatione*, qua Creator omnes homines ut tales inter se devinctos voluit: aliqua autem *ex certo instituto per homines introducto* aut recepto, vel *ex certo hominum statu adventitio* promanant. Illa cuilibet erga quemlibet exercenda, hæc autem non nisi erga certos, posita certa conditione aut statu. Inde & illa possis vocare *absoluta*, hæc *hypothetica*.

§. 2. Inter officia absoluta seu quorumlibet erga quoslibet *primum* locum obtinet: *nequis alterum lædat*; Est quippe hoc officium omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum. Idemque facillimum, utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua oblectantes rationi libidines quandoque compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla ratione me lædat. Imo à maxima parte mortalium nihil amplius quam isthoc desideramus; bona fere inter paucos invicem communicantur. Ast cum eo, qui me lædit, nullo modo pacifice possum vivere; cum natura cuique tam tenerum amorem sui, rerumque suarum infecerit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur.

§. 3. Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipsam naturam alicui adsunt; uti est vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quæcunque instituto aliquo atque conventionione humana sunt quæstra. Sic ut quocunque legitimo titulo ali-

quid

quid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Unde hoc ipso interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur; uti est cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis, directe aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ sunt similia.

§. 4. Ex hoc porro consequitur: *Si cui sit ab altero læsio illata, damnumvè datum ullo modo, qui ipsi recte potest imputari, id quantum fieri potest ab eodem esse sarcendum.* Alias enim vanum erit præceptum, ne quis lædatur, neve cui damnum detur, si ubi de facto læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum, & qui læsit fructu suæ injuriæ secure & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis abstinebit unquam mortlium pravitas; nec ei, qui damnum passus est, facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 5. *Damnum* etsi proprie ad rerum læsionem pertinere videatur; ita tamen late a nobis heic accipitur, ut notet omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem, ejus quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; aut denique omissionem ac denegationem alicujus præstationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Ast si intercipientur, quæ ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur, non censetur damnum datum, quod pensari debeat. Inconveniens enim fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi in locum ultronei beneficii expectare poteram, & quæ inter mea, antequam ea accepero, censere non possum.

§. 6. Sub damni porro nomine venit non modo res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed & *fructus*, qui ex ipsa re proveniunt, sive

a
v

sive jam sint percepti, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impensis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt necessarii. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur aut remittitur, prout propius aut longius à fine incerti proventus remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læsione velut naturali necessitate deinceps profluxit.

§. 7. Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & *per se, sed & per alios*. Potest & damnum immediate ab aliquo datum alteri imputari, quia ad istud factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus *principalis* causa habetur, alter *accessorii* in loco est: quandoque omnes *pari* passu ambulant. Circa quos observandum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, & momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi autem quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut iste susciperetur antecederet effecit, neque in partem emolumenti venit; is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur; uti sunt, qui alienis malis lætantur, qui patratum damnum laudant, excusant; qui antequam fiat optant, dum sit favent aut assentantur.

§. 8 Ubi *plures* ad unum actum, ex quo damnum profluxerit, concurrerunt, primo loco tenebitur, qui imperio, aut alio modo necessitatis quid habente, ad factum alios impulit. Patrator facinoris, cui ministerium detrectare non licuit, in rumentum tantum rationem habebit. Qui citra necessitatem ad facinus accessit, ipse primo loco tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes. (quod in poenis secus est.) Si plures per conspirationem aliquod facinus patraverint, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic

sic ut si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum faciendum conferre debeant. Ubi reliquis elapsis unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus solvere tenebitur. Ubi autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Quod si plures citra conspirationem ad idem facinas concurrerint, ac discerni liquido possit, quantum quisque ad damnum contulerit; quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. Quod si unus solidum solverit, reliqui à reparatione damni liberantur.

§. 9. Ad reparationem damni tenetur non solum, qui dolo malo alteri nocuit; sed & qui præter directam intentionem per *negligentiam seu culpam*, quam evitare facile erat. Hæc enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa aut intolerabilis. Quin & sæpe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. Imò & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii natura exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur, aut ejus magis, quid /s damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur: aut nisi magna perturbatio vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat: puta si quis in fervore pugne, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat.

§. 10. Verum qui per *casum fortuitum* & citra suam culpam læsit, ad reparationem non tenetur. Quia cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui invitus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui passus est.

§. 11. Illud quoque naturali æquitati congruum est, ut si *homo noster* citra culpam nostram alteri damnum dedit, id vel ipsi pensemus, vel istum læso dedamus. Nam servus utique naturaliter reparationi damni à se dati est obnoxius. Cum autem ipse non habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus

/6
 pus domini sit; æquum sane est, ut dominus aut damnum
 sarciat, aut istum dedat. Alias enim servo daretur
 licentia omnes pro liquidine lædendi, si neque ab ipso,
 qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque à domino
 reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime
 ob læsionem dominus ipsum verberibus aut carcere
 velit plectere, læso inde hautquidquam satisfieri
 potest.

§. 12. Quin & idem circa *animalia nostra* æquum
 esse videtur, ut quando illa etiam citra nostram cul-
 pam, & contra naturam generis sponte commota,
 alteri damnum dederint, dominus vel damnum
 sarciat, vel animal dedat. Nam si ab animali, quod
 in libertate naturali degebat, læsus fuisset, pote-
 ram utique qualitercunque damnum meum reparare
 illud capiendo vel occidendo: quod jus sane
 per alterius dominium tolli non potuisse videtur. Et
 cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero
 damnum ex eodem senserim; reparatio autem damni
 longe sit favorabilior, quam lucri acquisitio: adparet
 recte à domino animalis postulari, ut damnum datum
 reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ
 dedat.

§. 13. Sic igitur qui *damnum* alteri *citra dolum malum*
 dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique
 malitiam abs se absuisse, ne læsus ipsum pro hoste
 habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem *per*
malitiam alterum læsit, is non solum ultro reparationem
 damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti
 ostendere, veniamque petere. Vicissim læsus reparatione
 obtenta poenitenti ac petenti *veniam dare*, & cum ipso
 in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni
 & poenitentia adquiescere non vult, sed vindictam utiq;
 manu sibi quæsitum it, nihil aliud agit, quam ut acer-
 bitati animi sui obsequatur, adeoque ex causa *supervacuum*
pacem inter homines abrumpat. Quo nomine *damnatur*
 etiam naturali lege *vindicta*, quæ nullum alium *finem*
 habet propositum, quam ægre facere illis, qui nos læ-
 erunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo
 pro-

CAPUT VI.

47

proniore autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

CAPUT VII.

De agnoscenda naturali Hominum æqualitate.

S. 1. **E**st homo animal non modo sui conservandi studiosissimum, sed & cui infra sit delicata quædam sui æstimatio, cui si quid detrahatur, non minus sæpe commoveri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio, sic ut ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habeatur: utique non canis sum, sed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competat, & nemo libenter velit aut possit illi fociari, abs quo non saltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æstimatur: ideo secundo loco inter officia quorumlibet in quoslibet habetur: *Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

S. 2. Consistit autem isthæc hominum æqualitas non in eo solum, quod hominum adutorum vires fere sint æquales, hætenus, ut etiam imbecillior robustiori mortem adferre possit, per insidias, aut adjuvante dexteritate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet unus præ altero variis dotibus animi corporisque à natura sit dotatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adversus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiæ ipsi concedatur alios injuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam
alii.

alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod juris quis in alios statuit, eo ipsum uti maxime convenit. *Obligatio quippe ad colendam cum alijs hominibus vitam socialem omnes homines æqualiter stringit*; nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Et si nec desint populares rationes eam æqualitatem illustrantes; puta quod ex eadem stirpe omnes descendamus, eodem modo nascamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna caverit. Sicut & scita religionis Christianæ parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiarum, sed pietatis sinceritatem commendant, quæ æquè in humilem, quam illustri positum loco cadere potest.

g

§. 3. Ex hac porro æqualitate consequitur: eum, qui aliorum opera ad commodum suum uti vult, vicissim quoque in eorundem usus sese dispensare debere. Nam qui postulat, ut alii quidem sibi inserviant, ipse contra semper immunis esse cupit, is alios utique sibi inæquales ducit. Inde uti ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittant, quæ sibi: ita plane infociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis eximio jure pollent. Unde & id inter communia legis naturalis officia est: *ut ne quis, cui peculiare jus non est quæsitum plus sibi, quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat.*

§. 4. Eadem æqualitas quoque ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, ubi *jus inter alios ipsi sit distribuendum*; nempe ut tanquam æquales eos tractet, & neutri præter merita causæ quid præ altero indulgeat. Secus enim si sit, is qui posthabetur contumelia simul & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detrahitur. Unde consequitur, ut res communis æqualibus portionibus inter æquales jure sit

fit dividenda. Ubi divisionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus sit vel alternus, vel si ne hoc quidem succedat, aut reliquis æquipollens præstari nequeat, per sortem uni res erit adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam sors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemptus removet, & cui non faveo, de dignatione nihil detrahit.

§. 5. Contra hoc officium peccatur per *superbiam*, qua quis nulla de causa aut non sufficiente aliis se præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. *Nulla de causa* dicimus. Nam ubi quis sibi rite jus quæsit, quod ipsi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & tueri potest, citra tamen inanem factum, aut aiorum contemptum. Sicuti & contra quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipsi debetur, merito præstat. De cætero veræ generositati semper comes est honesta quædam *humilitas*, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ, & erroribus, quos olim potuimus commississe, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent; cujus legitimus usus unicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese æstimare aut despiciere queat. Nulla autem de causa sese efferre revera ridiculum est vitium, quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem essent æstimaturi.

§. 6. Magis adhuc peccatur, si quis *contemptum* adversus alios ostendat signis exterioribus, factis, verbis, vultu,

vultu, risu, ac quacunq̃ue contumelia. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam maline præsentis periculo exponere, multo magis pacem adversus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur gloria & exultatio, cujus integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

CAPUT VIII.

De promiscuis Officiis Humanitatis.

§. 1. **I**nter officia quorumlibet erga quoslibet, & quæ propter communem socialitatem sunt exercenda, *tertio* loco id ponitur: *ut quilibet alterius utilitatem, quantum commodè potest, promoveat.* Cum enim cognationem quandam inter homines natura constituerit, parum fuerit alios non læsisse aut contempsisse, sed talia quoque in alios conferenda, aut invicem communicanda, ex quibus mutua inter homines benevolentia alatur. Profumus autem aliis vel *indefinite*, vel *definite*; idque ut vel *nihil* nobis vel *aliquid* decedat.

§. 2. *Indefinite* aliorum commoda promotum it, qui animam, ac corpus suum probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficisci queant; aut si per solertiam ingenii talia inveniatur, quibus vita humana reddatur instructior. Unde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, vitæque per silentium transita animam pro sale habent, ne putrescant, numerus tantum & fruges consumere nati. Et qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs sese ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Et qui divitiis soli incubuere repertis, nec partem posuere suis. Item qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id farinæ alia otiosa terræ pondera.

§. 3. Vi-

CAPUT VIII.

§ 1

§. 3. Vicissim illis qui de mortalium genere bene mereri instituunt, cæteri hoc debent, ut ipsis ne invideant, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. Tum si alia non sit via paria cum istis faciendi, saltem celebritatem memoriæ famæque eorum, qui præcipuus laborum fructus est, promotum eant.

§. 4. Inprimis autem illa bona quæ citra nostrum detrimentum, molestiamque aut laborem præstari possunt, non libenter in alios dispensare, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quæ vocari solent *res innoxie utilitatis*, seu quæ accipienti profunt, præstantem non gravant. Uti sunt non prohibere æquam profluentem; pati ab igne ignem capere, consilium fidele deliberanti dare, erranti comiter monstrare viam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus ipsi molesta est; cur non malit eam potius integram relinquere, ut aliis non hostibus usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos assatim bibimus, neque signa navigationis itinerisque abolere, postquam iis usi sumus. Huc pertinent modicæ stipēs locupletum in egenos collatæ; item illa humanitas, quæ justa de causa peregrinantibus exhibetur, præsertim ubi aliqua ipsos calamitas oppresserit: & ejus generis alia.

§. 5. Sublimior gradus humanitatis est, ex singulari benevolentia gratis quid in alterum conferre, impensa aut opera laboriosa consistans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut eidem insignis quæpiam utilitas concilietur. Quæ *ἡ εὐχρηστία* vocantur *beneficia*, aptissima materia insignem laudem parandi, si magnitudo animi & prudentia eadem rite temperaverit. Eorum dispensationem ac modum fere conditio dantis atque accipientis moderatur. In quibus id cumprimis observandum, ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris; deinde ne major benignitas sit, quam facultas; tum ut pro dignitate

cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis, tum ut quisque nostræ opis indiget, observatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, aut sine nobis possit consequi aut non possit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilari fronte, promte, & cum contestatione benevolentiae demus.

§. 6. Vicissim in eo, qui beneficium accepit, existere debet *gratus animus*, quo is ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantiq; eam ob causam favet, & occasionem quærit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri potest. Nam id non necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum est; sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium se dedisse prætendit, recte opponi possit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, si me in eas prius conjecerat.

§. 7. Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui ista accepit. Saltem ne eum, qui fiducia nostri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; nevé beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam si certam ob causam peculiariter alicui nolumus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recusare. Et sane si absque necessitate gratiæ referendæ foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia, neque esset inter eos quidquam gratuitæ opis nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

§. 8. Quanquam autem *in animo ingrato per se nulla sit injuria*: foedius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati quam injusti. Censetur enim animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius
pro-

CAPUT IX.

53

probitate tulit; ac ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. In foro tamen civili ob simplicem ingrati-
tudinem, seu ubi quis nudæ beneficii obliviscitur, & /i occasione id data referre negligit, actio non solet dari. Pars enim optima beneficii perit, si actio, uti certæ pecuniæ, detur; jam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinet esse ita splendide honesta, si sit necessaria. Denique huic uni legi vix omnia fora essent suffectura, ob difficillimam æstimationem circumstantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu poenæ humanæ aut coactionis gratiam retulisse; utque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Enim vero qui non solum beneficium non rependit, sed & benefactori insuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore poena est afficiendus, quo fædiorem animi malignitatem sibi inesse ostendit.

CAPUT IX.

De Officio Paciscentium in genere.

S. 1. **A**B officiis absolutis ad hypothetica sit velut transitus per pacta intermedia, quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, pactum expressum aut tacitum videantur præsupponere. Igitur hoc loco agendum erit de natura pactorum, & quid illa ineuntibus observandum sit.

S. 2. Fuisse autem necessarium pacta inter homines iniri, satis manifestum est. Quanquam enim officia humanitatis late sese per vitam humanam diffundant: haut- quidquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quæ hominibus ab se invicem utiliter percipere licebat.

Nam neque quibufvis ea est ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint præstare citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci queunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram fortunam aut personam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi iste paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, quæ ratione commodis nostris inservire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege certo sibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque jure exigere deberet. Id ipsum autem fit per *promissa*, & *pacta*.

§. 3. Circa isthæc generale officium ex lege naturali debitum est: ut *quilibet fidem datam servet*, seu promissa & pacta expleat. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enasci apta est. Et ni promissa servandi necessitas foret, hautquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiiis superstruere. Quin & ex decepta fide justissimæ querelarum bellique causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissem consulere, nisi iste se mihi obrulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

§. 4. Observandum autem, ea quæ ex solo humanitatis officio debentur, in eo potissimum differre ab iis, quæ ex pacto aut promisso perfecto debentur; quod ista quidem recte petantur, & honeste præstentur; sed ub.

ubi alter ea ultro præstare neglexerit, de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejusdem queri possum, non tamen per violentiam propriam aut superioris eundem ad præstandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præstantur, quæ ex promisso perfecto aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *jus imperfectum*, ad hæc *jus perfectum* habere: sicut & ad illa *imperfecte*, ad hæc *perfecte obligari* dicimur.

§. 5. Eidem damus vel per actum solitarium seu *μονὰ δέον*, vel per actum reciprocum seu *διὰ δέον*. Quandoque enim unus sed duntaxat ad quid præstandum obstringit; quandoque autem duo pluresvè mutuo se ad quid præstandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*, posterior *pactum*. /8

§. 6. *Promissio* potest dividi in *imperfectam* & *perfectam*. Illa est, quando ipsi quidem, sui promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri jus ad exigendum non demus, seu ut nolimus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. v. g. Si ita concipiam promissum; ergo serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut mihi credas. Sic enim videor obligatus magis ex lege veracitatis, quam justitiæ, maloque videri propriæ constantiæ & gravitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent: quæ tamen hautquaquam velut jure aliquo abs se volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari: ut officii sui gratia eo major sit, quo longius ab eodem coactio abfuerit. /9

§. 7. *Perfecta* autem *promissio* est, quando non solum ipse utique obligari volo, sed & simul jus in alterum confero, ut rem promissam velut debitam plene me poscere queat.

§. 8. Porro ut *promissa* & *pacta* nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omittendum, quod antea jure poteramus

facere, maxime requiritur *ultroneus noster consensus*. Nam cum cujusvis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit conjuncta, nulla propior ratio est, quare super eo conqueri recte nequeamus, quam quia ultro in id consensimus, quod evitare penes nos erat.

§. 9. Consensus etsi regulariter per *signa*, puta voces, literas, natusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra isthæc signa ex ipsa negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sicuti interdum *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Unde & dantur *pacta tacita*, quando nempe consensus noster non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Sic & principali pacto sæpe adhæret pactum tacitum, quod ex ipsa negotii natura profluit. Sicut & usitatissimum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones necessariæ sint subintelligendæ.

§. 10. Ut autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *usus rationis* hætenus, ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se præstari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Unde sequitur, promissa & pacta *infantum*, ut & *amentium ac furiosorum*, (nisi ubi dilucidis intervallis furor distinguitur,) nulla esse. Id quod & de promissis *ebriorum* est pronunciandum, si ebrietas jam eousque processerit, ut ratio sit plane obruta & sopita. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat consensum alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum, præsertim cum magno onere conjunctum, exigere velle. Quin si quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitatè promissum astute elicit, ne abs doli

doli quidem fraudisque crimine immunis erit. At qui, discussa crapula per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod sobrius egit.

§. 11. Cæterum quousque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit; cum in aliis citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed illud est ex cujusvis quotidianis actionibus iudicandum. Etsi in plerisque civitatibus leges civiles certum heic temporis terminum constituerint. Sicuti & alicubi salutariter est receptum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberet in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille iuventæ impetus deferbuisse censeretur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelligit, vehementi fere ac parum provido impetu feratur, ac in promissa sit facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, ac diffidere nescia. Unde & dolo vix caret, qui istius ætatis facilitati imminet; & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere aut æstimare non norunt.

§. 12. Consensum quoque impedit *error*. Circa quem hæ regulæ sunt observandæ. 1. Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem supposuerim, citra cuius intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nulla erit vis. Nam promissor consensit non absolute, sed sub conditione: qua non adparente, promissio quoque nulla est. 2. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra & quando nihil adhuc fuit præstitum deprehendero, æquum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur: præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa impellat, nec alter ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pactum est impletum, ex toto aut ex parte;

parte; qui erravit à pacto resilire non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. 3. Ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Nam in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates debent esse cognitæ; citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus fuerat vel à contractu resilire potest, vel alterum ad defectum supplendum adigere, vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius dolus aut culpa intervenit.

§. 13. Quod si quis *dolo* & malitiosa fraudulentia alterius inductus fuit ad promittendum aut paciscendum, ita est habendum. 1. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciscimur; negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod intererat, nos non fuisse deceptos. 2. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eovè paciscerer, ei ex isthoc actu hautquidquam obligor. 3. Si quis utro quidem & liquida cum destinatione animi ad paciscendum accesserit, in ipso tamen negotio, puta, circa objectum, ejusve qualitates & ætimationem dolus intercefferit; hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. 4. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerunt designata, actum de cætero rite conceptum non vitant; licet forte alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitavit; aut ejus opinio actu fuit confirmata, quousque contractus conclusus foret.

§. 14. *Metus* qui circa promissa & pacta intervenit, *dupliciter* sumitur, vel pro *suspensione* probabili fore, ut ab altero decipiamur, idque vel quia ejusmodi vitium in animo ipsius hæret, aut quia malignam suam voluntatem sat perspicue significavit: vel pro *vehementi animi terrore*, orto ex intentato gravi malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa *priorem* speciem

speciem metus ita habendum. 1. Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in universum nihili sit, imprudenter quidem facit sed eam solam ob causam pactum non redditur irritum. 2. Ubi pactum jam sit initum, ac nulla nova emergant indicia intentatæ deceptionis, non licebit à pacto resilire ex obtentu vitiorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ causa aliquem non prohibuit, quo minus pacisceretur, eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. 3. Ubi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præstitero, illudat, non prius ad præstandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum sit.

§. 15. Circa alteram speciem metus hæ regulæ observandæ. 1. Pacta, quæ ineuntur propter metum à tertio incussum, valida sunt. Nam in hoc utique nullum residet vitium, quo minus jus ex pacto sibi adversus me acquirere queat; & metum ab altero intentatum discussisse, pensatione utique dignum est. 2. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimi ineuntur, aut ob auctoritatem eorum, quibus magnopere devincti sumus, valida sunt. 3. Pacta, ad quæ ab illo ipso, cui promittit aut quicum paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur, invalida sunt. Nam injuria, quam alter incusso metu injusto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus sibi adversus me ex illo actu quærere possit. Et cum quis alias teneatur pensare damnum abs sese datum, per compensationem velut tolli obligatio intelligitur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat.

§. 16 Prætera oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis esse *mutuum*; sic ut consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando enim hujus consensus abest, seu quando is oblatum promissum acceptare detrectaverit, res promissa penes promissorem manet. Qui enim alteri rem suam offert, neque invito eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet, juri pro-

promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio antecessit, censetur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen ut rogationi respondeat oblatio. Nam si hæc discrepet, expresse requiritur acceptatio; quia sæpe mihi non consuitur, nisi tantundem quantum rogavi accepero.

§. 17. Circa *materiam* promissorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut paciscimur *non sit supra nostras vires*, nevé id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolide aut improbe promittimus. Exinde consequitur; neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est impossibile. Quod si autem res quæ tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilis aliquo casu citra paciscentis culpam facta sit, re integra pactum erit nullum. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus omni modo cavendum est. Qui vero dolo aut gravi culpa sibi ipse vires præstandi detraxit, non solum ad summum conatum tenetur, sed & velut in supplementi vicem malo insuper poterit mactari.

§. 18. Patet quoque ad *rem illicitam* præstandam obligari nos non posse. Nam nemo valide se potest obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. At qui lege actionem prohibet, adimit utique potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe est, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Unde & hoc colligitur; non servari debere promissa, quæ illi, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum naturali lege prohibitum sit, ne quis alteri,
etiam

etiam stolidè volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, neuter ad id explendum tenebitur. Quin & ubi turpe facinus ab uno fuit præstitum, alter ad solvendam conventam mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam est datum, repeti nequit, nisi forte dolus aut enormis læsio accesserit.

§. 19. Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos aut pacisci circa *res alienas*, in quantum illæ non nostræ, sed alterius directioni & arbitrio sunt subjectæ. Quod si autem ita promiserò; me operam daturum, ut alter, (cui pro imperio me quid imperare non posse præsupponitur,) præstet: tunc teneor omni modo moraliter possibili, (i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præstandam alter permoveatur. Sed & super rebus aut actionibus nostris, in quas jam alteri jus fuit quæsitum, tertio valide promittere non possum, nisi forte in eum casum, quo alterius jus expiraverit. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum in alterum jam transulit, ipse utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta possent fieri irrita, si liceret aliud inire, in quo contraria priori disponderentur, ac quicum prius simul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: qui prior tempore, potior jure.

§. 20. Est præterea circa promissa potissimum observandum, illa concipi solere vel *pure & absolute*, vel sub *conditione*, ut scilicet validitas promissionis conferatur in aliquem eventum, à casu aut arbitrio humano pendentem. Sunt autem *conditiones* vel *possibiles*, vel *impossibiles*. Illæ subdividuntur in *casuales* seu fortuitas, quæ ut existant vel non existant penes nos non est: *potestativas* seu arbitrarias, quæ ut existant vel non existant, penes eum est, cui promittitur: & *mixtas*, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à casu dependet. *Impossibiles*
autem

autem sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*; i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non possunt, quædam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibiles quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negativam. Etsi per leges fieri possit, ut si adjectæ sint negotio alicui serio, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum sortituros hominibus illudatur.

§. 21. Denique promittimus & paciscimur non solum per nosmetipsos, sed etiam aliorum hominum interveniu, quos ipsi voluntatis nostræ *internuncios* atque interpretes constituimus. Per quos, ubi bona fide egerint, quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum istis velut nostras vices gerentibus egerunt.

§. 22. Atque hæc sunt officia hominis absoluta, ut & per quæ velut transitus ad alia sit. Reliqua præsupponunt aliquod *institutum* humanum, generali pacto subnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *statum* aliquem peculiarem. Institutorum istorum deprehenduntur potissimum tria; *sermo*, *dominium rerum*, earundemque *pretium*, & *imperium humanum*. De singulis, ut & quæ inde resultant officiis, deinceps exponendum.

CAPUT X.

De Officio sermocinantium.

§. 1. **Q**uam utile ac plane necessarium sit instrumentum societatis humanæ sermo, nemo est qui ignorat: cum multi vel ea sola facultate collegerint, hominem ad agendam vitam sociale à natura destinatum. Circa hujus ergo legitimum & societati humanæ proficuum usum id officii lex naturalis hominibus dicitur: *ut ne quis sermone, aut aliis signis ad exprimenda animi sensa institutis alterum decipiat.*

§. 2. Sed

§. 2. Sed ut indoles sermonis penitus intelligatur, sciendum est, circa sermonem, voce viva aut literis expressum, duplicem obligationem occurrere. *Una* est, qua isti, qui eadem lingua utuntur, certæ rei certum vocabulum, prout usus cujusque linguæ fert, adplicare tenentur. Cum enim neque voces, neque certi literarum ductus certam rem natura notent: (alias enim omnes linguæ aut scripturæ genera coincidere deberent,) inde ne usus linguæ foret inanis, si quisque quo vellet vocabulo quamlibet rem nuncuparet: necessum est inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam intercessisse conventionem, ut certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum adplicationem fuerit conspiratum, impossibile est, ex sermone alterius sensa animi colligere. Unde vi istius pacti quilibet tenetur ita adhibere in sermone communi vocabula, prout receptus ejus linguæ usus fert. Ex quo etiam hoc consequitur, ut quanquam sensa animi à sermone discrepare queant, id tamen in vita humana quisque voluisse censeatur, quod verba ejus præ se ferunt, etsi fortasse intrinseca mentis destinatio ab istis discedat. De hoc enim cum nisi per signa constare nequeat, omnis usus sermonis redderetur irritus, si interna animi cogitatio, quam sibi quisque pro lubitu fingere posset, id quod signa præ se ferunt in communi vita elidere posset.

§. 3. Altera obligatio, quæ in sermone intervenit, in eo consistit, ut quis alicui per sermonem animi sui sensa ita debeat pandere, ut hæc ex illo liquido cognoscere queat. Cum enim non loqui tantum, sed & tacere homo queat, & cum non semper, quod quis in animo volvit, id coram quibulvis aperire teneatur: igitur necessum est, ut peculiaris existat obligatio, quæ alicui necessitatem adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alter sensa animi nostri intelligat. Oritur autem illa obligatio vel ex peculiari pacto, vel ex communi præcepto legis naturalis, vel ex præsentis negotii indole, cui contrahendo sermo adhibetur. Sæpe enim expresse cum aliquo

con-

convenitur, ut quis animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat; ut, si quem informatorem mihi in aliqua disciplina adsciscam. Sæpe quoque præceptum aliquod legis naturalis meam scientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipsi prosum, vel noxam ab eodem avertam, aut ad noxam accipiendam causam vel occasionem non præbeam. Aliquando denique præsens negotium, quod cum alio susceptum est, aliter expediri nequit, ni judicium meum super eo pandam; uti circa celebrandos contractus contingit.

S. 4. Quia autem non semper usu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri sint significanda; patet, me non alia teneri alteri sermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *jus perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo dissimulare me posse, utut maxime interroger, quæ ex me sciat alter jus non habet, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

S. 5. Imo quia sermo *non solum est inventus propter alios, sed & propter nos ipsos*: Ideo ubi aliqua mea in eo versatur utilitas, neque cujusquam alterius jus læditur, licebit mihi sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod in animo volvo, exprimat.

S. 6. Denique quia sæpe isti, ad quos loquimur, ita sunt dispositi, ut si sermone simplici & aperto rem ipsam perciperent, detrimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum quem intendimus finem adsequi liceret: igitur hisce in casibus licebit uti ficto coloratoque sermone, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non repræsentet. Nam qui alicui prodesse vult & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

S. 7. Ex hisce colligitur, in quonam consistat *veritas*, cujus studio boni viri tantopere commendantur: nempe ut verba animi nostri sensa commode repræsentent alteri, cui eadem intelligendi jus quæque ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imper-

perfecta incumbit, idque eo fine, ut vel idem ex intellectis animi nostri sensus debitum aliquod commodum nanciscatur, vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno præter meritum multetur. Ex quo & hoc obiter patet, non semper mendacium admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris examussum congruit: adeoque veritatem quasi logicam, quæ in congruentia verborum cum rebus consistit, cum veritate morali non per omnia coincidere.

§. 8. *Mendacium* contra est, ubi de industria sermo aliam præ se fert sententiam animi nostri, quam quæ revera est, cum tamen hanc ipsam is, ad quem sermo dirigitur, intelligendi jus haberet, nobisque obligatio incumberet efficiendi, ut ille nostram sententiam utique intelligeret.

§. 9. Ex dictis igitur constat, mendacii notam hauc quicquam contrahere, qui fictis sermonibus, fabulisque utuntur adversus pueros aut similes, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudæ veritatis non sunt capaces. Et qui alii fictum sermonem bono fine adhibent, quem plano adsequi non licebat; puta, si innocens protegendus, iratus placandus, moestus demulcendus, meticuloso animus addendus, fastidiosus ad medicamenta capienda movendus, pertinacia alicujus frangenda, aut malum propositum alterius intervertendum, aut si arcana reip. & consilia, quæ interest aliorum notitiæ subtrahi, fictis rumoribus velut obvelanda, & aliorum importuna curiositas sit amolienda; aut si hosti, quem aperta ratione lædere poteramus, fabulis in strategematis vicem illudamus.

§. 10. Contra si aliquis utique tenebatur alteri sensa animi sui liquido significare, culpam non effugit, si vel partem duntaxat veri dicat, aut ambiguo sermone alteri illudat, aut tacitam quandam restrictionem, à communi usu abhorrentem, in mente reservet.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

§. 1. **P**er *jusjurandum* sermoni nostro, omnibuique actibus, circa quos sermo intervenit, insigne accedere firmamentum judicatur. Est quippe illud *assertio religiosa*, qua *divinæ misericordiæ renunciamus*, aut *divinam pœnam in nos deposcimus*, nisi verum dicamus. Dum autem omniscius & omnipotens testis simul & vindex invocatur, præsuntio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, ut ita petulanter gravissimam Numinis indignationem in se deposcere sit ausurus. Inde officium jurantium hoc esse intelligitur, ut & ad jurandum cum reverentia accedant, & quod juratum est religiose observent.

§. 2. *Fini* porro & *usus juramenti* in hoc maxime vertitur, ut homines ad enunciandum verum, aut servandum promissum pactumvè eo firmitus adstringantur metu divini Numinis omniscii & omnipotentis; cujus vindictam si scientes fallant, per jusjurandum in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur; quippe quorum vires contemnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant.

§. 3. Quia vero præter Numen nihil est omniscium aut omnipotens, inde absurde juramentum concipitur per rem aliquam quæ opinione divinitatis destituitur, hoc sensu, ut ea res testis atque ultrix perjurii invocetur. Et si hoc frequens sit, ut in juramentis certa res nominetur, per quam juretur, hoc sensu, ut Deus, si jurans fefellerit, vindictam suam in istam potissimam rem exserat tanquam juranti carissimam & maximi æstimatam.

§. 4. In juramentis formula illa, qua Deus, dum testis & vindex invocatur, describitur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fover,

fovet, *qui jurat*. Frustra quippe jurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum jurare se putat alia sub formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque est, quod qui *per falsos Deos* jurat, quos ipse tamen pro veris habet, utique obligetur, & si fefellerit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu generalem Numinis notionem ante oculos habuit; adeoque dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reverentiam, quantum in se, violavit.

§. 5. Ad juramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id susceptum sit. Unde juramento hautquidquam obstrictus erit, qui simpliciter juramentum *recitando* protulerit, aut ejusdem verba concepta in prima persona alteri præverit. Ast qui speciem serio juraturi præ se tulit, is utique obligabitur, quicquid demum in animo suo dum jurat agitaverit. Nam alias omnis usus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus.

§. 6. Juramenta in se non producant novam & peculiarem obligationem; sed obligationi in se validæ velut *accessorium quoddam vinculum* superveniunt. Semper enim dum juramus supponimus aliquid, quo non præstito divinam poenam in nos provocamus. Quod ineptum esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur; adeoque nisi jam antea obligaremur. Ex quo sequitur, quod actus, quibus in se vitium adhæret, obligationem impediens, per juramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Inde frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum. Nec obligabit juramentum, ubi constat, eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod

15 revera ita se non habebat, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum; imprimis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui injusto metu me ad jurandum adigit, ex eo juramento jus sibi acquirit, ad aliquid à me recte postulandum. Nullas quoque habebit vires jusjurandum super præstanda re quapiam illicita; imo & super omit- tendo aliquo bono, quod legibus divinis aut huma- nis præcipitur. Denique juramentum non immutat naturam & substantiam promissi passivè, cui accedit. Inde frustra jurantur impossibilia. Et promissio con- ditionata per juramentum non mutatur in absolutam, seu puram. Et æque in jurato promisso requiritur acceptatio.

§. 7. Hoc autem efficiunt juramenta propter inter- positam Dei invocationem, quem neque astu quis deceiverit, & cui nemo impune illuserit, ut non solum atrocior pena censeatur manere eum, qui juratam, quam qui injuratam fidem fefellit; sed & ut à negotiis, quibus adjiciuntur, omnis dolus & cavillatio sit excludenda.

§. 8. Non tamen semper late, sed & stricte quandoque juramenta sunt interpretanda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta si juratum sit in odium alterius, & non tam promissioni, quam minis jura- mentum sit adjectum. Quin nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem jurato concessi, ubi ille iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinitè alteri roganti promittit, antequam noverit, quid ille sic petiturus, præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciofa.

15 §. 9. Id quoque notandum, in juramentis sensum totius orationis valere, prout capere se illum profitetur is, qui juramentum desert, seu cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præ- statur. Unde ejusdem quoque est concipere verba juramenti, & quidem quantum fieri potest planissime; sic

CAPUT XII.

69

sic ut ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat, se istius sensum probe percipere; ea-que mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat.

§. 10. *Divisio* juramentorum commodè desumitur ab usu, cui illa in vita communi adhibentur. Quædam enim promissis pactisque adduntur, ut eo majore cum religione observentur. Quædam autem ad confirmandam alicujus assertionem, circa factum illiquidum, & ubi veritas aliis rationibus commodius investigari nequit. Quale exigitur à testibus, sive qui alieni facti conscii habentur. Quandoque etiam ipsi, qui inter se disceptant, deferente judice, aut altera parte, suo juramento litem solvunt.

CAPUT XII.

De Officio circa acquirendum Rerum Dominium.

§. 1. CUM ea conditio corporis humani, ut adsumtis extrinsecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quæ ipsius compagem destructum eunt, muniatur; per complures quoque res isthæc vita commodior & mollior reddi possit: inde tuto colligitur, volente utique summo universi Moderatore fieri, quod homo alias creaturas ad usus suos adhibeat; quin ut etiam multas earundem destruat. Neque id solum obtinet circa vegetabilia, & quæ citra sensum corrumpuntur: sed & circa innoxia animalia, quæ utut cum dolore moriantur, citra peccatum tamen ab homine cibi causa occiduntur & consumuntur.

§. 2. Cæterum ab initio omnes istæ res intelliguntur abs Deo velut in medio hominibus expositæ, ita ut non magis ad hunc, quam ad alterum pertine-

rent. Ita tamen ut sic circa eas disponerent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis, bonique ordinis in eodem conferendi videretur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus mortalium subsisteret, placuit, *ut illa quidem cujusque fierent, nec ab altero ipsi eripi deberent, quæ quis adprehendisset hac intentione, ut eadem ad usus suos adplicaret; ipsa tamen corpora, ex quibus illæ res provenirent, in medio ad neminem peculiariter spectantia manerent.* Sed postea multiplicatis hominibus, & cum cultura cœpisset adhiberi rebus, ex quibus homini alimenta & tegumenta proveniunt, ad evitandas rixas, & introducendo bono ordini *ipsa quoque corpora rerum inter homines divisa, & cuilibet sua portio propria assignata, hac addita conventionem, ut quæ in prima rerum divisione in medio forent relicta, deinceps ejus possent fieri, qui primus eadem sibi asseruisset.* Sic igitur volente Numine, prævio consensu hominum, pactoque saltem tacito, *proprietas rerum sive dominium fuit introductum.*

§. 3. Est autem *dominium* jus, quo alicujus rei vel ut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium. Ex quo consequitur, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab eorundem usu quosvis alios arcere possimus; nisi quatenus per pacta singulare jus à nobis sibi quæstiverint. Etsi in civitatibus contingere soleat, ut dominium non semper penes quosvis sit illibatum, sed certis limitibus circumscriptum per imperium civile, aut ex dispositione & conventionem hominum inter se. Quando autem res una ad plures indivisim eodem modo pertinet, illa istis pluribus vocatur *communis*.

§. 4. Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iverunt, sed successive, & prout usus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, ut omnes & singulæ res propriæ fierent, sed salva pace generis humani *aliquæ potuerant, aliqua de-*

debuerunt intra primævam velut communionem permanere. Nam quæ utilia licet hominibus, *inexhausta* tamen sunt, sic ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis usus iste reddatur malignior; ea dividere velle supervacuum simul ac ineptum foret. Uti est lumen calorque solis, aër, aqua profluens, & si quæ sunt similia. Quo refertur etiam vastus Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à litoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnia usibus promiscuis sufficientissimus, sed & uni alicui populo ejus *custodia moraliter sit impossibilis*. Ubi enim aliqua res ita sit comparata, ut nullo modo alii ab ejus usu arceri queant, illam dividi, aut propriam cujuspiam fieri non supervacuum solum est, sed & inanibus litigiis materiam præbere aptum.

§. 5. *Modi acquirendi dominii sunt vel originarii vel derivativi.* Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducit. Per hos dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Priores modi iterum sunt vel *simpliciter tales*, quibus dominium in corpus alicujus rei acquiritur; vel *secundum quid*, quæ incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

§. 6. Post recepta inter homines divisa rerum dominia ita inter homines conventum; ut quæcunque sub primævam divisionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo sibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei acquirendi sit sola *occupatio*. Hoc igitur modo adquiruntur regiones desertæ, quas nullus unquam homo sibi asseruit: quæ sunt illius, qui primus eas ingreditur animo sibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quousque eas suas esse velit. Ubi autem coetus multorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, usitatissimum est, ut singulis ex eo coetu aliqua portio adsignetur; quæ supersunt, ad totum coetum

pertinere censeantur. Per occupationem quoque adquiruntur feræ bestię, aves, pisces, in mari, fluminibus aut lacubus versantes; item si quæ à mari in littus solent ejici; modo tamen per imperium civile promiscua ejusmodi rerum captura non sit interdicta, aut certo alicui assignata. Quas necessum est, si nostræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in nostram potestatem redigamus. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante subjectæ fuerant, plane est extinctum. Puta, si quæ abjiciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra; aut quæ ab initio inviti amittimus, sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet thesaurus, seu pecunia, cujus dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non est dispositum.

§. 7. Cæterum plurimæ res, quæ dominio subjectæ sunt, non in eodem semper statu persistunt, sed variis *causis* suam *substantiam* dilatant; quibusdam extrinseca *incrementa* accedunt; aliæ *fructus* proferunt; multis per *formam* industria humana superinductam pretium accrescit. Quæ omnia vocabulo *accessionum* comprehendendi possunt; & in duas classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt: quædam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur, Circa quas ista est regula; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant accessiones & quævis emolumenta; Et qui ex sua materia speciem fecit, speciei sit dominus.

§. 8. Frequenter tamen contingit, ut alii ex contractu, aut alia via jus sibi quæsierint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo utamur. Quæ jura solent vocari *servitutes*. Ac dividuntur in *personales*, ubi utilitas ex re aliena ipsi personæ immediate obvenit; & *reales*, ubi ex re aliena mediante re nostra utilitas capitur. Inter illas numerantur usufructus, usus, habitatio, operæ servorum. Reales iterum dividuntur

viduntur in *servitutes prædiorum urbanorum, & rusticorum*. Illæ sunt v. g. *servitus oneris ferendi, luminum*, ne luminibus officiat, *prospectus, stillicidii recipiendi, &c.* Hæ sunt, v. g. *iter, actus, via, aquæductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, &c.* Quæ omnes fere ex occasione viciniae introductæ sunt.

§. 9. Inter modos acquirendi *derivativos* alii sunt, quibus res devolvitur in alium ex *dispositione legis*; alii quibus *facto prioris domini*. Et quidem ut vel bonorum alicujus *universitas*, vel certa eorundem *portio* transferatur.

§. 10. *Universitas bonorum lege transit per mortem prioris domini in successione ab intestato*. Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducatur, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quævisisset, à domini morte haberi pro derelictis, & cuius occupanti patere: inde suadente ratione apud omnes populos receptum, ut, si quis de suis bonis ipse nihil disposuisset, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu carissimos habere judicatur. Quales sunt regulariter, qui ex nobis descendunt, & juxta hos alii sanguine nobis juncti, pro gradu quisque propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interfuit, non considerato paucorum quorundam affectu communem potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi observare planissimum, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium. Quæ emerfuræ erant, si benefactores & amici cum iis, qui sanguinis jure nituntur, possent concurrere. Ut si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expresse super ea re disposuisse.

§. 11. Ex his consequitur, proximos cuique hæredes esse suos *liberos*, quos & natura parentibus alendos edu-

educandosque solícite commendavit, & quibus quisque parentum censetur quam lautissime voluisse prospicere, ac quæ sibi supersunt ipsis potissimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vitæ civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus favent. Ista tamen ita demum obtinent, nisi pater aliquem pro suo filio ob sufficientes rationes noluerit agnoscere, aut nisi ob atrocissimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui sunt ulteriorum graduum, quos uti alere, ipsorum parentibus defunctis, avus tenetur: ita ut & ipsi cum patruis & avunculis ad hæreditatem avi concurrant æquissimum est, ne super calamitatem mature defuncti patris etiam avi hæreditate excludantur. Ubi descendentes defunt, par est ad *parentes* defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non sunt superstites, iis *fratres* succedent. Ubi & hi deficiunt, hæres erit, prout quisque defunctum sanguine propius contingit. Etsi ad lites evitandas, quæ heic exoriri possunt frequentissimæ, simulque ut ea res ad usum reip. probe attemperetur, in plerisque civitatibus super ordine successionis accurate deprehenditur dispositum. Et hunc ordinem ut sequantur privati tutissimum est, nisi graves causæ peculiariter disponere subigant.

§. 12. Facto domini prioris universitas rerum mortis causa transit per *testamentum*. Nam & illud in quacunque solatium mortalitatis apud plerosque est receptum, ut quis vivus sua bona transferre posset in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquissimis temporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato palam suos hæredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent; postea graves ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arrisit. Ut nempe quocunque tempore placeret ultimam suam voluntatem vel palam significare, vel literis tacite con-

consignare possent; quam mutare pro libitu liceret, & ex qua hæredibus nuncupatis aut scriptis tunc demum jus nasceretur, quando testator expiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem; ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus sueverunt cavere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. A quarum dispositione qui discefferit, queri non potest, suæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

S. 13. Inter vivos factæ prioris domini res transeunt vel *gratis*, vel *interposito contractu*. Prioris generis translationes vocantur *donationes*. De contractibus infra erit agendum.

S. 14. Quandoque etiam *invito priore domino* res transferuntur; & quidem in civitatibus potissimum per modum poenæ, dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel læso adplicantur. Sic & in bello invitæ res per hostem viribus superiorem eripiuntur, raptorique adquiruntur; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quousque per subsequentes pacis tractatus omni prætensioni ad easdem renunciaverit.

S. 15. Peculiaris denique modus acquirendi est *usucapio*; per quam is, qui bona fide iustoque titulo rei alicujus possessionem nactus est, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino ejus rei habetur, ita ut antiquum dominum, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris introducti ratio fuit, partim quod pro relicto rem habere judicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit, cum longo tempore ad id occasiones vix deesse judicentur: partim quod tranquillitatis & pacis interesset, aliquando possessiones rerum extra controversiam collocari. Præsertim cum longe gravius videatur post diuturnam possessionem re bona fide parta privari, quam olim amissa, & cujus desiderium dudum erat digestum, in perpetuum carere. Ut

tamen in civitatibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis suggererit, definiantur intra quos usucapio compleatur, tranquillitatis & pacis interest.

CAPUT XIII.

*De Officiis, quæ ex Dominio rerum
per se resultant.*

§. 1. **E**X introducto rerum dominio ista officia inter homines provenerunt. I. *ut quilibet teneatur alterum (non hostem) pati rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad se trahere sustineat. Quo ipso furta, rapinæ, & similia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.*

§. 2. II. *Quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat. Non tamen tenemur illam rem restituere nostris impensis, & si quas in eam servandam fecimus, recte possumus repetere, aut rem tantisper, quoad illæ solvantur, retinere. Et ad restituendum tunc demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem esse alterius. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. Quod tamen iusto titulo adquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Atque isthoc officium præponderat contractibus particularibus, iisque exceptionem dat. v. g. Si fur apud me inscium furti rem furtivam deposuerit, & post verus ejusdem dominus adparuerit, huic, non furi, eadem erit restituenda.*

§. 3. III. *Quod si autem res aliena, bona fide parta, sit consumpta, officii est tantum restituere domino, quantum facti*

facti sumus locupletiores : ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.

§. 4. Ex hisce porro sequentes conclusiones deducuntur. I. Possessor bonæ fidei non tenetur ad ullam restitutionem, *si res periit*; quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re.

§. 5. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendum non solum rem, sed & *fructus adhuc extantes*. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen possessori detrachere omnes impensas in rem ejusque culturam, quo fructus provenirent, factas.

§. 6. III. B. f. possessor tenetur ad restitutionem rei & fructuum *consumptorum*; si modo alias tantundem consumpturus fuerat, & possit rei evictæ pretium ab autore suo recuperare. Nam in hoc factus est locupletior, dum rem alienam consumendo suæ pepercit.

§. 7. IV. B. f. possessor non tenetur pensare fructus, quos *neglexerit*. Quia nec rem habet, nec quidquam rei successit.

§. 8. V. Si b. f. possessor rem alienam sibi donatam alii *donaverit*, non tenetur; nisi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat. Tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

§. 9. VI. Si b. f. possessor rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo *alienaverit*, non tenetur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit.

§. 10. VII. B. f. possessor etiam *oneroso partam titulo* rem alienam tenetur restituere, neque dominum id, quod erogavit, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut *μὴν ἔστω* ultro pollicitus fuerit.

§. 11. Qui rem alienam *invenit*, quam domino invito excidisse probabile sit, non potest eam colligere hoc animo, ut eandem domino requirenti subtrahat. Ubi autem dominus non adparet, recte eandem sibi retinere potest.

CAPUT XIV.

De Pretio.

§. 1. **P**ost introducta rerum dominia cum nec omnes res ejusdem essent naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præberent, nec cuivis ista rerum copia adesset, quam ad usus suos desideraret, mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia sæpissime contingeret, ut res disparis naturæ aut usus essent transferendæ, ne alteruter ejusmodi permutatione læderetur, necesse erat conventionem hominum rebus assignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exæquarique possent. Quod itidem contigit circa actiones, quas in aliorum usum non grâtis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *pretii* venire solet.

§. 2. Dividitur pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem cernitur in *nummo*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem iisdem mensuram præbere intelligitur.

§. 3. Vulgaris pretii *fundamentum* in se est aptitudo illa rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, & ad eandem commodiorem aut jucundiorē reddendam. Unde & res nullum plane usum præbentes nullius pretii soleamus vocare. Dantur tamen res quædam, vitæ humanæ utilissimæ, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur; vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia ad permutationem sunt ineptæ, & inde à commerciis sepositæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Sed & dum lex divina aut humana quædam actiones extra commercium removet, seu pro-

mercede obire vetuit, pretium quoque iisdem detraxisse intelligitur. Sic quia superiores partes aëris, æther, ac cœlestia corpora, vastusque oceanus à dominio humano sunt exempta, nullum quoque pretium iisdem tribui potest. Sic liberi capitis nullum est pretium, quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic apricum solis lumen, liquidus & purus aër, amœna facies terræ, quatenus oculos duntaxat pascit, ventus, umbra, & similia in se & seorsim considerata pretium non habent; cum homines talibus sine usu terræ frui nequeant. Quibus ipsis tamen magnum momentum inest circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque prædiorum. Sic illicitum est pretio addicere actiones sacras, quibus effectus aliquis moralis ex instituto divino est assignatus; quod crimen simoniam vocant. Et improbe iustitiam venalem habet iudex.

S. 4. Causæ autem cur unius & ejusdem rei pretium *intendatur vel remittatur*, quodque adeo una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt variæ. Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent; ut potius vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest: ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura profundat. Ad *intensionem* igitur pretii inprimis facit raritas; quæ non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæ vita humana commodissime carere poterat, enormia pretia posuit; puta unionibus & gemmis. Rerum vero quotidiani usus pretia potissimum intenduntur, quando raritas earundem conjungitur cum necessitate seu indigentia. Pretia rerum artificialium præter raritatem maxime solent intendere subtilitas & elegantia artis, quam præ se ferunt, quandoque & fama artificis, nec non operis difficultas; artificum & operariorum raritas, & similia. Operarum & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas; agentium

agentium raritas, dignitas, libertas; & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. Contraria horum pretium *minuere* solent. Aliquando denique certa aliqua res non in univ^{er}sum, sed à singulis magni æstimatur ex peculiari affectui; puta quod ille, à quo ista in nos profecta est, maximi à nobis fiat, exprimendoque ipsius affectui data sit: aut quod eidem adsueverimus, aut quia insignis casus sit monumentum, aut ejusdem ope magnum malum declinaverimus, aut quia à nobismetipsis confecta sit. Quod solet vocari *pretium affectionis*.

§. 5. At circa *definienda singularium rerum pretia* alia quoque considerari sueverunt. Et inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, rerum singularium pretia non aliter, quam contrahentium convention^e definitur. Quippe cum illis liberum sit alienare aut adquirere, quæ velint; nec communem habeant dominum, qui eorum commercia moderetur. At in civitatibus duplici modo pretia rerum definiuntur; uno per decretum superioris aut per legem: altero per communem hominum æstimationem atque judicium, seu usum fori, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Illud pretium aliqui solet vocare *legitimum*, hoc, *vulgare*. Ubi pretium legitimum in gratiam emtorum fuit constitutum, quod frequentius fit, non licebit venditoribus plus exigere; etsi minus accipere si velint non prohibeantur. Sic ubi merces operarum publice fit taxata in gratiam eorum, qui conducunt, operario non licet plus exigere, etsi idem non prohibeatur minus accipere.

§. 6. Enimvero vulgare pretium, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusvé dari, & accipi potest ac solet, prout inter contrahentes fuit conventum. Quod tamen fere sequitur usum fori. Ubi solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis; nec non quo modo ematur aut vendatur, in magna quantitate, an minutatim. Subito quoque interdum mutatur com-

Commune pretium ex copia aut paucitate eumentium, pecuniæ, aut mercium. Nam paucitas eumentium & pecuniæ, (ex peculiari causa emergens) & mercium abundantia pretium minuit. Contra ementium & pecuniæ copia, & mercium raritas pretium intendit. Sic & ad minuendum pretium facit, si merx quærat emtorem. Contra intenditur pretium, ubi venditor ultro rogatur, alias non venditurus. Denique & illud solet attendi, paratam quis pecuniam offerat, an in diem solutionem differat; cum etiam dies sit pars pretii.

§. 7. Cæterum postquam à primæva simplicitate mortales desciverunt, & varia quæstus genera introduxerunt; facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis hominum negotiis, & gliscentibus commerciis. Nam tunc sola permutatione commercia constabant, & operæ aliorum locari aliter, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam varia desiderare ad commoditatem aut voluptatem coepimus, non sane in proclivi fuerat cuivis ejusmodi res possidere, quas alter suis mutare vellet, aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quæ, si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam plane non tueri, aut ægre queant. Hinc plerisque gentibus, queis amplior vitæ cultus arridebat, visum fuit conventionem quædam *pretium eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria exigerentur, & in quo eadem virtualiter continerentur. Adeo ut interveniente illa re quamlibet rem venalem quis sibi comparare, & quævis commercia, & contractus commode posset exercere.

§. 8. Hunc ad finem plerisque gentibus placuit adhibere *metalla* nobiliora, & non admodum frequentia. Nam & illa substantiæ sunt valde compactæ, sic ut usu non facile deteri queant, & divi-

sionem in plurimas minutas particulas admittant. Nec minus custodiæ & tractationi eadem sunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus æquivalere possunt. Et si quandoque ex necessitate, & apud quasdam gentes ex defectu metallorum, aliæ res in vicem nummorum sint adhibitæ.

§. 9. In civitatibus porro *valorem nummi definire* est penes summos imperantes; & inde publica signa iisdem solent imprimi. Est tamen in eo definiendo respicienda communis gentium vicinarum, aut quibuscum nobis commercia exercentur, æstimatio. Alias enim, si nimis magnum nummis suis valorem posuerit civitas, aut si materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium suorum cum extraneis, quæ quidem sola rerum permutatione absolvi non possunt, valde sufflaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio, nisi summa reip. necessitas id exigat. Et si gliscente auri argentique copia paulatim nummorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & quæ inde dependent, soleat velut ultro decrescere.

CAPUT XV.

De Contractibus, qui pretia rerum præsupponunt, & fluentibus inde officiis.

§. 1. **P**actum in genere est consensus & conventio duorum pluriumve in idem placitum. Sed quia frequenter simplicia pacta contractibus contradistinguuntur, id *discrimen* in hoc potissimum videtur consistere, quod *contractus* vocentur pacta, quæ circa res & actiones in commercium venientes versantur, adeoque dominia & prætia rerum præsupponunt. Sed quæ circa alia ineuntur conventiones, communi pactorum vocabulo insigniuntur. Et si ex hisce quibus-

quibusdam promiscue pactorum & contractuum nomen tribuatur.

§. 2. Contractus dividi possunt in *beneficos* & *onerosos*. Illi alteri contrahentium parti gratis commodum aliquod afferunt; uti est mandatum, commodatum, depositum. Hi utramque partem ad æquale onus adstringunt; quippe in quibus eo fine præstatur aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur.

§. 3. Habent autem hoc omnes contractus onerosi, ut in illis versari *æqualitas* debeat, seu ut uterque contrahentium tantundem nanciscatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, nascatur jus ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest, aut ad contractum plane abrumpendum. Id quod tamen in civitatibus potissimum obtinet, ubi usu fori, aut lege pretia rerum definiuntur. Ad hanc autem æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique contrahentium res ipsa, circa quam contrahitur, cum suis qualitatibus, quæ aliquod momentum heic habent, sint *cognita*. Unde &, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debet non solum qualitates rei æstimabiles, sed & earundem privationes, & vitia. Citra hoc enim justum pretium constitui nequit. Etsi illas circumstantias, quæ per se rem non contingunt, indicare non sit necessum. Vitia autem utrinque jam nota non opus est indicari. Et qui sciens vitiosi quid comparat, habet quod sibi imputet.

§. 4. Eousque autem in hisce contractibus æqualitas est adhibenda, ut licet nihil dissimulatum sit; tamen si postea inæqualitas deprehendatur etiam citra culpam contrahentium, puta quod vitium latebat, aut in pretio sit erratum, ea corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Etsi ad declinandam multitudinem litium leges civiles vix aliis quam enormibus læsionibus

heic medeantur ; de cætero quemque rerum suarum sagere jubeant.

§. 5. *Contractus benefici* sunt præcipue tres, *mandatum*, *commodatum*, & *depositum*. *Mandatum* est, quando quis gratis alterius negotia ipso requirente & committente expedienda suscipit. Idque contingit *duplici* ratione; vel ut præscribatur ipsi modus rei expediendæ, vel ut is ejusdem judicio ac dexteritati relinquatur. In hoc contractu uti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandet: ita contra mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus in rem sibi commissam factis; nec non à damnis, in quæ ex causa mandati incidit, & quæ proprie ex ipsa re mandata profluxerunt.

§. 6. *Commodatum* est, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus. In quo observandum, ut quis eandem rem solícite & summa cum diligentia servet, tractetque: neque ipsam ad alios usus adhibeat, aut ulterius, quam commodans concessit: ac illam & prout accepta fuit restituat, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factæ non præviso, repenti eadem citra tergiversationem erit restituenda. Quod si autem res commodata casu fortuito & improviso citra omnem commodatarii culpam perierit, ejus æstimatio non erit solvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias æquum videtur commodatarium æstimationem rei præstare, quippe-quam dominus amissurus non fuerat, ni adversus alterum benignus fuisset. Vice versa si quid utilium aut necessariorum impensarum in rem commodatam factum sit extra eas, quæ alias usum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

§. 7. *Depositum* est, quo rem nostram, aut ad
nos

nos quocunque modo spectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiar. In quo requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit restituatur; nisi ea restitutio domino aut aliis noxia sit futura, eo-que intuitu differenda sit. Neque licebit re deposita citra consensum domino uti, siquidem ea ullo modo per usum fiat deterior, aut domini intersit, ne ea conspiciatur. Ac si quis hoc ausus fuerit, quævis pericula, in quæ res ob usum incidit, præstabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & foedius furto depositum abnegare; tum id multo est turpius, si quis inficiatus fuerit depositum miserabile, seu quod ob periculum incendii, ruinæ, tumultus deponitur. Vicissim à deponente sumtus in rem depositam facti sunt refundendi.

§. 8. Inter *contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo ante inventum nummum commercia expediebantur, est *permutatio*, qua utrinque res pro re æquivalenæ datur. Etsi & hodie post inventam pecuniā inter mercatores cumprimis usitatum sit genus permutationis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniæ invicem traduntur. Diversum tamen negotii genus à contractu permutationis est *reciproca donatio*; in qua ut æqualitas observetur necessum non est.

§. 9. *Emptio venditio* est, qua pro pecunia rei alieni-licijus dominium, aut eidem æquipollens jus acquiritur. Ejus simplicissimum genus est, si, ubi in pretium fuit consensus, emtor statim pretium, venditor mercem offerat, tradatque. Frequenter tamen ita convenitur, ut merx quidem statim tradatur, pretium autem post certum intervallum sit solvendum. Aliquando super pretio quidem convenitur, sed ut traditio rei seu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi æquitati conveniens videtur, ut ante elap-

sum

sum eum terminum res sit periculo venditoris : sed si post eum elapsus emtor in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & emtionis venditionis contractui varia pacta adjici : uti est *addictio in diem*, quæ res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare. Item *lex commissoria*, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit in emta. Item *retractus*, seu pactum de retro vendendo, quod vel ita concipitur, ut si pretium intracertum tempus, aut quodocunque offeratur, emtor rem teneatur venditori restituere : vel ut si res offeratur, venditor pretium teneatur restituere ; vel ut si emtor ultro sit iterum venditurus, prior venditor ad emendum præ cæteris admittatur : quod etiam dicitur jus protimiseos. Sic & frequens est, ut ex prædiis venditis aliquam sibi particulam, aut certum ejus usum recipiat venditor. Est quoque emtionis genus, quod vocant *per aversionem*, quando multæ res disparis pretii non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut confuse taxatæ emuntur. In eo modo venditionis, quæ vocatur *auctio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit. Est denique & genus emtionis quo non certa res, sed probabilis tantum spes emitur ; cui aleæ quid est admixtum : sic ut neque emtor, si spes fefellerit, neque venditor, si ea multum superaverit, queri debeat.

§. 16. *Locatio conductio* est, qua pro mercede alicui usus rei, aut opera addicitur. In qua licet regulariter in antecessum de mercede soleat conveniri : tamen si quis citra definitam prius mercedem alteri operam aut usum suæ rei addixerit, censetur id expectare, quantum communis usus, aut conductoris æquitas tulerit. Circa hunc contractum observandum, si res locata, plane perierit, ex eo tempore conductorem ad mercedem seu pensionem non amplius teneri. Quod si res locata certum ac definitum habeat

habeat usum, uti dominus eam præstare debet, quo ei usui sit idonea: ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahit, quantum usui rei decesserit. Sed si rei locatæ proventus sit incertus, & aliquid aleæ contineat, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est: nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum; præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Nisi casus, qui proventum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in se suscipienda conductor non cogitasse præsumitur. Hos enim ad pensionem minuendam aut remittendam valere utique æquum est. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præstare tenetur, ut ipsa usui sit habilis, impensasque necessarias tolerare: ita conductor ad boni patrisfamilias modum eadem uti, & quæ ipsius culpa perditæ fuerunt restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem præstat. Qui momentaneam suam operam alicui locavit, ubi eam quocunque casu præstare impeditus fuerit, mercedem petere non potest. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio casu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipsum vel plane sua functione dejicit, vel de pensione quid eidem detrahit.

§. II. In contractu *mutui* datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, quæ mutuo solent dari *fungibiles*, seu quæ functionem in suo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex isto genere vicem alterius ita subire potest, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recepisse dicatur. Eadem quoque res pondere, numero, & mensura determinantur, & specificantur: quo respectu etiam quantitates solent adpellari, speciebus contradistinctæ. Cæterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita

ut non plus, quam datum fuit, récipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *usuræ* vocabulo insignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, siquidem fuerit modica, & respondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro cessanti; quod ex absentia rei meæ capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemosynæ subit.

§. 12. In contractu *societatis* duo pluresve inter se pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde redditus lucri inter singulos pro rata dividatur; & si quid damni capiatur, id simili modo à singulis pro rata feratur. In qua societate uti officii est fidem & industriam adhibere; ita ex illa intempestive & in fraudem socii discedi non debet. Cæterum societate soluta quilibet post detractum lucrum aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod si autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam aut rem tractandam aut distrahendam, partes lucri ita definiuntur, prout sese pecuniæ aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & fors salva est ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iste pro ratione meliorationis in ipsa quoque re partem habere intelligitur. Ast ubi omnium bonorum societas est inita, singuli socii uti quæ lucrantur fideliter conferre debent; ita contra ex communi massa pro ratione conditionis suæ singuli sustentandi. Soluta autem societate divisio bonorum fit pro ratione eorum, quæ singuli in societatem initio intulerunt; non attendendo, per cujus bona societati lucrum aut damnum provenerit; nisi aliter sit conventum.

§. 13. Dantur quoque complures contractus, qui *aleam* continent. Quos inter referre possis *sponsiones*, quando eventus alicujus, nondum utrinque notorii, existen-

existentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utrinque depositò, quod illi cedat, cujus assertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Huc pertinent omnia *ludorum* genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vigore sese exserit. In aliis denique alea prædominatur. Etsi rectorum civitatis sit dispicere, quousque ex usu publico aut singulorum sit, ejusmodi contractus tolerari. Huc spectat lotaria, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *olla fortunæ*, quando, dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hisce contractibus affinis est *affecuratio*, seu contractus periculi avertendi & præstandi, quo quis certa pecunia accepta in se suscipit & præstat pericula, quæ subitura sunt merces in alia loca transportandæ; ita ut si has interire contigerit, affecurator earundem pretium domino restituere teneatur.

§. 14. Ad majorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adjici *fidejussiones* & *pignora*. In *fidejussione* alius homo, qui creditori idoneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit, ita ut nisi iste solvat, hic ipsius vices subeat; ut tamen, quod erogavit, à principali debitore ipsi refundi debeat. Etsi autem ad majorem summam fidejussor, quam debitor principalis teneri non possit, non tamen repugnat istum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus, quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejussor est appellandus, nisi hic istius obligationem plane in se receperit; qui expromissor vocari solet. Quod si plures pro uno fidejusserint, pro rata duntaxat erunt singu-

singuli conveniendi; nisi forte quis eorum solvendo non sit, aut ejusdem conveniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui hujus portione onerantur.

§. 15. Sæpe quoque solet creditori in securitatem crediti tradi aut assignari à debitore certa quæpiam res, *pignoris aut hypothecæ* nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cujus finis est non solum, ut debitor ad solvendum urgeatur desiderio rei suæ recuperandæ: sed & ut in promptu sit, unde sibi solvatur. Inde & regulariter pignora tam aut majoris esse solent, quam ipsum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, sunt vel *fructuosæ*, vel *steriles*. Circa priores sæpe adjici solet pactum *antichreticæ*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat. Circa posteriores autem *lex commissoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus solutio non sit facta. Id quod naturaliter iniquum non est, ubi pignus pluris non est, quam debitum, & usuræ intermedii temporis, aut si quod excedit domino restituatur. Uti autem creditor pignus solutione facta debet restituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi custodiam debet: & ubi pactum antichreticum non accesserit, sitque talis res, quæ usu atteratur, aut si debitoris ullo modo intersit, invito hoc eadem uti non potest. Differt hypotheca a pignore, quod hoc constituitur rei traditione; hæc autem re non tradita constat nuda assignatione rei imprimis immobilis, ex qua solutione non facta creditor suo credito potiri queat.

§. 16. Cæterum quamnam contrahentium sint officia, ex fine & natura horum contractuum liquido adparet.

CAPUT

C A P U T. XVI.

*Quibus modis solvantur obligationes, quæ
ex pactis oriuntur.*

§. 1. **I**Nter modos solvendi obligationes, ex pactis oriundas, quibusque adeo officia inde promanantia plane expirant, maxime naturalis est expletio aut solutio ejus, de quo fuit conventum. Ubi licet regulariter is, qui debet, solvere teneatur: tamen si præstatio fiat ab alio nomine ejus, qui obligationem contraxit, hæc dissolvitur; siquidem alias nihil interfit, abs quo expletio fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non donandi solvit, ab hoc quod erogavit repetere queat. Solvendum præterea ei cui debetur, aut quem hic delegavit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Et denique illud ipsum præstandum, aut solvendum, de quo conventum fuit: non aliud ejus loco, integrum non mutilum, non pars duntaxat, non divisum, loco itidem & tempore convento. Etsi sæpe humanitas creditoris aut impotentia debitoris subigat terminum solutionis prorogare, aut diffindere, vel etiam aliud pro alio accipere.

§. 2. Tolluntur quoque obligationes *compensatione*, quæ est crediti & debiti inter se contributio, seu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipse creditor rem ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem sit idem; & vero ubi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi: igitur declinandis inutilibus solutionibus commodissimum est utrumque suum retinendo solutione defungi. Patet autem compensari proprie posse res fungibiles ejusdem generis, quarum solvendarum tempus præsens est, aut præterit: non aliæ res aut præstationes diversæ naturæ: nisi forte illæ

illæ utrinque in sui æstimationem, seu in pecuniam resolvantur.

§. 3. Tollitur quoque obligatio *condonatione* seu remissione ejus, cui quid debebatur, & cujus interest obligationem fuisse expletam. Ea solet fieri vel expresse per adhibita signa consensum testantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel tacite, si quis ipse impediat, aut in causa sit, quo minus, quod sibi debetur, possit præstari.

§. 4. Solent quoque solvi obligationes, quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integra, *mutuo dissensu*; nisi leges positivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid sit præstitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratione id sarciantur.

§. 5. Præterea non tam solvitur, quam *abrumptur* obligatio alterius partis *perfidia*. Quando enim unus non præstat, de quo est conventum, neque alter tenetur præstare, quod intuitu istius præstationis recepit. Nam capita præstandorum in pactis priora posterioribus insunt per modum conditionis, quasi ita dictum foret; præstabo, si tu præstiteris prius.

§. 6. Expirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo eadem unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præstare, vel is, cui præstari debebat.

§. 7. Ipso *tempore* expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis suspensa fuit; nisi expressa aut tacita partium conventionem illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

§. 8. *Morte* denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicata, subjecto quippe sublato accidentia quoque extinguere necessum est. Sæpe tamen in superstitibus defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia superstes ex officio pietatis,
aut

C A P U T XVII.

93

aut alias abrationes defuncti obligationes explendas in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum isto onere in hæredem transierunt.

§. 9. Per *delegationem* substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum suum exsolvat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volenti delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat: multum autem, à quo quis debitum exigit.

C A P U T XVII.

De Interpretatione.

§. 1. **I**Ta quidem est, ut neque in illis, quæ imperio injunguntur, quis ulterius obligetur; quam hic voluit; neque ad quæ quis ultro sese adstringit, ulterius teneatur quam ipse voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo judicare non potest, nisi ex actibus & signis in sensus incurrentibus; inde demum in id quilibet obligari in foro humano censetur, quod recta signorum interpretatio suggerit. Unde tam ad leges quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo plurimum prodest *regulas bonæ interpretationis circa verba* potissimum, tanquam communissimum signum, constitui.

§. 2. De *verbis popularibus* hæc est regula: verba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & famoso significato, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia grammatica aut derivationis conformitas, quam popularis usus; quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

§. 3. *Vocabula artium* explicanda sunt secundum definitiones prudentum cujusque artis. Quod si vocabula

cabula artium à diversis diversimode definiantur, ad lites præscindendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus.

§. 4. *Conjectaris* autem ad eruendum genuinum sensum opus est, si vel verba simplicia, aut verborum complexio sint *ambigua*; aut si partes quædam orationis sibi invicem *videntur repugnare*; ut tamen dextra explicatione adhibita conciliari invicem possint. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, posterius derogabit prioribus.

§. 5. *Conjecturæ voluntatis*, rectique sensus in sermone ambiguo aut intricato petuntur potissimum *ex substrata materia, ex effectu, & conjunctis*. Circa materiam hæc est regula: verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam materiam. Nam semper illi, qui locutus est, materia, de qua sermo institutus est, ob oculos versari præsumitur; ideoque semper ad eandem sententia verborum attemperanda.

xi/ §. 6. De effectu & consequentibus hæc est regula: Ubi verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, à receptionis sensu paulisper desistendum, quatenus nullitatis aut absurditatis vitandæ necessitas requirit.

§. 7. Ex *conjunctis* validissimæ sumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet sibi constare præsumitur. *Conjuncta* sunt vel loco, vel tantum origine. De prioribus hæc est regula: si sensus in ejusdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus, obscuriores locutiones ex illis planis sunt interpretandæ. Cui vicina est altera: In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est attendendum, quibus interjecta attemperari & respondere præsumuntur. De posterioribus autem ista habetur regula: Unius & ejusdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco pro-

prolatis; nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse.

§. 8. Plurimum quoque prodest ad verum sensum investigandum, in legibus cōprimis, inspicere *rationem legis*, seu causam & respectum illum, qui ad legem ferendam latorem moverit: inprimis ubi constat, unicam eam legis rationem fuisse. De qua hæc regula est: Illa interpretatio legis est sequenda, quæ rationi legis congruit; & contra rejicienda, quæ ab eadem discrepat. Item, cessante ratione legis unica & adæquata, cessat ipsa lex. Verum ubi plures ejusdem legis fuerint rationes, non statim una cessante tota lex cessat; cum reliquæ rationes ad ejus vim sustinendam sufficere possint. Sæpe quoque sola voluntas legislatoris sufficit, ut ratio legis lateat.

§. 9. Observandum præterea est, multa vocabula habere plures una *significationes*, alteram *laxiorem*, alteram *strictiorem*. Sed & aliam *materiam* esse *favorabilem*, aliam *odiosam*, aliam *mixtam*. *Favorabile* est, quod utriusque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem spectat, quod actus quoslibet conservat, quod pacem promovet, &c. *Odiosum* est, quod unam duntaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod poenam in se continet, quod actum reddit irritum aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mixtum* est, v. g. si quod priora quidem immutat, sed pacis tamen causa. De istis hæc est regula: Favorabilia latius, odiosa strictius interpretanda.

§. 10. Dantur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis ortæ, quæ efficiunt, ut interpretatio quandoque sit *extendenda*, quandoque *coarctanda*. Etsi facilius dentur rationes, quæ suadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Potest igitur lex ad casum, qui in lege non exprimitur, extendi, si constet, rationem, quæ in illum casum quadrat, unicam fuisse, quæ legislatorem moverit, eamque ab ipso con-

sideratam fuisse in sua generalitate, & ut æquipollentes quoque casus complecteretur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus prave solertibus inveniuntur.

§. 11. Ut autem verba generaliter posita *restringantur*, contingit aut ex *defectu voluntatis originario*, aut ex *casus emergentis cum voluntate repugnantia*. Quod aliquis ab initio quid noluisse præsumatur, intelligitur 1. *ex absurdo*, quod alias inde sequeretur; id quod nemo sanus voluisse judicatur. Inde verba generalia sunt restringenda, in quantum alias absurditas inde erat emeritura. 2. *Ex defectu rationis*, quæ unice ipsius voluntatem movit. Inde sub generali locutione non comprehenduntur casus, in quos ratio legis unica & adæquata non quadrat. 3. *ex defectu materiæ*, de qua semper is, qui loquitur, cogitasse censetur. Inde & ad eandem verba generalia semper sunt attemperanda.

§. 12. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet; id deprehenditur vel *ex naturali ratione*, vel *ex aliquo signo voluntatis*. Prius contingit, si ab æquitate foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege eximerentur. Est quippe *æquitas* correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem. Quia enim non omnes casus prævideri, nec ob infinitam varietatem exprimi possunt; ideo quando generalia verba ad speciales casus sunt adplicanda, eximendi sunt illi casus, quos exemturus fuerat ipse legislator, si super tali casu consultus fuisset. Ad isthanc tamen æquitatem decurrere non licet, nisi sufficientia indicia subigant. Inter quæ certissimum est, si adpareat, violatam iri legem naturalem, ubi presse quis literam legis humanæ sequi velit. Proximum ab hoc, si non quidem illicitum sit verba legis sequi: sed tamen rem humaniter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile, sive in universum omnibus hominibus, sive certis personis; aut si finis tanti non videatur, qui tam care sit redimendus.

§. 13. De-

§. 13. Denique & ab universali locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum præfenti lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam heic & nunc simul observari nequeunt. Heic igitur certæ sunt observandæ regulæ, ut intelligi possit, *quænam lex in eo casu, ubi utrique simul satisfieri nequit, præferri debeat.* 1. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. 2. Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quovis tempore fieri potest. 3. Affirmativum præceptum cedit negativo; seu quando præcepto affirmativo satisfieri nequit, nisi violato præcepto negativo, istius impletio erit in præsens omittenda. 4. Inter conventiones, legesque cætera æquales, peculiaris præfertur generali. 5. Inter duas præstationes, certo temporis articulo invicem collatas, quarum una causas magis honestas aut utiles, quam altera habet, hanc illi cedere par fuerit. 6. Injuratum pactum cedit jurato, quando utrique simul satisfieri nequit. 7. Obligationi perfectæ cedit imperfecta. 8. Lex beneficentiæ, cæteris partibus, cedit legi gratitudinis.

Samuelis Pufendorffii,
DE OFFICIO
HOMINIS & CIVIS.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De Statu Hominum Naturali.

§. 1. **P**roximum est, ut inquiremus de illis officiis, quæ homini obeunda incumbunt ex diverso statu, in quo in vita communi degere deprehenditur. Vocamus autem *statum* in genere illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum. Quem etiam peculiariora fere jura comitantur.

§. 2. *Status* hominum est vel *naturalis*, vel *adventitiuus*. *Naturalis* triplici modo considerari, solo prælucente rationis lumine, potest, vel in ordine ad Deum Creatorem, vel in ordine singulorum hominum ad seipsos, vel in ordine ad alios homines.

§. 3. *Priori* modo consideratus naturalis status hominis est illa conditio, in qua à Creatore est constitutus, dum eximium præ cæteris animal eundem esse voluit. Ex quo statu fluit, quod homo debeat autorem sui agnoscere, colere, & ipsius opera admirari; ac diversa plane ratione à brutis vitam suam

am exigere. Inde & ei statui *opponitur vita & conditio brutorum.*

S. 4. *Altero modo* statum hominis naturalem considerare possumus, si animo fingamus, qualis ejusdem conditio futura esset, si quilibet sibi soli relictus foret sine ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente, & quidem posita illa naturæ humanæ conditione, qualis jamprehenditur. Quæ sane miserius quam cujusvis belluæ videtur futura fuisse, si expendatur, quanta cum debilitate in hunc mundum jam egrediatur homo, periturus statim sine aliorum auxilio: & quam rudem sit vitam idem exacturus, si nihil aliud cuique adesset, quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin potius quod ex tanta imbecillitate adolescere potuimus, quod infinitis jam commoditatibus fruamur, quod animum corpusque in nostrum & aliorum usum excoluimus, id omne ab auxilio aliorum hominum provenit. Et in hoc sensu status naturalis *opponitur vitæ per industriam hominum exultæ.*

S. 5. *Tertio modo* statum hominis naturalem consideramus, prout intelliguntur homines sese invicem habere ex nuda illa & communi cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat ante pactum aliquod aut factum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuit obstrictus. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sunt cogniti. Quo sensu status naturalis *opponitur statui civili.*

S. 6. Hujus porro naturalis status indoles considerari potest vel prout *per fictionem* repræsentatur, vel prout *revera* existit. Prius fit, si vel concipiamus ab initio aliquam multitudinem hominum simul existisse sine ulla unius ab altero dependentiâ; uti de Cadmæis fratribus in fabulis est: vel si fingamus, totum genus humanum jam ita dissolutum esse, ut quilibet seipsum seorsum gubernaret, & nemo ulli

alio esset vinculo conjunctus, quam similitudine naturæ. Sed status naturalis, qui revera existit, id habet, ut quis cum aliquibus hominibus peculiari societate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil præter speciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quidquam ipsis debeat. Qualis status jam inter diversas civitates ac cives diversarum rerum publicarum existit, & quondam inter patresfamilias segreges obtinebat.

§. 7. Manifestum quippe est universum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali existisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quidquid est mortalium originem ducit, prout divinæ tradunt scripturæ, eidem potestati patriæ subiecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emerfit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vastum implerent, & laxiorem sibi suisque pecoribus habitationem quærerent, relictis laribus paternis in diversa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex similitudine naturæ resultans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, deprehensis vitæ segregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates coivere, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coalitis. Quas inter civitates utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, status naturalis utique existit.

§. 8. Eorum autem, qui in statu naturali vivunt, hoc est præcipuum *jus*, quod nemini præterquam Deo sint subiecti atque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *libertatis naturalis* venit; per quam quilibet circa antegressum factum humanum sui juris potestatisque, ac nullius hominis imperio subiectus esse intelligitur. Quo ipso & jam quivis
cuius

cuius alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, *æqualis* censetur. Cum porro homini lumen rationis sit insitum, quo prælucente actiones suas temperare possit; consequitur, quemlibet, qui in naturali libertate vivit, in regundis suis actionibus à nullo mortalium dependere; sed ex proprio iudicio atque arbitrio omnia, quæ sanæ rationi congruunt, agendi habere potestatem. Et cum homo ob communem inclinationem omnibus animantibus insitam non possit non ad conservationem sui corporis vitæque nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediæque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem, cui voluntatem iudiciumque suum submiserit, inde in eo statu quilibet ex proprio iudicio definit de aptitudine mediorum, an ad conservationem sui conducant, nec ne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat, penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare vel non. Ut tamen isthæc propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem suscipiatur.

§. 9. Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni subiectione insigniter blandiatur; idem tamen antequam ab hominibus in civitates fuerit concessum, plurima habet adjuncta *incommoda*; sive fingamus omnes & singulos in eo existere, sive consideremus conditionem patrumfamilias sequegum. Nam si animo concipias hominem etiam adulta ætate in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam cultiorem & molliorem reddidit solertia hominum; videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, sitim obvia aqua, injurias aeris atris utcumque dispellens, feris bestiis expositum, & ad cujusvis occursum pavidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segregibus degebant. Sed quæ tamen cum vita civili nullo modo

comparari poterat, non tam ob indigentiam, quam inter coercitas cupiditates familia sic satis videtur posse dispellere, quam quod securitati parum ibi sit consultum. Et ut in pauca rem conferamus, in statu naturali quisque propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi fructus ab industria sua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas: heic imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia.

S. 10. In statu porro naturali, si vel quis alteri ultro non præstet, quæ ex pacto debet, aut si injuriam intulit, aut si alias controversiæ quid oriatur; nemo est, qui pro imperio alterum ad præstandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere possit; uti in civitatibus, ubi judicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quamvis causam natura in bellum ruere permittit, etiam ubi quis de justitia suæ causæ ampliter sit persuasus: igitur prius tentandum, num molliori via res possit componi, disceptatione scilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromisso, seu *provocatione ad arbitros*. Qui arbitri æquos sese utrique parti gerere debent, & in ferenda sententiâ nihil odio aut gratiæ dare, sed unice merita causæ respicere. Quam ob rationem etiam non solet quis capi arbitër in ea causa, in qua ipsi commodi, vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipsius interest alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nallum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cujus vi pronunciare in gratiam alterius teneatur. Quod si arbitër neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis aut indubiis rationibus & signis quid in facto sit cognoscere valeat, ex effatis *testium* id erit cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerunque jura-
menti

menti religio adstringat : tutissimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sunt affecti, ut conscientiae ipsorum cum gratia, odio, vindictae libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam necessitudine sit velut luctandum : quibus superandis non omnibus sat constantiae est. Aliquando etiam per communium amicorum interpositionem lites tolluntur; quod merito inter sanctissima officia habetur. Ceterum in hoc statu executionem, ubi ultro ab altero non praestatur, quod debetur sibi quisque facit.

S. 11. Quanquam autem natura, ipsa inter homines aliquam cognationem esse voluerit, cujus vi nefas sit alteri homini nocere, & potius fas sit cuivis aliorum commodis sese dispensare : tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, haec cognatio sat debiles fere exserit vires, ita ut quivis homo, qui non est noster civis, seu quicum in statu naturali vivimus, non quidem pro hoste, sed tamen pro amico parum firmo sit habendus. Cujus rei ratio est, quod homines non solum sibi invicem maxime possint, sed & variis de causis sapissime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & superflua habendi libido ad laedendos alios incitat; alii modesto licet ingenio, studio se conservandi, & ne ab aliis praeveniantur, in arma ruunt. Multos ejusdem rei desiderium, ingeniorum contentio committit. Inde in isto statu tantum non perpetuae vigent suspiciones, diffidentia, studium aliorum vires subruendi, libido alios praeveniendi, aut ex aliorum ruina vires suas augendi. Ergo uti probi est hominis rebus suis contentum alios non laceffere, nec aliena adpetere : ita cauti est, suaeque salutis amantis ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant : ita pacem cum omnibus habere, quasi quae mox bello mutari possit. Qua de causa & felix habetur respublica quae etiam in pace de bello cogitat.

alios
1

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

Inter *status adventitios*, seu in quibus homo factio aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *matrimonium*. Quod ipsum etiam est primum velut specimen vitæ socialis, simulque generis humani seminarium.

§. 2. Circa hoc initio constat, ardentem illam sexuum inter se proclivitatem à sapientissimo Creatore institutam non ad inanem voluptatem satiandam; quippe quæ unice spectata summam foeditatem & confusionem in genere humano excitatura erat: sed tum ut eo jucundior inter conjuges esset conversatio, tum ut eo lubentius homines propagationi sobolis operam darent, ac molestias tollerarent, quæ istius susceptionem atque educationem comitantur. Ex quo consequitur, naturali legi repugnare omnem usum membrorum genitalium, qui ab hisce finibus abit. Quo nomine etiam vetita libido in diversam speciem, aut eundem sexum ruens; quævis foedæ pollutiones, & denique omnis commixtio sive mutuo consensu suscepta, sive invitæ foeminæ intentata extra matrimonium.

§. 3. *Obligatio ad contrahendum matrimonium* considerari potest vel in respectu ad totum genus humanum, vel in respectu ad singulos. Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanæ hautquidquam sit instituenda per vagos & solutos concubitus; sed utrique legibus connubialibus circumscribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitæque civilis cultus intelligi nequit. Singuli autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando comoda sese ejus occasio offert: quam tamen non sola ætas generandique facultas absolvit; sed

sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem nascituram: ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis compositus sit ad exigendum castum cælibatum, sentiatque plus se utilitatis posse procurare humano generi, aut civitati cælibem, quam uxorum; præsertim ubi nulla prolis penuria sit metuenda.

S. 4. Inter eos, qui matrimonium inituri sunt, intervenire solet & debet *pactum*, quod ubi *regulare* & *perfectum* fuerit, hisce capitibus absolvitur. *Primo*, quia vir, abs quo ut contractus incipiat utriusque sexus indoli magis congruit, propriam utique sibi sobolem intendit quærere, non supposititiam aut adulterinam; igitur *fidem dare viro debet femina*, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Quod itidem a marito *femina* vicissim solet stipulari. *Deinde* cum nihil magis ab indole vitæ socialis & civilis abhorreat, quam vita vaga ac desultoria, incerto lare, nullæ fortunarum sede; cumque communis sobolis educatio commodissime instituatur conjunctis utriusque parentis operis: ac cohabitatio continua plurimum contineat jucunditatis inter conjuges bene compositos, per quam etiam marito certius de castitate uxoris constare potest: igitur in id quoque fidem marito dat uxor, quod *viro continuo cohabitare*, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua promissio de tali invicem conversatione, qualem indoles ejus societatis requirit, inesse intelligitur. Quia autem non solum naturali utriusque sexus conditioni maxime congruit, ut in matrimonio viri conditio sit potior, sed & maritus familiæ; à se utique constitutæ, caput sit; consequitur, ut uxor in negotiis matrimonium ac familiam concernentibus directioni mariti sit obnoxia. Inde & mariti est de domicilio constituere; nec uxor isto invito peregre abire aut secubare potest. Tale tamen imperium, quod

quod jus vitæ & necis gravemque coercitionem, nec non plenam potestatem circa quævis bona uxoris disponendi comprehendat, ad essentiam matrimonii necessarium non videtur: sed illud ex peculiaribus pactis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi constituitur.

§. 5. Porro uti illud manifeste legi naturali repugnat, *unam mulierem pluribus viris simul cohabitare*: ita ut *unus simul duas pluresve uxores habeat*, apud plurimas gentes, & in ipso quondam Judaico populo receptum. Nihilominus si vel maxime à primæva matrimonii institutione in divinis literis tradita abstrahamus; ex ipsa tamen recta ratione constat, longe decentius juxta atque utilius esse unum una esse contentum. Id quod & usus omnium quas novimus gentium Christianarum à tot seculis comprobavit.

§. 6. Nec minus natura tam arctæ conjunctionis ostendit, *matrimonium debere esse perpetuum*, & non nisi alterutrius conjugum morte finiendum: nisi principalis pacti matrimonialis capita fuerint violata per adulterium, & maliciosam desertionem. Ob mores autem male compositos, & qui cum maliciosa desertione eundem non producunt effectum, separatio duntaxat quoad thorum & mensam inter Christianos recepta est, sine permissione ad secunda vota transeundi. Cujus inter alias etiam hæc ratio est, ne facultas divortii contumaciam morum alat; sed potius alterius conditionis desperatio ad commoditatem morum, mutuamque tolerantiam conjuges incitet. Cæterum ob violata pacti matrimonialis capita pars læsa tantum vinculo exsolvitur; quod in altero continuatur, siquidem pars læsa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

§. 7. Contrahere licite matrimonium, ubi lex civilis non obstat, potest *quilibet cum qualibet*, si ætas corporisque constitutio matrimonio habilis adsit; *nisi impedimentum aliquod morale obstat*. Moraliter impe-

impeditur aliam conjugem adsciscere, qui, quæve alteri jam conjugi junctus, junctave est.

§. 8. Sed & pro morali legitimarum nuptiarum impedimento habetur *arcta nimis sanguinis aut affinitatis conjunctio*. Quo nomine etiam naturali lege nefariæ judicantur nuptiæ inter adscendentes & descendentes in infinitum. Reliquæ autem nuptiæ in limite transverso, puta cum amita & matertera, cum sorore, item in affinitate cum noverca, focru, privigna, non solum lex divina, sed & cultarum leges gentium, & Christianorum consensus detestatur. Quin & multorum populorum leges civiles remotiores quosdam gradus prohibuerunt, ad objiciendam velut sepem prius dictis gradibus sanctioribus, ne ad hos temerandos ita facile rueretur.

§. 9. Cæterum uti aliis contractibus atque negotiis certa quædam requisita sueverunt addere leges civiles, quæ si observata non fuerint, in foro civili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum alicubi per leges civiles honestatis & boni ordinis causa *solemnia* quædam requiruntur. Quæ licet extra jus naturale sint; citra illa tamen, qui legibus civilibus subjiciuntur, legitimum matrimonium non contrahent; aut saltem ejusmodi conjunctio effectus iusti matrimonii in civitate non habebit.

§. 10. *Officium mariti* est uxorem diligere, nutrire, regere, atque defendere: *Uxoris* maritum amare, honorare, adjutorio esse ei non solum in generanda & educanda sobole, sed & in parte curarum domesticarum capeffenda. *Utrique* autem indoles tam arctæ conjunctionis requirit, ut conjuges tam prosperæ quam adversæ fortunæ sint focii, & si qua alterutri calamitas obtingat, ab altero sublevetur; nec minus ut prudenter mores ad concordiam invicem tolerandam attemperent; qua tamen in parte concedere magis uxoris est.

CAPUT III

De Officiis Parentum & liberorum.

S. 1. **E**X matrimonio provenit proles in quam constituta est *potestas patria*, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii, quo parentum jussa venerari eorundemque præ se eminentiam agnoscere liberi tenentur.

S. 2. *Oritur imperium parentum in liberos duplici potissimum de causa: primo quia ipsa lex naturalis, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerrimum simul affectum in prolem natura iisdem implantavit. Isti curæ exercendæ requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter judicii defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium tacito quoque consensu prolis nititur. Nam recte præsumitur, si infans eo, quo sublatu est, tempore usum rationis habuisset, ac perspexisset, vitam se citra parentum curam ac junctum ipsi imperium servare non posse, lubenter illam in id consensuram, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturam. Actum autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt, nutriuntque & in commodum humanæ societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.*

S. 3. Cum autem ad generationem sobolis non mater minus, quam pater concurret, adeoque physice proles utrique sit communis, disquirendum: *utrius jus in prolem sit potius.* Super qua re distincte pronunciandum. Si enim extra matrimonium proles sit generata, illa primo matris erit, quia pater hic nisi nisi indicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui in libertate naturali & supra leges civiles degunt, pacto conveniri potest, ut non patris, sed matris jus potius sit. Sed in civitatibus, utique

utique per mares constitutis, cum regulariter con-
tractus matrimonii à mare incipiat, & is caput fa-
milix sit, potius erit jus patris: sic ut licet prole
matri utique reverentiam, gratumque animum de-
beat, jussis tamen matris non obligetur, quæ quidem
non iniquis patris præceptis repugnant. Defuncto
tamen patre jus ipsius in prolem, saltem nondum ad-
ultam, matri videtur accrescere; & hac ad secundas
nuptias transeunte, vitrico, siquidem ipse in fidem &
curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum,
aut orbatum parentibus liberaliter educandum sus-
cipit, jure suo ab eo filialem observantiam exigere
potest.

S. 4. Ut autem accurate intelligatur, quanta pa-
rentum sit in liberos potestas, distinguendum est tum
inter patresfamilias segreger, & qui in civitatem subie-
runt; tum inter potestatem, quam habet genitor ut ta-
lis & quam habet, ut est caput suæ familix. Patri
ut tali cum sit à natura injunctum, ut liberos bene
educet, quo in commoda humanæ societatis membra
evadant, quousque ipsi sibi prospicere queant: inde
tanta eidem in liberos potestas concessa intelligitur,
quanta ad hunc finem sufficit. Quæ hautquaquam
eiusque se extendit, ut parentes prolem intra ma-
terna viscera latentem elidere, aut editam abjicere,
necareque possint. Nam excitatur quidem ex sub-
stantia parentum soboles; ut tamen in æqualem con-
ditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ eti-
am ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam hæc
potestas ad jus vitæ & necis ex occasione delicti
exercendum videtur porrigi, sed ad modicam dui-
taxat castigationem; quippe quæ versatur circa æta-
tem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ mor-
te sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen citra
spem emendationis omnem disciplinam pertinaciter
adspernetur puer, poterit domo patria ejici, atque
abdicari.

S. 5. Ist hæc porro potestas, ita presse accepta,
considerari potest juxta diversitatem ætatis in libris.

Nam

Nam *in prima ætate*, ubi immaturus adhuc rationis usus est, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent. Quo tempore, si quid bonorum ab aliis in impuberem transferatur, id parens loco filii acceptare, & administrare debet, ut tamen dominium ipsi filio adquiratur: etsi ut fructus patri cedant ad plenam usque filii ætatem æquissimum sit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumenti provenit, id merito sibi pater vindicat; cui ex adverso filii nutritio & educatio incumbit.

§. 6. *In adulta ætate*, ubi liberi pleno quidem judicio præditi sunt, pars tamen adhuc familiæ paternæ existunt, distincte considerari potest potestas quam pater habet *ut genitor*, & quam habet *ut caput familiæ*. Illa cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat, patet, adultos quoque liberos auctoritatem parentum tanquam prudentiorum sequi debere. Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere necessum est, ut ad familiæ paternæ rationes sese attemperet; quam moderari utique penes patrem est.

§. 7. Cæterum *patres familiæ*, qui nondum in civitates successerant, in domo sua aliquod instar principum gerebant. Inde & liberi, in eorum familia adhuc hærentes, ipsorum imperium tanquam summum venerari debebant. Verum postea imperium istud familiare, (uti & alia jura,) ad usum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi multum, alicubi parum de eo patribus fuit relictum. Inde observamus, in quibusdam civitatibus patres jus vitæ & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse: in aliis id ipsum iis ademptum, ne forte parentes sua in liberos potestate in fraudem boni publici, aut ad iniquam istorum oppressionem abuterentur; aut ne ob molliem paterni affectus dissimularentur vitia, in exitium publicum eruptura, aut ne patri tam tristis sententiæ pronunciandæ necessitas imponeretur.

§. 8. Sed

S. 8. Sed ubi *proles familia paterna plane excest*, & vel novam sibi familiam constituit, vel alteri adiungitur; potestas quidem patria solvitur, ut tamen semper pietatis & observantiæ debitum maneat; quippe fundatum in meritis parentum quibuscum paria facere liberi nunquam aut rarissime creduntur. Et ista merita non in eo tantum consistunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occasionem omnium bonorum; sed & quod laboriosam ac sumtuosam educationem eorum susceperint, qua eos in commoda humanæ societatis membra formarunt, ac sæpe de mediis vitam commode & copiose exigendi iisdem prospexerunt.

S. 9. Et si autem parentibus obligatio educandi prolem à natura sit injecta; id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem *administratio alteri commendetur*; ita tamen ut inspectionem sibi in istum delegatum parens reserve. Unde & pater non solum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit; sed & eundem alteri adoptandum dare potest, siquidem exinde in filium aliquod sit emolumentum redundaturum. Et si nulla alia ratio sit prolem alendi, potius quam inopia extinguatur, pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem servitutem potest, saltem sub lege retractus, ubi pater ad laucorem fortunam pervenerit, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit. Quod si autem parens per inhumanitatem prolem exposuerit & abjecerit, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in paternum quoque jus succedet; ita ut iste alumnus filialem observantiam educatori suo debeat.

S. 10. Uti autem *pater prolem familia sua ejicere non debet*, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, citra gravissimas causas: ita & proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia excedet. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione paternam familiam relinquunt; & vero parentum utique intersit, cui proles sua jungatur.

d/ tur, & ex quibus nepotes sibi proveniant: inde officium filiale utique requirit, ut *patris consensum heic sequantur liberi*, nec eo invito conjugii fociuntur. Quod si tamen de facto invitis parentibus matrimonium contraxerint, & consummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præsertim ubi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias conditio non sit indecora. Inde si alicubi ejusmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus est.

§. 11. *Officium parentum* in hoc præcipue consistit, ut liberos commode alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & utilia membra societatis humanæ & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item ut eosdem ad idoneum & honestum vitæ genus adplicent, & quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoveant.

§. 12. *Liberorum contra debitum est* parentes honorare, i. e. reverentiam illis exhibere non externis tantum signis, sed multo magis interna æstimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum, iisdem obedire; pro viribus inservire, inprimis senio aut egestate confectis; sine consilio & auctoritate eorum nihil magni momenti suscipere; & denique eorum morositatem, aut vicia, si qua inveniuntur, patienter ferre.

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & servorum.

§. 1. **P**ostquam genus humanum multiplicari coepisset, atque deprehensum fuisset, quam commode res domesticæ aliorum ministerio curari possent; mature introductum fuit, ut ad operas domesticas

mesticas obeundas in familiam adsciscerentur servi. Quos ab initio ultro sese obtulisse probabile est, inopia adactos, aut propriæ hebetudinis sensu; stipulatosque sibi perpetuam alimentorum & aliarum necessitatum præbitionem, in perpetuum hero sua ministeria addixisse. Dein cum bella passim increbescerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus bello capitis vita donata esset, servitio addicerentur, una cum prole, quæ deinceps ex ipsis esset proventura. Et si apud multos populos nulla ejusmodi servitus in usu, sed omnia munia domestica per mercenarios ad tempus conductos expediuntur.

S. 2. Prout autem sunt *diversi* velut *gradus servitutis*; ita & potestas herorum, & servorum conditio variat. *Mercenario temporario* dominus conventam mercedem; iste huic vicissim conventam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio, ideo etiam ejusmodi minister domino pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitiose aut negligenter opus fecerit, ejusdem coercitioni est obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria autoritate sumendam, procedere nequit.

S. 3. Ejusmodi autem *servo*, qui sese ultro alicui in perpetuum servitium addixit, dominus perpetua alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt; ille huic vicissim perpetuas operas, quasunque dominus præscripserit, præstare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis servi humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat. Castigationi quoque domini iste subest non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & ut ipsius mores ad decus & tranquillitatem familiæ componantur. Non tamen invitus alteri vendi talis potest; quia ultro hunc & non alium dominum adscivit; & ipsius interest, utri serviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiserit, in civitatibus poenæ

potestatis civilis subjacet; ubi familia segrex fuerit, expelli inde poterit. Sed ubi delictum in ipsam familiam segregem sit admissum, à domino etiam per extrema coerceri poterit.

§. 4. In istos autem *servos*, qui bello capti fuerant, à plerisque durius agi coeptum, quod hostilis adhuc iræ quid in eos superesset, & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentaverant. Quamprimum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit, omnis antegressa hostilitas remissa censetur. Et tunc utique injuriam etiam taliter adquisito servo facit dominus, si vel necessaria ad victum non suppeditet, vel citra rationem in eum sæviat, multoque magis si citra condignum delictum eundem occidat.

§. 5. Circa illos quoque servos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, ut non secus ac aliæ res nostræ in quemcunque placeret transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic ut ipsum corpus *servi domini esse* intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam obliviscamur, servum utique hominem esse; adeoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res nostras, quibus pro lubitu uti abutique, easque destruere possumus. Et ubi talem servum alienare placet, ne iis data opera aut præter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est manutura.

§. 6. Denique & id passim receptum, ut quæ ex servis parentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, pertineatque tanquam mancipium ad dominum matris. Id quod isthoc argumento defenditur, quod cujus est corpus, ejus quoque pars sit fructum esse, qui ex eo corpore provenit. Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus jure belli in parentem usus fuisset. Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus

CAPUT IV.

115

minus alimenta præbeat ejusmodi proli diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta non multum fere excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Manifestum tamen est, cum ejusmodi vernæ nulla sua culpa in servitutem perveniant, nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

CAPUT V.

De Causa impulsiva constituenda civitatis.

§. 1. **Q**uanquam vix sit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hæcenus numerata officia, statusque obtineri non posse videtur; quare tamen mortales non contenti parvis illis, primisque societatibus magnas societates, quæ civitatum nomine veniunt, constituerint, jam investigandum restat. Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio officiorum, quæ statum hominum civilem comitantur.

§. 2. Hæc igitur non sufficit dixisse; hominem per naturam ipsam rapi ad societatem civilem, ut citra eam nec possit, nec velit vivere. Sanè enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam utilitatem quam maxime amat; necessum est, ut dum ultro societatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde sibi proventuram respexerit. Et quamquam extra societatem cum sui similibus homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per primas societates, & per officia ex humanitate, aut patris præstita abunde potuerit satisfaceri; non statim ex

socialitate hominis inferri potest, ejus indolem præcise ad societatem civilem ferri.

S. 2. Id quod planius fiet, si consideremus, quænam conditio ex constitutis civitatibus apud homines proveniat: quid requiratur, ut quis vere dici queat *animal politicum*, i. e. *bonus civis*: quid denique deprehendatur in natura hominis, indoli vitæ civilis repugnans.

S. 4. Qui *civis* fit, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio se subjicit, quod jus vitæ & necis complectitur; & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat; & omittenda, quæ vehementer adpetebat. Pieræque etiam actiones ad bonum societatis referendæ, quod sæpe à bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes jam congenitas fertur homo, ut nemini subiectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit.

S. 5. *Animal vere politicum*, i. e. *bonum civem* illum dicimus, qui jussis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac post illud privatum bonum lubenter habet: imo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit civitati; qui denique adversus alios cives commodum sese gerit. Atqui paucorum ingenia ultro ad hunc finem attemperata inveniuntur; maxima pars metu poenæ utcunque continetur; multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent.

S. 6. Denique *nullum homine animal ferocius*, aut indomitum magis & quod in phra vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Præter desideria enim cibi, venerisque, quibus bruta quoque solent committi, multis homo agitur vitiis, quæ bruta ignorant; uti est superfluarum rerum insatiabilis cupido, & sævissimum malorum ambitio. Vivax item nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor, longo post tempore adhuc gliscens. Nec non infinita dissimilitudo inclinationum & adpetituum, & cuique

cuique pro studio suo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus sævire gaudeat homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur.

§. 7. Genuina igitur & principalis causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit; ut *præsidia sibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine imminent*. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum prodesse; sic & idem non minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, ejusque remedium æstimant, qui in proverbii vicem receperunt: nisi judicia essent unus alterum devoraret. Postquam autem per civitates in talem sunt digesti ordinem homines, ut à mutuis læsionibus tuti esse possent, ultro deinde consecutum fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt; puta, ut moribus à puero imbuerentur commodioribus; & varias invenirent, atque excolerent artes, quibus vita humana copiosâ & commoda fuit reddita.

§. 8. Illustrior adhuc fiet causa constituendæ civitatis, si consideremus, *alia media non fuisse suffeclura* reprimendæ hominum malitiæ. Quanquam enim *lex naturalis* præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferendis homines sese abstineant: tamen ejus legis reverentia id præstare non potest hominibus ut in libertate naturali satis tuto degere queant. Etsi enim forte dentur homines animo ita modesto, ut ne impunitate quidem data alios violare velint; alii quoque metu proventuri inde mali cupiditates suas utcunque comescant: magna tamen ex adverso eorum turba datur, quibus omne jus vile est, quotiens spes lucri arriserit, & fiducia propriarum virium, aut solertiæ, qua repellere aut eludere læsos sese posse sperent. Quos uti nemo non cavere nititur, qui salutem suam amat: ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obtineri nequit. Nam

utur aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis invicem ferendis; ni tamen addit aliquid, quo & iudicia eorum uniantur, & voluntates firmiter adstringantur ad explendam fidem, frustra ab iisdem certum auxilium sibi quis promittit;

§. 9. Denique licet lex naturalis hominibus satis infusa, non impune laturos, qui alios injuria affecerint: tamen neque *metus divini Numinis*, neque *conscientiæ morsus* sat validam deprehenduntur vim habere quorumvis hominum malitiæ coercendæ. Nam apud multos educationis & consuetudinis vitio vis rationis velut obsurdescit. Unde fit, ut illi præsentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi; ac non nisi iis moveantur, quæ in sensus incurrunt. Cum autem vindicta divina lento fere pede soleat incedere; inde pravis mortalium præbetur occasio ad alias causas impiorum mala referendi; præsertim cum sæpe videant, improbis affatim adesse, quæ vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod stimuli conscientiæ, quæ facinus antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem subsequuntur, quando id, quod factum est, infectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis præsentaneum, & ad indolem dominum probe, attemperatum remedium in civitatibus reperitur.

CAPUT. VI.

De Interna Civitatum structura.

S. I. Proximum est, ut investigemus, qua ratione civitates sint extructæ, earundemque interna compages cohæreat. Ubi illud primo manifestum est, adversus mala ab hominum pravitate imminencia singulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius præsidium potuisse suppeditare, quam alii homi-

homines, eorum autem vis cum in longe distantia non feratur, necessum erat *conjugi*, per quos finis iste obtinendus erat.

§. 2. Nec minus constat, ejusmodi securitatem adversus alios homines præstare non posse duorum vel trium consensionem. Quia facile est, ut ad paucos hosce opprimendos tot conspirent, quot certissimam sibi de illis victoriam spondere possint; quibus spes successus & impunitatis fiduciam ad aggrediendum est datura. Igitur ad itum finem necessarium est, *infignem hominum multitudinem* sese conjungere; ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

§. 3. Inter multos istos, hoc fine coeuntes, oportet ut sit *consensus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, nî consentiant inter se, sed distraçti sententiis in diversa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus consentiant, impellente aliquo affectu: mox tamen, prout mutabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diversa abibunt. Et quamvis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sine adplicaturi: tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem isti multitudini sat cautum erit. Sed oportet, ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuam auxilium causa communis boni consenserint, prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

§. 4. Cæterum in humano ingenio duo potissimum occurrunt *vitia*, quæ impediunt, quo minus multi, sui juris & abs se invicem non dependentes, diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est *diversitas inclinationum & judicii* circa discernendum, quod ad finem est utilissimum: cui in multis est conjuncta *hebetudo* ad dispiciendum, quæ sententia ex pluribus sit magis proficua, & *pervicacia* mordicus defendendi, quod semel utcunque arriserit. Alterum est *torpor & aversatio* ultro faciendi, quod u-

tile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori vicio occurritur, unitis in perpetuum voluntatibus omnium. Posteriori autem, si constituatur aliqua potestas, quæ præsens & in sensus incurrens malum infligere possit communi utilitati reluctantibus.

§. 5. *Uniri multorum hominum voluntates* nulla alia ratione possunt, quam si unusquisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius consilii subiciat, ita ut deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit.

§. 6. *Potestas autem talis*, quæ omnibus sit *meuenda*, itidem inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si omnes & singuli sese obligaverint, quod eo modo vires suas sint adplicaturi, sicut ille voluerit, in quem omnes virium suarum directionem resignarunt. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, civitatem nimirum, animatur.

§. 7. Porro ut civitas *regulari modo* coalescat, requiruntur *duo pacta*, & *unum decretum*. Primo enim omnium illi multi, qui in libertate naturali constituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter se *singuli cum singulis pactum* ineunt, quod in unum & perpetuum cœtum coire velint, suæque salutis ac securitatis rationes communi consilio ac ductu administrare; uno verbo, quod velint concives mutuo fieri. In quod pactum omnes & singuli ut consentiant necessum est; & qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet.

§. 8. *Post isthoc pactum* oportet, ut *decretum* fiat, *qualis forma regiminis* sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat.

§. 9. Post

§. 9. Post decretum circa formam regiminis *altero pacto* opus est, quando constituuntur illé vel illi, in quem vel quos regimen nascentis civitatis confertur: quo quidem pacto hi ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his præstandum sese obstringunt; quo ipso etiam omnes suam voluntatem subjiciunt voluntati istius vel istorum, simulque suarum virium usum & adplicationem ad communem defensionem eidem vel iisdem deferunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit executioni datum, tunc demum perfecta & regularis civitas inde provenit.

§. 10. Civitas ita constituta ad modum *unius personæ* concipitur, unoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus distinguitur, atque dignoscitur; habetque peculiaria *jura*, ac *res* proprias, quæ neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul citra eum, qui summum habet imperium, seu cui regimen civitatis commissum, sibi asserere possunt. Unde civitas *definitur*, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas ex pluribus pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.

§. 11. Exserit autem sese *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcumque isti homini, (cui sanam rationem constare præsupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quæ ad finem civitatum spectant.

§. 12. Verum ubi regimen civitatis collatum est in concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars* hominum, ex quibus concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quod pars concilii consentiens requiratur ad repræsentandam volun-

voluntatem universitatis. Ubi autem duæ sententiæ discrepantes pares sint, nihil agetur, sed res in priori statu manebit. Inter plures sententias discrepantes illa prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est; modo in ea tot conspirent, quot alias voluntatem universitatis per sanctiones publicas repræsentare possunt.

§. 13. Civitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum aut univerforum, *monarcha senatus*, aut *populus liber* dicitur; reliqui subditi audiunt, aut *cives*, vocabulo hoc *latius* accepto. Etsi pressius illi quibuldam duntaxat cives soleant dici, quorum coitione & consensu primo civitas coaluit, aut qui in horum locum successerunt; nempe patres-familias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adscititii*. Illi sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti; quos etiam *indigenas* adpellari mos est. Hi autem sunt qui civitati jam constitutæ extrinsecus accedunt eo fine, ut fortunatum ibi sedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, etsi tantisper ipsius imperio subjiciantur; cives tamen non habentur sed peregrini, aut inquilini vocantur.

§. 14. Ista tamen, quæ super origine civitatum tradita sunt, non obstant, quo minus *imperium civile à Deo* esse recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum tam horrida vita inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cujus tamen exercitium per institutas civitates egregie promovetur; ergo, (cum qui jubet finem, jubere etiam censeatur media ad finem necessaria;) Deus quoque mediante dictamine rationis antecedenter præcepisset humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expressisse

preſſe adprobat, ejuſque ſanctimoniam peculiaribus legibus ſancit, ſibiſque illud peculiariter curæ eſſe teſtatur.

CAPUT VII.

De Partibus ſummi Imperii.

S. 1. **Q**Uæ partes ſint ſummi imperii, & quibus modis ejuſdem ſeſe viſ in civitatibus exerat, ex natura & fine earundem liquido poteſt colligi.

S. 2. In civitate omnes ſuam voluntatem ſubmiſerunt voluntati imperantium circa negotia ad ſalutem civitatis facientia, quod velint facere, quidquid illi voluerint. Hoc ut fieri poſſit, neceſſum eſt, ut imperantes civibus ſignificent, quæ ipſorum circa talia ſit voluntas. Iſtud igitur faciunt non ſolum per mandata ad ſingulos directa circa negotia particularia; ſed etiam per generales regulas, unde omnibus in perpetuum de agendis omittendisve conſtet. Per quas etiam definiri ſolet, quid cuique ſuum, quid alienum cenſeri debeat; quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honeſto aut inhoneſto habendum; quid cuique ex libertate naturali ſuperſit, aut quomodo quiſque uſum ſuorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quiſque ſuo jure ab altero exigere queat. Hæc omnia enim liquido definita eſſe, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum facit.

S. 3. Is porro potiffimus civitatum finis eſt, ut homines mutua conſpiratione & ope tuti ſint adverſus damna & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri poſſunt & ſolent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuſcum in eandem ſocietatem conjungimur, non ſufficit, ut mutuo inter ſe pacificentur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda ſuperioris voluntas civibus innotefcat: ſed opus eſt metu
panæ,

penæ, & facultate eandem representandi. Quæ poenæ, ut huic fini sufficiat, ita est temperanda; ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse; utque adeo poenæ acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria capitur aut speratur, præponderet. Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequentia habendum est; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

§. 4. Quia etiam sæpe controversiæ super recta legum adplicatione ad facta singularia oriri solent, ac multa accurate expendenda occurrant, si quid contra leges factum esse dicatur: inde, ut inter cives tranquillitas constet, summi imperii est *lites civium cognoscere & decidere*, singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare & exsequi.

§. 5. Ut autem qui in civitatem coiverunt, adversus extraneos tuti sint, summi imperii est *congregare, & unire, armare*, aut ejus loco conducere, quot pro incerto numero, & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursusque ubi expedierit pacem facere. Cumque & belli & pacis temporibus inserviant *fœdera*, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat; penes summum quoque imperium erit, utrique temporis inservientia fœdera inire, universosque subditos ad ea servanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

n / §. 6. Cum etiam civitatis amplæ negotia; tam belli quam pacis tempore occurrentia ab uno homine sive *ministis & magistratibus* executioni dari nequeant; opus erit ab summo imperio constitui homines, qui ipsius vice controversias civium examinent, vicinorum consilia explorent, milites gub-

nent,

nent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quos ipsos summus imperans ad officium faciendum compellere, gestorumque rationes poscere potest ac debet.

§. 7. Quia porro nec belli nec pacis tempore civitatis negotia sine *suntibus* geri possunt, summi imperii est adigere cives, ut eosdem suppeditent. Id quod variis modis contingit; puta, si vel cives aliquam bonorum aut proventuum regionis abs se infessæ partem ad hos usus seponant, vel singuli cives de suis bonis conferant, simulque ubi opus sit operas suas præbeant; vel si vectigalia imponantur mercibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum illud tamen magis cives, hoc externos onerat,) aut si de pretio rerum, quæ consumuntur, modica pars decidatur.

§. 8. Denique cum singulorum actiones à sua cuiusque opinione regantur; plerique autem de rebus ita soleant judicare, prout assueverunt, & prout communiter judicari vident; paucissimi proprio ingenio vera & honesta despiciere queant: inde civitati expedit, ut publice ejusmodi *doctrinæ* personet, quæ cum recto fide & usu civitatum congruunt, simulque animi civium à puero istis imbuantur. Ejusmodi igitur doctrinæ qui publice doceant, summi imperii est constituere.

§. 9. Sunt autem istæ partes summi imperii naturaliter ita *connexæ*, ut siquidem regularis forma civitati constare debeat, omnes & singulæ penes unum radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane abfuerit, mancum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum. Sin autem istæ dividantur, ita ut quædam radicaliter fiat penes unum, reliquæ penes alium, irregularem temp. & male cohærentem emergere necessum est.

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpubl.

§. 1. **S**ummum imperium, prout vel in uno homine, vel in uno concilio ex paucis, aut universis constante reperitur, diversas formas rerump. producere solèt.

§. 2. Sunt autem formæ civitatis vel regulares vel irregulares. Illæ sunt, ubi imperium summum in uno subiecto ita est unitum, ut illud indivisum & inconvulsum ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia sese dispenset. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civitatis erit.

§. 3. Civitatis regularis tres sunt formæ; prima quando summum imperium est penes unum hominem; & dicitur *monarchia*. Altera quando summum imperium est penes concilium ex selectis duntaxat civibus constans; & vocatur *aristocratia*. Tertia, quando summum imperium est penes concilium ex universis patribusfamilias constans; & appellatur *democratia*. In prima is, qui rerum potitur, dicitur *monarcha*, in secunda *optimates*, in tertia *populus*.

§. 4. In omnibus hisce formis potestas quidem est eadem. Sed in eo insignem habet *commoditatem* monarchia præ reliquis formis, quod in ea ut deliberetur & decernatur, id est, ut imperium actu exerceatur, non opus sit temporibus & locis conditis, sed quovis loco & tempore deliberari & decerni possit; sic ut monarcha semper in proxima sit potentia ad actus imperii exercendos. Sed ut optimates & populus, qui non sunt una persona naturalis, decernant, necessum est, ut certo loco & tempore conveniant, ibique super negotiis publicis deliberent & decernant: cum alio modo vo-

luntas

Iuntas senatus ac populi, quæ ex conspirantibus majoris partis sententiis resultat, cognosci nequeat.

§. 5. Cæterum uti circa alia jura, ita & circa summum imperium contingit, ut id alicubi bene, alicubi prave & imprudenter administretur. Unde fit, ut aliæ civitates sanæ, aliæ morbidæ & corruptæ dicantur: etsi propter istiusmodi morbos peculiæ formas aut species rerumpublicarum comminisci necessum non sit. Eorum autem morborum, quibus civitates infestantur, alii in hominibus, alii in ipso statu hærent. Inde alia vitia hominum, alia vitia status audiunt.

§. 6. Vitia hominum in monarchia sunt, si qui solium obtinet regnandi artibus destituitur, nullaque aut non sufficiente reipubl. cura tangitur, eamque pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam prostituit; si sævitia & iracundia idem est terribilis; si etiam citra necessitatem reip. in casum dare gaudet; si quæ ad tolerandos sumtus reip. conferuntur luxu, aut per inconsultas largitiones dissipat; si pecunias civibus extortas præter rationem accumulât; si contumeliosus, si injustus est; & si quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur.

§. 7. Vitia hominum in aristocratia sunt, si per ambium, pravasque artes via in senatum patet viris improbis aut ineptis, exclusis melioribus; si optimates factionibus distrahuntur; si plebe tanquam mancipiis abuti, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervertère student.

§. 8. Vitia hominum in democratia sunt, si inepti & turbulenti homines turbulenter & importune sententias suas tueri solent; si egregiæ & reip. non prægraves virtutes opprimuntur; si per levitatem leges temere figuntur atque resiguntur, & quæ modo placuerunt, mox citra rationem displicent; si sordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur.

§. 9. Vitia

§. 9. *Vitia hominum, quæ in quavis civitatis speciem cadunt, sunt; si quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter aut prave funguntur, & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta est, frænum mordeant.*

§. 10. *Alii vitia status sunt, ubi leges aut instituta civitatis non sunt attemperata ad genium populi, aut regionis; aut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad iusta vicinorum odia incurrenda; aut si eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariæ; puta, si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiam resolveri, aut inidonei ad pacem ferendam reddi: aut si leges fundamentales ita sint dispositæ, ut per eas negotia publica non possunt non tarde aut difficulter expediri.*

§. 11. *Morbidis ejusmodi rebuspubl. multi peculiariora quoque vocabula adplicant; ita ut vitiosa monarchia vocetur tyrannus; vitiosus status paucorum oligarchia; vitiosus status popularis ochlocratia: Etsi frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula non tam morbum reip. quam suum affectum aut displicentiam in præsentem statum, imperantesve exprimant. Sæpe enim, cui vel rex vel status monarchicus displicet, tyrannum aut dominum solet vocare etiam legitimum & bonum principem, præsertim ubi is leges severe exsequitur. Sic & cui dolet senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem sese hautquidquam arbitretur, per contemptum & invidiam ὀλίγους illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores non sine fastu imperium exerceant. Denique superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invisa est, ubi in democratiâ pari omnes jure de republ. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus, ochlocratiam id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua prærogativa relinquitur.*

§. 12. *Ref-*

§. 12. *Respublica irregularis* est, in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione reip. hærentis; sed ut publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta. Cum autem aberrationum à rectitudine infiniti esse modi queant, non possunt etiam irregularium rerum, certæ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane potest intelligi, v. g. Si in aliqua republica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales foederati subsint.

§. 13. *Systemata civitatum* vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem systemata duplici potissimum modo: uno per communem regem, altero per foedus.

§. 14. *Mediante communi rege systema* emergit, quando plura separata regna vel ex conventionē, vel ex occasione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ unum & eundem habent regem; ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrantur.

§. 15. *Altera species systematum* provenit, quando plures civitates vicinæ perpetuo fœdere ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi ex consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singulorum civitatum libertate, & independentia.

CAPUT IX.

De Affectionibus Imperii civilis.

§. 1. **H**abet hoc omne imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet reip. forma, ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiore queant irriti reddi.

§. 2. Inde etiam est, quod idem imperium sit *ἀνυπερδυνον*, seu nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes eo cum affectu, ut si eas alteri non adprobaverit, poenis humanis aut coercitioni, velut à superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

§. 3. Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*, ut talibus sit *superius*, iisdemque adeo directe non obstringatur. *Istæ* enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etsi ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit, & ad auctoritatem legi addendam proficuum, ut ad eadem iste ultro sese componat.

§. 4. Habet] denique & peculiare *sanctimonium* summum imperium, ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit; sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulunt, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

§. 5. Præ-

§. 5. Præterea summum imperium, in monarchiis potissimum & aristocratiis, alicubi *absolutum*, alicubi *limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem republ. prout ejusdem tempora postulaverint, procurat.

§. 6. Verum quia unius hominis judicium ab erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cumprimis libertate; quibusdam populis consultum visum, ejus *imperii exercitium certis limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea suscipi non nisi præsciente & consentiente populo, aut ejusdem deputatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præbeatur à salute regni aberrandi.

§. 7. Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi* regnum, qui non in omnibus æqualis deprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum suum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro lubitu dividere, alienare, transferre possint, in quemcunque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quæsiere, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultro à populo sunt adsciti, etsi summo jure imperium exerceant; regnum tamen pro lubitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores demittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam sequi tenentur; eoque à quibusdam certo respectu cum *usufructuariis* comparantur.

CAPUT X.

*De Modis acquirendi Imperium,
inprimis monarchicum.*

§. 1. **Q**uanquam ad quodvis imperium legitimum constituendum *consensus* subjeſtorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicitur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adiguntur in victoris imperium consentire; interdum *ultra* ad aliquem principem constituendum cives accedunt.

§. 2. *Modus* acquirendi imperii *violentus* solet vocari *occupatio*, quando scilicet aliquis, iusta bellandi causa subnixus, favente vi armorum ac fortuna populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio sese subicere cogatur. Cujus imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod victor, si rigore belli voluisset uti, vitam plane victis adimere potuisset, atque sic, dum minore istos incommodo defungi patitur, clementiæ insuper laudem nanciscatur: sed & quod cum altero in bellum descendens, quem ipse antea læserat, & cui æquam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas a lææ martis exponat, sic ut jam in antecessum tacite consenserit in quamcunque conditionem, quam eventus belli ipsi est assignaturus.

§. 3. *Ultroneo* autem *consensu* populi paratur regnum interveniente *electione*, qua populus constitutus, aut jam constitutus, ultro certum hominem, suo iudicio imperii capacem, designat; cui quando decretum populi fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur.

§. 4. Electionem in civitate jam constituta, siquidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecedere

dere solet *interregnum*. In quo licet ad imperfectam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter se connectuntur; multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plerorumque fortunæ isti loco ferre affixæ; quæ bonos cives subigunt, ut ultro tantisper pacem inter se colant, & quanto ocyus ad plenum imperium instaurandum incumbant. Et si magnopere ad incommoda, ex interregnis oriri apta; evitanda faciat, si in antecessum constituentur, penes quos solio vacante interim reip. administratio esse debeat.

§. 5. Cæterum alicubi quidem singulis monarchis defunctis nova instituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electionem in alios per successionem transeat. Illud jus successionis constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*.

§. 6. Reges, qui regnum suum habent in patrimonio, pro lubitu *super successionem* possunt disponere; quorum dispositio æque ac privatorum testamentum observabitur, præsertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum, ac partum. Ubi licebit ipsis, si placuerit, regnum inter plures liberos dividere, etiam filiabus non exclusis; imo & hæredem instituere filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsi est junctus.

§. 7. Verum ubi ejusmodi rex super sua successionem nihil peculiariter disposuit, *præsumitur* primo, eum nequaquam regnum suum secum expirare velle, sed ut omnino in liberos suos, propter communem mortalium affectum id devolvatur. Dein ut post ipsum monarchica forma conservetur, quippe quam ipse suo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indivisum, quippe cum divisio cum regni juxta & familiæ regis convulsione sit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur foemina, primogenitis deinceps genitis. Denique ut liberis desic-

cientibus ad proximum quemque sanguine regnum devolvatur.

§. 8. In illis autem regnis, quæ ab initio ultro-neæ populi voluntate sunt constituta, *ordo successionis originarie ab ejusdem populi voluntate dependet*. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque successoris constituendi contulerit, succedet, quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus sibi reservasse intelligitur. Cui si placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, *ordinem succedendi vel simplicibus hæreditatibus consimilem*, quantum salus regni admittit, effecit, vel peculiari ipsum ratione temperavit.

§. 9. Ubi *simpliciter populus regem jussit hæreditario jure regnum obtinere*, nec quid peculiariter addiderit; voluit quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatæ hæreditates, sed non sine aliquo temperamento. Nam in hisce fere ut à privatis hæreditatibus discedat successio in regnis, salus civitatum requirit. 1. ut regnum sit individuum. 2. ut successio stet intra eos, qui à primo rege descendunt. 3. ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ, non nothi tantum, sed & adoptivi. 4. ut in pari gradu mares præferantur foeminis etiam majoribus natæ. 5. ut successor regnum agnoscat tanquam beneficium populi, non tanquam beneficium antecessoris.

§. 10. Verum quia facile inextricabiles controversiæ oriri poterant, uter ex familia regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingeret, ubi ab autore stirpis longius discessum fuerat: inde multos apud populos *successio linealis* introducta est. Quæ in hoc consistit, ut prout quisque ab autore stirpis regnatricis descendit, ita lineam velut perpendicularem constituat; & inde quilibet ad regnum vocetur, prout ipsorum linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat transitus, quoad ex priore aliquis adhuc superfit; licet forte existat, qui propiore gradu proxime defunctum regem attingat.

§. 11. Suc-

CAPUT XI.

133

§. 11. Successionis linealis usitatissima sunt species: *cognatica* & *agnatica*. In illa foeminae non excluduntur, sed postponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas fiat regressus, si mares potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem foeminas, & ex hisce natos etiam mares in perpetuum excludit.

§. 12. Ubi super successione in regno patri-
moniali controversia oria-
tur, optimum fuerit ad
arbitros ex familia regia-
ri. Si successio fuerit vo-
luntate populi constituta,
declaratio populi dubium
tollet.

CAPUT XI.

De Officio summorum Imperantium.

§. 1. **Q**uibus præceptis officium summorum im-
perantium constet, ex indole ac fine
civitatum, nec non expensis summi imperii partibus per-
spicue colligitur.

§. 2. Ubi ante omnia requiritur, ut imperantes
ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cog-
nitionem pertinent; cum nemo laudabiliter exercere
possit, quod non probe didicit. Unde principi se-
questrandæ illa studia, quæ ad huncce finem nihil
faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, oble-
tationes, vanæque occupationes, quatenus istum fi-
nem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admit-
tendi viri cordati, rerumque humanarum periti: ad-
ulatoras, nugatores, & qui præter inaniam nihil didi-
cerunt, procul arcendi. Enimvero ut generalia pru-
dentia rectricis præcepta rite applicare norit, quam
penitissime ipsi conditio sui status, subjectique indo-
les populi est cognoscenda. Illisque præterea virtu-
tibus cum primis studendum, quarum usus in tan-

æ/

et molis administratione maxime conspicitur; moresque ad tanti fastigii dignitatem componendi.

§. 3. Generalis lex summorum imperantium est hæc: *salus populi suprema lex est*. Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere idem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout saluti civitatis expedit. Inde summorum imperantium est non solum idoneas ei finiles præscribere: sed & *publicam disciplinam* ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legum præscripta sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, quæ cum fine civitatum conveniunt.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere *leges perspicuas & planas* circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Non tamen plura legibus civilibus sancienda sunt, quam ad bonum civitatis & civium conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendere queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet: necesse est, ut per ignorantiam sine ulla prava intentione incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incommodum conciliatur; quod est contra finem civitatum.

§. 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant summi imperantes; igitur horum est *executionem* earundem procurare, utque quisvis suo jure potiatur citra lentas moras, elusiones

nes atque vexationes efficere : *pœnas* quoque sumere pro cuiusque facti conditione , transgressorisque intentione & malitia : nec sine sufficiente causa veniam indulgere ; cum iniquum sit, & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritos cæteris paribus non æqualiter tractare.

S. 7. Uti autem nihil pœnis est sanciendum quod non ad usum civitatis facit : ita *pœnæ* quoque sunt temperandæ , ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat De cætero si scopum suum debent obtinere pœnæ, adparet eas eoque esse intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare potest.

S. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent : summorum imperantium est, eo *severius civium inter se injurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. Sed & scopo summi imperii adversatur, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exsequantur.

S. 9. Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non sufficiat, sic ut necessario *ministri* in partem curarum sint vocandi : tamen uti hi omnem à summo imperante potestatem mutuantur ; ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in istum redundat. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt ita recte aut prave negotia expediuntur, summi imperantes tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, eos denique prout rem gessisseprehenduntur, præmiis vel pœnis mactare, quo cæteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam,

ficam, quam propriam rem tractandam. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alligantur, quæ ipsis præbetur facillima, ubi iudices corruptionibus patent: summorum imperantium est, in ejusmodi iudices, tanquam fautores scelerum, quæ securitas civium abrumpitur, severe animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit; summi tamen imperantes querelis ac desideriis civium patienter aurem præbere nunquam detestabuntur.

§. 10. Cum ad *tributa* & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos: igitur summorum hæc imperantium officium erit, non plus extorquere, quam necessitates, aut insignes reip. utilitates requirant: & quantum fieri potest ita onera temperare, ut quam minime cives iisdem affligantur. Deinde ut iusta in proportionem describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. Tum quæ collecta fuerunt, in usus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. Denique providendum, ut erogationes redditibus respondeant, & qua hi non pertingunt, à parsimonia circumcisis sumtibus non necessariis subsidium petendum.

§. 11. Quanquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt peculiarem curam agere caritas jubet;) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii, sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civum consistit: igitur illis, quantum in se, providendum erit, ut *res familiaris civium* gliscat. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest, uberem proventum ex terra & aquis capiant; ut, quæ

quæ apud ipsos proveniunt, materiis industriam adhibeant, aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab aliis non redimant: quod fit, siquidem artes mechanicæ foveantur. Maximi quoque est momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia solum proscribenda, sed & ad parsimoniam revocandi cives per leges sumptuarias, quæ superflui sumtus prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad externos transferuntur. Etsi majorem hæc, quam quævis leges efficaciam obtinent summorum imperantium exempla.

§. 12. Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex *unione civium* provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majore cum efficacia vis imperii per universum sese civitatis corpus dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; neve quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe, & in nemine plus sibi præsidii, quam in eodem repositum arbitrentur.

§. 13. Denique cum status civitatum inter se sit pax satis infida; summorum imperantium est curare, ut *virtus civium, peritiaque armorum* alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum nervus pecuniæ. Ultero autem etiam posita iusta belli causa nemo laceffendus, nisi tutissima arriserit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & observanda sunt; nec non amicitie & fœdera prudenter contrahenda.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in specie.

§. 1. **D**ispiciendum quoque jam restat de partibus summi imperii in specie, & quæ circa eas peculiariter observanda occurrunt. Ubi primum locum occupant *leges civiles*, quæ sunt decreta summi imperantis civilis, per quæ civibus iungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

§. 2. Dicuntur autem *leges civiles* duplici potissimum respectu; vel *respectu autoritatis* vel *originis*. Priori sensu *leges civiles* vocari possunt omnes *leges*, juxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem suam trahant. Posteriori sensu *leges civiles* dicuntur, quæ primo à voluntate summi imperii civilis profectæ sunt, atque circa ea versantur, quæ jure naturali ac divino definita non sunt, sed ad peculiarem utilitatem singularum civitatum faciunt.

§. 3. Cæterum uti *legibus civilibus* nihil est faciendum, quod non *ad commodum reip.* referatur: ita cum vitæ civilis decori & tranquillitati maxime expediat, *legem naturalem* à civibus probe observari: hinc summis imperantibus incumbit, isti vim atque efficaciam legis civilis impertiri. Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifesta legis naturalis utilitas, neque metus divini Numinis ei reprimendæ sufficiat. Quo igitur utcumque vitæ civilis honestas servari queat, summum imperium efficere potest, *legibus naturalibus vim legum civilium* tribuendo.

§. 4. Consistit autem *vis legum civilium* in hoc, ut præceptis de faciendo vel omittendo addatur *sanctio pœnalis*; sive ut definiatur, quæ pœna in foro civitatis sit mansura eum, qui facienda omiserit, aut fecerit

fecerit omittenda. Qua sanctione poenali quæ destituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur, salva tamen vindicta tribunalis divini.

§. 5. Præterea quia vitæ civilis indoles non fert, ut quod quisque sibi deberi arbitratur, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali subveniunt leges civiles, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæ *actionem* accommodant, cujus vi ista in foro civili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quæ per leges civiles non acceperunt, ab invitis extorqueri non possunt, sed solo debentium pudore & conscientia stant. Solent autem leges civiles illis potissimum obligationibus actionem accommodare, quæ per expressa pacta inter homines contractæ sunt. Cæteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem denegarunt, ut esset materia, qua virtutem suam exercerent probiores mortalium; insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse viderentur. Sæpe etiam tanti non fuit visum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

§. 6. Cum etiam multa lege naturali indefinite præcipiantur, adplicatione in cujusvis arbitrio relicta: inde lex civilis ad decus & tranquillitatem civitatis ejusmodi *actionibus tempus, modum, locum, & personas* assignare, aliasque circumstantias determinare, quandoque & præmiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in lege naturali obscuri sit, legis civilis est *explicare*. Quam explicationem in agendo sequi cives tenentur; ut ut fortasse privata ipsorum opinio in diversum abeat.

§. 7. Cum etiam plurimæ actiones per legem naturalem cujusque judicio & arbitrio sint relictae, quas tamen in civitate uniformi modo temperati tranquillitatis & decoris publici interest: inde leges civiles ejusmodi actionibus & negotiis *certam formam* solent assignare; uti contingit in ultimis vo-
lun-

luntatibus, in contractibus, & multis aliis. Ob eandem causam etiam leges civiles exercitium eorum jurium, quæ naturaliter competunt, circumscribere sueverunt.

§. 8. Debent autem cives legibus civilibus, quatenus aperte juri divino non repugnant, *obtemperare* non velut ex nudo poenæ metu, sed ex intrinseca obligatione, per ipsum jus naturale confirmata; quippe inter cujus præcepta quoque est, legitimis imperantibus esse parendum.

§. 9. Denique non minus *peculiaribus jussis* summorum imperantium, quam legibus communibus cives obtemperare debent. Ubi tamen observandum est, utrum summus imperans civem quid jubeat facere tanquam *actionem civi propriam*; an vero mandet suscipere nudam *executionem actionis*, quæ propria imperantis esse debeat. Nam posteriori casu necessitate ab imperante adhibita citra proprium peccatum potest aliquid agere civis, quo patrato ipse imperans peccat. Sed ut civis velut proprio nomine peccatum legi naturali & divinæ repugnans perpetraret, fieri recte non potest. Inde est, quod si in bello etiam injusto civis jussu summi imperantis arma gerat, non peccet. Sed si ejusdem jussu aliquis innocentem damnet, falsum testimonium dicat, calumniam alicui intenter, utique peccat. Nam civis militat nomine publico; sed proprio nomine judicat, testatur, accusat.

C A P U T XIII.

De Jure vite ac necis.

S. 1. **S**ummo imperio civili in *vitam civium duplici modo jus competit; indirecte vel directe*; illud quidem ad *defensionem civitatis*, hoc autem ad *compefcenda delicta*.

S. 2. Cum enim sæpe vis exterorum per vim sit repellenda, aut jus nostrum violenter ab ipsis vindicandum; licet utique summo imperio cives ad hoc negotii compellere; ubi de industria non id agitur, ut cives vitam amittant, sed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Quilibet in periculis ut strenue & dextre sese cives gerere possint, summum imperium exercere eos & præparare debet. Nulli autem civi ejus periculi metu ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et qui militia est adscriptus, hautquaquam assignatam stationem ex formidine deferet, sed ad extremum potius spiritum pugnabit; nisi intelligat imperantis voluntatem esse, ut potius vitam, quam locum conservet; aut locus iste tanti non sit civitati, quam vita istorum civium.

S. 3. Directe autem vitam civibus adimere potest summum imperium ob atrociam delicta, & per modum *pænæ*; quæ tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura *pænæ* quædam in universum erunt exponenda.

S. 4. Est igitur *pæna* malum passionis, quod infligitur ob malum actionis seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio intuitu antegressi delicti alicui imponitur. Licet enim sæpe alicui *pænæ* loco imperentur quædam actiones; in iis tamen spectatur id, quod laboriosæ,
 &

& facienti molestæ sint, quodque agenti passio quædam per eas inferatur. Invicis autem poena est infligenda, quia alias illa non obtineret finem suum, qui est, acerbitate sua homines à peccatis detertere. Quem effectum non habent, quæ quis lubens admittit. Denique poenæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnave inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intuitu antegressi delicti inferuntur.

§. 5. Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea constitutus præter Deum neminem habet superiorem, divinis tantum poenis sit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus salus societatum attribuit, ut ipsi malo repræsentato malitiam subjectorum coercere queant, quo plures homines secure invicem possint vivere.

§. 6. Etsi autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiatur, qui male egit: in poenis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quodnam malum sit perpetratum; sed & quæ utilitas ex poena possit provenire. Sicuti & nequaquam eo fine poenæ exercendæ, ut læsus animum pascat, & voluptatem capiat ex dolore & supplicio lædentis; quippe cum hæc voluptas plane sit inhumana, & socialitati repugnans.

§. 7. Genuinus poenarum humanarum finis est præcautio læsionum & injuriarum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel si ita coercetur qui peccavit, ut non possit deinceps nocere. Id quod etiam ita potest exprimi, quod in poenis respiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cujus intererat non fuisse peccatum, quique adeo per peccatum læsus fuit; vel indistinctim quorumlibet.

§. 8. Primum igitur in sumenda poena respicitur
utilitas

utilitas ejus, qui peccavit, dum dolore poenæ ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus poenæ etiam in plerisque civitatibus in suos domesticos exercere patribusfamilias relictum. Eo solo tamen sine ad mortem procedi posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat.

§. 9. Deinde in poena versatur *utilitas ejus, qui læsus fuit*, ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiatur. Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccavit, vel vires nocendi, salva vita, ipsi adimantur; vel si malo suo dedoceatur delinquere. Posterius autem obtineatur poena aperta & conspicua; cujusque adparatus ad terrorem aliis incutiendum apertus sit.

§. 10. Denique in poena *utilitas quoque omnium* quæritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo territi cæteri à similibus patrandis abstineant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

§. 11. Quod si porro tum fines poenarum, tum conditionem generis humani consideremus, adparet, non omnia peccata esse ejusmodi indolis, ut in foro humano ea puniri omnino conveniat. Inde poenis humanis eximuntur *actus mere interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, destinatio citra effectum; etsi postea per subsequentem confessionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispiam puniatur.

§. 12. Durum quoque nimis foret poenis humanis subicere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere instituat.

§. 13. Præterea multos actus dissimulant leges humanæ *ob tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes*; puta, si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ non videatur susceptus, aut

ubi operæ pretium non sit iudices inquietari, aut si obscurissimæ res sit discepcionis, aut si inolitum plane malum citra convulsionem civitatis tolli nequeat.

§. 14. Denique & à pœna humana eximi necesse est illa vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia, quæ ita frequentia reperiuntur; ut defuturi essent, quibus imperaretur, si severis ista pœnis plectere velis, quousque in enormes actus non eruperunt: uti est ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, superbia, iracundia, simultas, & similia.

§. 15. Neque tamen si quæ peccata sint patrata pœnis humanis idonea, semper necessum est pœnam exigi. Quin aliquando contingit, ut delinquentibus recte peccati *venia* fieri possit. Id quod tamen citra graves causas fieri non debet. Inter quas sunt, si fines pœnarum in certo casu non videantur necessarii, aut si venia majorem quam pœna producere utilitatem sit idonea; aut si fines pœnarum alia via commodius obtineri possint. Item si qui deliquit alleget sua aut sibi conjunctorum eximia in rémpubl. merita, peculiari præmio digna, aut si ab alia quapiam insigni re commendetur, puta, à raro aliquo artificio; aut si spes sit fore, ut peccatum illud egregiis factis eluatur: præsertim ubi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, intervenit, aut si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium venia est danda, ne supplicii civitas exhauriatur.

§. 16. *Gravitas* autem delictorum æstimatur ex objecto in quod peccatum fuit, prout illud nobile & pretiosum habetur: item ex effectu, prout multum aut parum damni in rémp. inde redundat; & denique ex pravitate intentionis, quæ ex variis indicis colligitur; puta, si facile potuit resistere causis, quibus quis ad peccandum fuit impulsus; aut si præter communem rationem peculiaris quædam accessit,

cessit, quæ à peccando debebat abstergere; aut ubi circumstantiæ singulares factum aggravant; aut si a-
nimus quis habuerit idoneum ad resistendum pecca-
torum illecebris. Sed & considerari solet, primus
quis, an aliorum exemplo seductus, semel, an sapi-
us, & post consumtas frustra admonitiones quis
peccaverit.

§. 17. Quod tamen *pœnæ genus*, & quantum præcise singulis peccatis sit infligendum, penes sum-
mum imperium civile est definire: quod heic unice
utilitatem reipubl. præ oculis habere debet. Unde
fieri potest & solet, ut eadem pœna imponatur du-
obus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas ju-
dicibus circa reos observanda præcipitur, illa intel-
ligenda est de reis, qui idem specie delictum com-
miserunt, hætenus, ut quod in uno vindicatur de-
lictum, alteri citrà gravissimam causam condonari
non debeat. Et si autem quantum fieri potest, ho-
mo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen
pœnas exasperari salus civitatis, & securitas civium
jubeat: puta, si contra gliscentia vitia asperiore me-
dicina opus est; aut ubi delictum aliquod reip. sit
perniciosissimum. Id autem omnino observandum
circa magnitudinem pœnarum, ut illæ tantæ sint,
quantæ sufficiant ad reprimendam libidinem mortâ-
ilum, quæ feruntur in peccatum, in quod pœnæ
constituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores pœ-
næ, quam legibus definitæ sunt; nisi atrociores circum-
stantiæ factum aggravent.

§. 18. Quia tamen eadem pœna non omnes æ-
que afficit, adeoque apud omnes non parem effe-
ctum producit circa reprimendam peccandi libidi-
nem; inde tam in generali pœnarum designatione,
quam earundem ad singulos adplicatione respicienda
est *persona ipsius delinquentis*, & in eadem illæ quæ-
litates, quæ sensum pœnæ augere vel minuere possunt;
puta, ætas, sexus, status, opes, vires & similia.

§. 19. Porro uti ob alienum delictum in foro
humano pœna proprie dicta nemo potest affici: ita

si ab universitate aliqua delictum sit admissum, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio universitatis non obtinebat. Etsi ex occasione punitæ universitatis & innocentes incommodum sentire soleant. Expirant quoque delicta universitatum, quando nemo amplius superest eorum, quibus consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit peractum.

§. 20. Id tamen frequenter contingit, ut *alienum delictum occasionem præbeat*, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea speratum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiscatis ad paupertatem rediguntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fidejussor exsolvere multam cogitur, non ex delicto, sed quia in talem eventum ultro sese obligavit.

C A P U T XIV.

De Existimatione.

§. 1. **E**xistimatio in genere est valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.

§. 2. Dividitur illa in *simplicem & intensivam*. Utraque consideratur vel inter eos, qui in naturali libertate, vel qui in statu civili invicem degunt.

§. 3. *Existimatio simplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt*, in hoc potissimum consistit, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad præscriptum legis naturalis vivere sit paratus.

§. 4. Atque isthæc integra tamdiu habetur, quoad

ad quis nondum per malitiosum aut enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

§. 5. Eadem existimatio *diminuitur* per facinora enormia contra legem naturalem malitiose patrata; quæ efficiunt, ut majore circumspectione opus sit, si quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui potest præstita ultro damni dati reparatione, & edito seriæ poenitentiae documento.

§. 6. *Consumit* eandem penitus vitæ genus & institutum, directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Cujus farinae homines quamdiu respicere nolunt, tanquam communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos ipsorum malitia ullo modo potest tangere. Reparare tamen hi existimationem possunt, ubi præstita refusione damni, aut obtenta condonatione, honestum vitæ genus, vitioso ejurato, subierint.

§. 7. *Existimatio simplex intra civitates degentium* est, qua quis juxta leges & mores civitatis pro vitioso ejusdem membro non fuit declaratus, & aliquo numero esse intelligitur.

§. 8. Isthæc in civitate *deficit* vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit *duplici* modo; vel ut status, ille in se naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, aut saltem ejus opinione sit conjunctus. Illud contingit in quibusdam civitatibus, ubi servi nullo numero sunt. Hoc circa lenones, meretrices, & similes obtinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate, communi quidem defensione fruuntur, honestorum tamen hominum consortio excludendi. Quod idem contingit quibusdam circa foeda aut vilia; licet naturaliter non vitiosa, occupatis.

§. 9. Ex delicto autem eadem plane deficit, quando quis juxta leges civiles ob certum delictum *infamia* notatur; idque ut vel morte simul plectatur, & sic memoria eius notetur, vel ut civitate expellatur, vel ut in

civitate retineatur tanquam infame & putridum membrum.

§. 10. Id autem manifestum est, existimationem simplicem, seu *naturalem honestatem non posse alicui eripi ex mero arbitrio* summorum imperantium. Cum id nullo modo ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipsos nullo modo collatum intelligi possit. Sicuri nec vera infamia videtur contrahi posse, dum quis iussa civitatis per modum nudi ministri exsequitur.

§. 11. *Existimatio intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, quæ aliis animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem *honor* proprie significatio iudicii nostri de alterius præstantia.

§. 12. Hæc existimatio intensiva considerari potest vel inter eos, qui in naturali vivunt libertate, vel inter cives ejusdem reipublicæ. Deinde expendenda sunt ejusdem fundamenta, & quidem prout producant vel aptitudinem duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus strictè dictum*, quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

§. 13. *Fundamenta intensivæ existimationis* in genere censentur omnia illa, quæ insignem perfectionem & præstantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Uti sunt perspicacia mentis, & capacitas varias scientias & artes addiscendi, acie judicium in rebus gerendis, animus firmus, & per externa inconcussus, illecebrisque ac terroribus superior, eloquentia, forma & dexteritas corporis, bona fortunæ, & in primis res egregie gestæ.

§. 14. Hæc tamen omnia non producant nisi *jus imperfectum* seu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Unde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non injuriam facit, sed duntaxat ob inhumanitatem & velut in-

civi-

civilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio; quod quis in litum obtinet, vel ex pacto cum eodem ea super re inito vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

§. 15. *Inter principes* autem & integros populos pro eminentia & *præcedentia* solet allegari potissimum antiquitas regni & familiæ, amplitudo & opulentia ditionum, & potentia; qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet; & splendor tituli. Quæ tamen omnia per se non pariunt *jus perfectum* ad *præcedentiam* adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.

§. 16. *Inter cives* autem *gradus dignitatis designare summi imperantis* est; qui tamen heic recte cuiusque præstantiam, & ad conferenda in remp. merita aptitudinem respicit. Quem autem iste civi dignitatis gradum assignaverit, eum recte hic contra concives suos tueretur: nec minus eodem ipse adquiescere debet.

CAPUT. XV.

*De Potestate summi Imperii in bona
civitate contenta.*

§. 1. **Q**uemadmodum ubi bona abs summis imperantibus in cives profecta sunt, in istorum arbitrio est, quid hi in ea juris obtineant: ita in ea bona, quæ cives propria sibi industria, aut alio modo plene quæsierunt, *triplex* potissimum *jus*, ex indole civitatum resultans, & ad hârum finem necessarium, summis imperantibus competit.

§. 2. Primum *jus* in eo consistit, ut civibus isti possint *leges præscribere* circa usum eorundem ad utilitatem civitatis attemperandum, aut circa modum, qualitatemque possessionum, uti & rationem transferendorum in alios bonorum, & quæ sunt ejus generis alia.

§. 3. Alterum *jus* in hoc consistit, ut possit particulam aliquam de ipforum bonis *tributi* aut *vestigalis* nomine decerpere. Cum enim civium vita & fortunæ per civitatem sint defendendæ, oportet ut hi conferant, unde sumtus ad eum finem necessarii tolerantur. Sic ut valde impudens sit, qui defensione quidem & commoditate civitatis frui vult, & tamen nihil operæ aut rei ad eandem servandam conferre. Etsi heic merito prudentes sese rectores ad querulum vulgi ingenium attemperent, & ut quam minimo cum sensu ista corrogari queant, laborent; imprimis æqualitatem observando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniformia exigendo.

§. 4. Tertium *jus* est *dominium eminens*, quod in eo consistit, ut urgente reip. necessitate bona subdi-
ti

ti cujuspian, quibus præsens tempus maxime opus habet, ad usus publicos arripi & adplicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam is ad sumtus reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem isti civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione cæterorum civium, quantum ejus fieri potest, refundi debet.

S. 5. Præter hæc tria jura in multis civitatibus dantur pecuniaria *bona publica*, quæ patrimonium reip. aut regni solent appellari. Quod alicubi iterum distinguitur in *patrimonium principatus*, & *reipublicæ*, seu in fiscum, & ærarium. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis, ejusque familiæ: posterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet usumfructum, & de fructibus inde provenientius pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem administratoris munus obit, idemque usibus, quibus destinatum est, adplicare debet. Neutrum nisi consensu populi alienare potest.

S. 6. Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem alienare potest, nisi accedat consensus populi, & posteriore casu, etiam peculiariter consensus partis alienandæ. Sicuti nec vice versa membrum aliquod à civitate invita sese abrumpere potest, nisi per vim externorum hostium in eam sit redactum conditionem, ut aliter nullo modo salvum esse queat.

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

S. 1. **Q**uanquam id legi naturali maxime sit conveniens, ut homines pacem invicem agitent, ultro ea præstando, quæ debebant; imo pax ipsa sit status homini quatenus à brutis distinguitur peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini bellum sit licitum, & quandoque necessarium, quando nempe per alterius malitiam nostra servare, aut jure nostro potiri citra vim adhibitam nequimus. In quo ipso tamen prudentia; & humanitas suadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum nostrarum persecutione plus mali in nos nostrosque quam boni sit redundaturum.

S. 2. *Fuste causæ*, ob quas bellum suscipi possit, huc redeunt, ut nos & nostra servemus ac tueamur contra injustam aliorum invasionem, aut ut, quæ nobis debita ab aliis exhiberi renuantur, asseramus, aut injuriæ jam illatæ reparationem & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *bellum defensivum*: quod ob posteriores *offensivum* dicitur.

S. 3. Neque tamen contestim, ubi quis sese læsum arbitrat, ad arma est decurrendum, inprimis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: sed tentandum, num. *amica via* res possit componi; puta, colloquio inter partes instituto, provocatione ad arbitros facta, aut re forti commissa. Præcipue autem hæc via tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo favor utique comitetur.

S. 4. *In-*

§. 4. *Injustæ* porro bellorum *causæ* vel *aperte* tales sunt, vel *colorem* aliquem licet dilutum admittunt. Illæ ad duo potissimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, seu habendi, & domnandi libidinem. Hæ variæ sunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure destituta, amor sedes meliores parandi, denegatio eorum, quæ ex simplici aliqua virtute debebantur, stoliditas possessoris, cupido extinguendi jus alterius legitime quæsitum, quod nobis paulo molestius videtur: & similia.

§. 5. Etsi autem *modus agendi in bello* maxime proprius sit vis & terror: non minus tamen adversus hostem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non lædatur. Inde hostem licet decipere sermone assertivo, seu per fictas narrationes: nequaquam autem per promissa aut pacta.

§. 6. Circa vim, quæ in bello adhibetur adversus hostem ejusque res, distinguendum est inter id, *quod hostis sine injuria pati potest*, & *quod ipsi salva humanitate nos inferre possumus*. Qui enim hostem sese mihi declaravit, cum in hoc ipso sit professio extrema mala mihi intendendi, eo ipso quoque quantum in se mihi indulget facultatem adversus se in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum impetus patitur, non plus mali hosti inferamus, quam defensio aut juris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

§. 7. Solet bellum dividi in *solenne* & *minus solenne*. Ad illud requiritur, tum ut geratur autore utrinque eo, qui summum habet imperium, tum ut præcesserit indictio. Minus solenne est, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quo etiam pertinent bella civilia.

§. 8. *Fus bellum movendi in civitate* uti est penes eum, qui summum habet imperium: ita istud usurpare citra delegatam ab illo facultatem supra mensuram magistratus est, etiam ubi hic conjicit, summæ potestati, si

con-

confuleretur, placitum heic & nunc bellum geri. Et si omnibus, qui alicui provinciae aut loco munito, cum copiis militaribus praeficiuntur, ex fine muneris sui id quoque injunctum intelligatur, ingruentem hostem quovis modo à locis sibi commissis repellere; ut tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

§. 9. Cæterum uti qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs se patratas bello potest peti: ita in civitate sæpe bello *invaditur rector civitatis*, aut *tota civitas*, etsi iste autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, necessum est, ut injuria ista aliquo modo in illum transferit. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiunt, patratas participant, si *passi* fuerint eas patrari, aut si *receptum* præstent. Ut patientia sit culpabilis, requiritur, ut quis & sciat delinqui, & possit prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præsumuntur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probetur. Ut tamen, qui noxium ad se confugientem poenæ duntaxat declinandæ causa recipit & protegit, bello peti possit, id magis ex peculiari pacto inter vicinos & socios, quam communi aliqua obligatione provenit; nisi iste profugus apud nos hostilia in eam civitatem, quam deseruit, machinetur.

§. 10. Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod justitiam requisitam non administrando in se derivavit, singulorum civium bona teneantur hæcenus, ut extranei, quibus debetur, istis apud se deprehensis manus injicere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refusio sit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales executiones solent vocari *repressalia*, quæ frequenter sunt bellorum præludia.

§. 11. Bellum gerere potest non solum *quilibet pro*

pro se, sed & unus pro altero. Quod tamen ut recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, iusta causa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cujus intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt subditi nostri non universi solum, sed & singuli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis fit involvenda. Sequuntur socii, in quorum foedere, id comprehensum est. Qui tamen non modo civibus nostris cedunt, ubi ipsi eodem tempore auxilio opus habent, sed & apud eosdem iusta belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo præsupponitur. Hos excipiunt amici, etsi peculiariter id ipsis non sit promissum. Denique ubi nulla alia ratio est, vel sola communis cognatio sufficere potest, ut injuste oppressum, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus defensum eamus.

S. 12. *Licentia in bello* eousque se extendit, ut quamvis quis cædes patrando aut res vastando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiserit, sic grassatus: gentium tamen opinione pro infami, & quem honesti viri averfari debeant, non habeatur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; puta, veneno uti, aut alterius cives militesque in dominorum cædem corrumpere.

S. 13. *Res mobiles in bello tunc demum capte* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt: immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hostem inde arcendi sit facultas. Etsi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas plane extinguatur, necessum sit, ut per subsequens pactum omni prætensione renunciaverit. Alias enim vi paratum vi licebit iterum eripere. Cæterum uti milites auctoritate civitatis belligerant: ita quæ ipsi hostibus eripiunt, proprie civitati, non sibi adquirunt. Etsi
passim

passim receptum, ut mobilia, præsertim quæ non sunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquantur per conniventiam, aut præmii, vel quandoque stipendii loco; aut ut alliciantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare veliat. Quando autem res captæ iterum hosti eripiuntur, immanibiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; etsi apud plerosque populos & hæ militibus in prædam concedantur.

§. 14. Solet denique bello *adquiri* etiam imperium tam in singulos, quam in integros populos victos. Quod tamen ut fiat legitimum, & conscientias subsectorum stringat, necessum est, ut victi victoribus fidem dederint, & hi hostilem statum, animumque adversus illos exuerint.

§. 15. Suspenduntur actus bellici per *inducias*, quæ sunt conventio, per quam ad tempus, manente belli statu ac lite, ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offensivis est abstinendum; quibus elapsis, ni interea pax coiverit, citra novam indictionem ad hostilitatem reditur.

§. 16. Possunt autem *induciae* dividi in eas, quæ ineuntur subsistentibus in expeditione exercitibus, retentoque utrinque bellico adparatu; quæ ad modicum fere tempus sumuntur: & inter eas, quibus adparatus bellicus utrinque dissolvitur. Hæ in satis longum tempus iniri possunt & solent, & plenæ pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo insigniuntur cum adjectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax æterna est, seu in perpetuum extinguit controversias, ob quas bellum conflatum erat. Quæ autem solent vocari *induciae tacitæ*, nullam continent obligationem, sed partes ibi pro lubitu utrinque quiescunt, & ad actus bellicos, quandocunque placitum fuerit, procurrare iterum possunt.

§. 17. Pe-

CAPUT XVII.

159

§. 17. Penitus autem tollitur bellum, sancita per summos utrinque imperantes pace; cuius leges & conditiones definire uti est penes paciscentes; ita illæ fideliter & convento tempore executioni dandæ & servandæ sunt. In cuius rei firmitatem non modo iusjurandum solet interponi, & obsides dari; sed & sæpe alii, imprimis qui paci conciliandæ interveniunt, ejus observationem præstandam recipiunt, auxilio promisso ei, qui contra leges pacis ab altero læsus fuerit.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

§. 1. **B**elli juxta ac pacis temporibus inferviunt fœdera, seu pacta inter summos utrinque imperantes inita. Ist hæc intuitu naturæ possunt dividi in ea, quæ constituunt de aliquo officio invicem præstando, quod jam antea lege naturali præcipiebatur; & quæ officiis legis naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classẽ referuntur fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate exercenda, aut hoxa non inferenda convenitur. Quo pertinent & ea, quibus simplex duntaxat amicitia citra peculiarẽ præstationem sancitur. Aut quibus jus hospitii, aut commerciorum quatenus id naturali lege debetur, stabilitur.

§. 3. Posterioris classis fœdera sunt vel æqualia, vel inæqualia. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent; seu quando non solum æqualia utrinque

trinque promittuntur, simpliciter aut observata proportionem virium; sed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

§. 4. Inæqualia sunt, quando vel inæquales præstationes invicem exhibentur, vel altera pars est deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à foederato digniore, vel à minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur, aut si majori proportionem quam alter promittat. Posterius contingit, si foederatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit.

§. 5. Eorum, quæ à foederato inferiore præstantur, quædam sunt *conjuncta cum imminutione summi imperii*; puta, si conventum sit, ne inferior socius partem aliquam summi imperii exerceat, nisi cum consensu superioris. Quædam autem *summum imperium non diminuunt*, licet adjunctum habeant aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi; puta, si ex foedere pacis alter teneatur stipendium solvere alterius militibus, belli sumtus restituere, certam summam pecuniæ solvere, moenia diruere, obsides dare, naves, arma tradere, &c. Immo nec quævis perpetua onera summum imperium diminuunt. Qualia sunt; eosdem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciproce; ne liceat certis locis munitiones extruere, ne ad certa loca navigare, &c. Item si unus sociorum alterius socii majestatem comiter teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste attemperare.

§. 6. Cæterum foedera tam æqualia quam inæqualia varias ob causas solent contrahi: inter quas arctissimam foederum speciem producunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam

CAPUT XVIII.

161

am plurium civitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quæ ad auxilia in bello defensivo aut offensivo præstanda, aut ad cœmmercia regenda pertinent.

§. 7. Celebris quoque est divisio foederum in *realia* & *personalia*. Quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu personæ ipsius ineuntur, eoque defuncto simul expirant. Illa vero sunt, quæ non tam ipsius regis, populivæ rectorum ut talium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant, istis licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

§. 8. Conjunctæ foederibus sunt *sponsiones*, quæ proprie vocantur ista pacta, quæ à ministro summæ potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur. Quibus uti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister eandem absolute contraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit, ipse viderit, quomodo satisfaciat illis, qui ejus fidem secuti inanibus pactis decepti sunt.

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

§. 1. **O**fficiū civium est vel *generale*, vel *speciale*. Illud oritur ex communi obligatione, qua isti imperio civili sunt subjecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per summum imperium singulis est injecta.

§. 2. Officiū generale civium respicit vel *rectores civitatis*, vel *totam civitatem*, vel *concives*.

M

§. 3. *Recto-*

§. 3. *Reſtoribus civitatis civis debet reverentiam, fidelitatem, & obſequium.* Cui conjunctum eſt, ut idem præſenti ſtatu adquietſcat, neque ad res novandas animum adjiciat, neque alteri civis adhæreat magis, eundemve admiretur & veneretur; utque bene ac honorifice de iſſdem, & eorum actionibus ſentiat, atque loquatur.

§. 4. *Erga totam civitatem officium boni civis eſt,* ut ejus ſalute & incolumitate nihil habeat carius; ut vitam, opes, fortunaſque ſuas ad eandem ſervandam libenter offerat: ut ad eandem illuſtrandam, ejusque commoda promovenda omnes ingenii & induſtriæ nervos intendat.

§. 5. *Erga concives civis officium eſt* amice & pacifice cum illis vivere, commodum ſeſe ac facilem præbere, nec moroſitate aut pervicaciâ ſua turbas dare; cæterorum commodis non invidere, aut eadem intervertere.

§. 6. *Specialia officia vel per univerſam ſeſe rep. velut diſfundunt, vel circa certam duntaxat partem occupantur.* Circa quæ omnia hoc generale præceptum habetur; ne quis ullum officium in rep. affectet aut ſuſcipiat, ad quod ſeſe ineptum deprehendit.

§. 7. *Qui conſilio ſuo reſtoribus civitatum adſiſtunt,* in omnes reip. partes aciem mentis converſant; quæ ex uſu reip. videbuntur eſſe dextre, & fideliter citra affectus ac pravos reſpectus exponant; ſalutem reip. in omnibus conſiliis pro ſcopo habeant, non proprias opes, aut potentiam; pravis affectibus principum adulando non veliſcentur; factionibus & coitionibus illicitis abſtineant: nihil quod dici oportet diſſimulet; nihil quod taceri oportet eliminent: exterorum corruptionibus impenetrabiles ſeſe præbent; privatis ſuis negotiis aut voluptatibus publica negotia non poſthabeant.

§. 8. *Qui publice conſtituti ſunt ad ſacra obeunda, in iſſdem gravitatem & attentionem adhibeant, vera de cultu Numinis dogmata proponant, eorum quæ ipſi docent*

cent populo sese conspicuum exemplar exhibeant, nec pravitate morum muneri suo dignationem, doctrinæ pondus detrahant.

§. 9. Quis publice injunctum variarum *scientia* rerum animos civium imbuere, nihil falsi aut perniciosi doceant : vera autem ita tradant, ut auditores iis assentiantur non tam adfuetudine audiendi, quam quia solidas eorundem rationes perspexerunt : omnia dogmata ad societatem civilem turbandam directâ fugiant ; omnem scientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.

§. 10. Qui *juri dicundo* præficiuntur, quibusvis facilem accessum præbeant, plebem ab oppressiōibus potentiorum protegant ; jus æque pauperi & humili, quam potenti & gratioso dicant ; lites ultra necessitatem non extrahant ; à corruptelis abstineant ; in cognoscendis causis diligentiam adhibeant, omnesque affectus sinceritatem judicii corrumpentes seponant ; recte faciendo neminem timeant.

§. 11. Quibus *armorum* cura commissa, militem diligenter & tempestive exerceant, & ad tolerandos militiæ labores firment ; disciplinam militarem sartam rectamque habeant ; milites hosti jugulandos temere non objiciant ; annonam & stipendium quantum in se promte procurent, nec de eo quidquam intervertant ; milites semper ut reip. faveant, curent nec unquam eos sibi adversus rempubl. concilient.

§. 12. *Milites* contra stipendiis suis contenti sint ; ab expilandis & vexandis paganis abstineant ; labores pro tuenda rep. libenter & strenue obeant ; pericula per temeritatem non arcessant, per ignaviam non defugiant ; fortitudinem in hostem, non in commilitones, ostentent, stationem assignatam mascule defendant ; honestam mortem turpi fugæ & vitæ præferant.

§. 13. *Quorum opera civitas apud externos utitur*, cauti sint & circumspecti, inania à solidis, vera à fabulosis discernere callidi, secretorum tenacissimi, pro utilitate suæ civitatis adversus quolibet corruptiones obstinati.

§. 14. Qui *opibus civitatis colligendis* aut dispensandis præsumunt ; caveant ab omni non necessaria acerbitate, nec ob proprium quæstum, aut per petulantiam vel malignitatem animi oneris quid adjiciant ; publici nihil intervertant ; quibus de publico quid solvendum, illis citra moras non necessarias satisfaciant.

§. 15. *Durat* autem civium speciale officium, quamdiu in ea functione, ex qua illud profuit, sunt constituti ; qua ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem durat, quamdiu cives sunt. *Cives* autem esse desinunt, vel si consensu expresso aut tacito civitatis discedant, & alibi sedem fortunarum figant : vel si ob delictum in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur ; vel si hostica vi oppressi in victoris ditionem concedere adigantur.

FINIS.

SOLI DEO GLORIA.

*Books Printed for, and to
be sold by John Creed.*

TITI LIVII qui extant Historiarum
Libri. In duobus Tomis Correctis &
Emendatis.

Opuscula Mythologica, Ethica, & Physica.
Græce & Latine. *Palæphatus, Heraclitus,*
Anonymus, Phurnutus, Sallustius, Ocellus Lu-
canus, Timæus locrus. Demophylus, Demo-
crates, Secundus, Sextius Pythagoricus, The-
ophrasti Charactères, Pythagoricorum frag-
menta. Heliodori Larissæi Optica.

Ἀνδρονίκου Ῥοδίου Περὶ παλαιῶν φιλοσόφων
Παράφρασις τῶν Ἡδυνῶν Νικομαχείων.
Andronici Rhodii Ethicorum Nichomache-
orum Paraphrasis. Cum Interpretatione
Danielis Heinsii, Cui subjungitur ejusdem
Libellus Περὶ παθῶν, id est, de Animi Af-
fectionibus.

Platonis de rebus Divinis Dialogi Selecti
Græce & Latine, Socratis Apologia, Crito,
Phædo, E. Libb. Legum Decimus, Alcibiades
Secundus, de Religione, de Justo, de Animæ
Immortalitate, de Dei Existentia, de Preci-
bus; In commodas Sectiones dispertiti;
Annexo ipsarum Indice.

Samuelis Pufendorf Elementorum Jurispru-
dentia Universalis Libri II. Unà cum Ap-
pendice de Sphæra Morali, & Indicibus.

De

De Principiis Juris Naturalis Enchiridion. *Auctore Gulielmo Grotio* JC^{to} Delphenfi.

Joh. Barclaii Argenis. Cum Clave, hoc est, nominum propriorum elucidatione olim quidem edita.

Petri Molinai P. F. Πάρεργα. Poëmatum Libelli Tres. I. Hymni in Symbolum Apostolorum. II. Ecclesiæ Gemitus. III. Sylva Variorum. Huic editioni accessit mantissa aliquot Poëmatum.

Petri Molinai P. F. Παρέργων Incrementum. *Gualteri Charletoni* Oeconomia Animalis, Novis in Medicina *Hypothesibus* superstructa & *Mechanice* explicata. Accessere ejusdem Dissertatio Epistolica, de Ortu Animæ Humanæ; & *Consilium* Hygiasticum.

Magna & Antiqua Charta, Quinque Portuum Domini Regis & Membrorum Eorundem.

Richardi Crashawi Poemata & Epigrammata, Quæ scripsit Latina & Græca, Dum *Aula Pemb.* Alumnus fuit, & Collegii *Petr.* Socius.

Joan Schuleri Exercitationes ad Principiorum Philosophiæ *Renati Des Cartes*, Partem 1^{am}.

Publii Terentii Comœdiæ sex, Quibus accedunt *Notæ Marginales* Joh. Min-Ellii.

Catechesis Ecclesiæ Anglicanæ, Una cum precibus aliquot selectis in usum Regiæ Scholæ *Buriensis*.

Clavis fidei, or the Key of Faith. Written in Latine by *John Ellis* D.D. and Rector of *Whitfield* in the County of *Oxford*. And propounded by him in Publick Lectures upon the Apostles Creed, to the Students of *Harts Hall* in the University of *Oxford*. Faithfully translated into English by *W.F.* for the good and benefit of the ingenuous Reader, as an help to build him up in his most holy Faith.

ERRATA IN THE EDITION OF 1682

PAGE	LINE	FOR	READ
37	26	id quod	in quod
43	16	mortlium	mortalium
45	22	quid	qui
46	3	lididine	libidine
48	16	hacce	hacce
49	31	ligitimus	legitimus
53	4	nude	nudi
53	21	faediorum	foediorum
55	11	sed	se
59	5	initium	initum
65	18	semonibus	sermonibus
67	page number	57	67
68	6	quoque;	quoque (without semicolon)
68	35	totius,	totius (without comma)
79	page number	49	79
87	running head	CAPUT XI	CAPUT XV
94	23	receptione	receptiore
95	4	comprimis	cumprimis
103	28	ingeniorum	alios ingeniorum
109	1	cons	con-
109	2	fa	fa-
109	3	prole	proles
112	8	incecora	indecora
116	36	saevissimorum	saevissimum
118	24-5	dominum probe	hominum probe
121	21	plurimum	plurium
124	36	sive	sine
130	12	affectu	effectu
133	7	ocys	ocius
135-6	last—first	tanta	tantae
162	33	dissimulet	dissimulent

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

The republication of the classic works connected with the history and development of international law has been undertaken principally on account of the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study. The text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. An introduction is prefixed to each work, giving the necessary biographical details concerning its author and stating the importance of the text and its place in international law. Tables of errata in the original are added when necessary, and notes to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied. Each of the Classics is specially edited by an expert in international law and is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

The following works have appeared and are now on sale. The price is indicated for each work. They can be obtained by remittance to the publishers, either the Clarendon Press, Oxford, England, or the Oxford University Press, American Branch, 35 West 32nd Street, New York, N. Y.

Ayala, Balthazar: De jure et officiis bellicis et disciplina militari. Edited by John Westlake. 2 vols. Washington, 1912. [No. 2 of the series.] Price, \$7.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1582, with portrait of Ayala, Introduction by John Westlake, &c. xxvii+226 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate. xii+250 pages.

Bynkershoek, Cornelius van: De dominio maris. 1 vol. New York, 1923. 108+81 pages. [No. 11 of the series.] Price, \$2.00.

1. Introduction by James Brown Scott.

2. A Translation of the Text, by Ralph Van Deman Magoffin.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1744.

4. An Index of Authors Cited and a List of Errata in the 1744 edition, by Herbert F. Wright

Gentili, Alberico: De legationibus libri tres. 2 vols. New York, 1924. [No. 12 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1594, with an Introduction by Ernest Nys, and List of Errata. 38a+xvi+233 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Gordon J. Laing, with translation (by E. H. Zeydel) of Introduction by Ernest Nys, and an Index of Authors Cited by Herbert F. Wright. 38a+x+208 pages.

Gentili, Alberico: Hispanicae advocacionis libri duo. 2 vols. New York, 1921. [No. 9 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1661, with an Introduction by Frank Frost Abbott and a List of Errata. 44a+xvi+274 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Frost Abbott, with an Index of Authors by Arthur Williams. 12a+x+284 pages.

Grotius, Hugo: De jure belli ac pacis libri tres. 2 vols. [No. 3 of the series.] Price, both volumes, 2½ guineas in Great Britain, \$12.50 in United States; Vol. II only, 1½ guineas in Great Britain, \$7.50 in United States; Vol. I not sold separately; Vol. II consists of three books, each bound separately.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1646, with a portrait of Grotius. Washington, 1913. xxiv+663 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Francis W. Kelsey, with the collaboration of Arthur E. R. Boak, Henry A. Sanders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott, Indexes, and List of Editions and Translations by Jacob ter Meulen. Oxford, 1925.

Legnano, Giovanni da: De bello, de repraesaliis et de duello. Edited by Sir T. Erskine Holland. 1 vol. Oxford, 1917. xxxiii+458 pages. [No. 8 of the series.] *Out of print.*

1. Collotype of the Bologna Manuscript of *circa* 1390, with Extended and Revised Text of Same, Introduction, List of Authorities Cited, &c., by Sir T. Erskine Holland, together with Photograph of Legnano's Tomb.

2. A Translation of the Text, by J. L. Brierly.

3. A Photographic Reproduction of the First Edition (1477).

Pufendorf, Samuel von: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo. 2 vols. New York, 1927. [No. 10 of the series.]

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking, and List of Errata. 30a+xxii+167 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with translation (by Herbert F. Wright) of Introduction by Walther Schücking, and Index by Herbert F. Wright. 27a+xii+15 pages.

Rachel, Samuel: De jure naturae et gentium dissertationes. Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 5 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1676, with portrait of Rachel, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 16a+x+335 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited 16a+iv+233 pages.

Textor, Johann Wolfgang: Synopsis juris gentium. Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 6 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1680), with portrait of Textor, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 28a+vi+148+168 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 26a+v+349 pages.

Vattel, E. de: Le droit des gens. 3 vols. Washington, 1916. [No. 4 of the series.] Price, \$8.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of Books I and II of the First Edition (1758), with portrait of Vattel and Introduction by Albert de Lapradelle. lix+541 pages.

Vol. II. A Photographic Reproduction of Books III and IV of the First Edition (1758). xxiv+376 pages.

Vol. III. A Translation of the Text, by Charles G. Fenwick, with translation (by G. D. Gregory) of Introduction by Albert de Lapradelle. lxxxviii+398 pages.

Victoria, Franciscus de: Relectiones: De Indis and De iure belli. Edited by Ernest Nys. 1 vol. Washington, 1917. 500 pages. [No. 7 of the series.] Price, \$3.00.

1. Introduction by Ernest Nys, and Translation of Same, by John Pawley Bate.

2. A Translation of the Text, by John Pawley Bate.

3. Revised Text, with Prefatory Remarks, List of Errata, and Index of Authors Cited, by Herbert F. Wright.

4. A Photographic Reproduction of Simon's Edition (1696).

Zouche, Richard: Juris et judicii fecialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio. Edited by Sir T. Erskine Holland. 2 vols. Washington, 1911. [No. 1 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1650), with Introduction, List of Errata, and Table of Authors, by Sir T. Erskine Holland, together with portrait of Zouche. xvi+204 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by J. L. Brierly. xvii+186 pages.

(In Press)

Wolff, Christian von: Jus gentium methodo scientifica pertractatum. [No. 13 of the series.]

1. Introduction by Otfried Nippold, and Translation of Same by Francis J. Hemelt.

2. A Translation of the Text, by Joseph H. Drake.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1764.

(Address orders to)

THE CLARENDON PRESS
OXFORD, ENGLAND

or

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMERICAN BRANCH
35 WEST 32ND STREET, NEW YORK, N. Y.

18978

P 963

PUFENDORF, SAMUEL

AUTHOR

De Officio Hominis et Civis Vol I

TITLE

CHURCH INDEX

DATE
LOANED

BORROWER'S NAME

ROOM
NUMBER

FORBIDDEN BOOKS

NOV 21 1986

CHURCH INDEX

OF

FORBIDDEN BOOKS

18978

